

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

Kamuran TAN

İÇ VE DIŞ HEGEMONYA KAVRAMLARINI ANLAMAK: GRAMSCI
ÜZERİNE BİR İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUŞ-2023

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

Kamuran TAN

İÇ VE DIŞ HEGEMONYA KAVRAMLARINI ANLAMAK: GRAMSCI
ÜZERİNE BİR İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf ÇİFÇİ

MUŞ-2023

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
ÖN SÖZ.....	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BİR FİLOZOFU ANLAMAK: GRAMSCİ'NİN HAYATI VE FELSEFESİ

1.1. GRAMSCİ'NİN YAŞAMI: ÇOCUKLUK, GENÇLİK VE EĞİTİM YILLARI.....	9
1.2. GRAMSCİ FELSEFESİNİN İZLERİ: PSİKO-POLİTİK BİR ANALİZ.....	19
1.3. GRAMSCİ'DE VE GRAMSCİ DÜŞÜNÇESİNDE HÂKİM DÜŞÜNÜRLER: BENEDETTO CROCE, KARL MARX VE NİCCOLO MACHIAVELLİ	23
1.3.1. Benedetto Croce ve Antonio Gramsci İlişkisine Dair: Somut İnsanın Ruh Felsefesinden Kurtarılması.....	24
1.3.2. Karl Marx ve Antonio Gramsci İlişkisine Dair: Praksis Felsefesinin Yeniden Okunması.....	28
1.3.3. Niccolo Machiavelli ve Antonio Gramsci İlişkisine Dair: Prens'in Hegemonyanın Nosyonu Olması.....	32

İKİNCİ BÖLÜM

GRAMSCİGİL DÜŞÜNCEDE HÂKİM KAVRAMLAR

2.1. TARİHSEL BLOK KAVRAMI ÜZERİNE BİR İNCELEME	37
2.2. AYDIN/LAR KAVRAMI ÜZERİNE BİR İNCELEME	44
2.3. SİYASAL PARTİ KAVRAMI ÜZERİNE BİR İNCELEME.....	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İÇ VE DIŞ HEGEMONYA KAVRAMLARINI GRAMSCİGİL DÜŞÜNCE

MERKEZİNDE ANLAMAK

3.1. GRAMSCİGİL HEGEMONYA KAVRAMI ÜZERİNE BİR İNCELEME: İÇ HEGEMONYAYI ANLAMAK	62
3.2. DIŞ HEGEMONYA KAVRAMI ÜZERİNE BİR İNCELEME: ULUSLARARASI İLİŞKİLERDEKİ HEGEMONYAYI ANLAMAK	70

3.3. ULUSLARARASI ALANDA GRAMSCİGİL BİR HEGEMONYA ÜZERİNE	
TARTIŞMAK.....	76
SONUÇ.....	83
KAYNAKÇA	89

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İÇ VE DIŞ HEGEMONYA KAVRAMLARINI ANLAMAK: GRAMSCİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Kamuran TAN

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Yusuf ÇİFCİ

2023, 98 sayfa

Uluslararası İlişkiler disiplinde hegemonya çok önemli bir kavramdır. Hegemonya kavramı, lider olmak, üstün olmak ve egemen olmak gibi anlamları taşımaktadır. Bu anlamda hegemonya kavramı, Antik Yunan medeniyetinden bugüne kadar farklı şekillerde tanımlanmıştır. Hegemonya kavramına dair yapılan en iyi tanımlardan biri de şüphesiz ki Antonio Gramsci'ye aittir. Gramsci hegemonya kavramını kültürel bir açıdan yorumlamış ve onu sivil toplumun içinde konumlandırarak, kavrama yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu çalışma genel olarak, “Antonio Gramsci düşüncesine göre hegemonya kavramı nedir?” şeklindeki ana problem cümlesinin yanıtını aramaktadır. Bu bağlamda çalışmanın birinci bölümünde, Gramsci'nin düşünce dünyasına etki eden aile ve eğitim hayatı mercek altına alınmıştır. Buna paralel olarak çalışmanın ikinci bölümünde, Gramsci'nin düşüncesinde büyük bir önem ihtiva eden “Tarihsel Blok”, “Organik Aydın” ve “Siyasal Parti” kavramları analiz edilmiştir. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise hegemonya kavramını incelemek için Gramsci'nin kullandığı, “Mevzi” ve “Manevra Savaşı” kavramları tartışılmıştır. Bu minvalde Gramsc'ye göre, bir devletin ulusal ve uluslararası hegemonyayı (İç ve Dış Hegemonyayı) inşa edebilmesi için kendi sivil toplumuna yaslanması ve şiddetten uzak durması gerekmektedir. Gramsci'ye göre iç ve dış hegemonya, ancak ve ancak sivil toplumun aracılığıyla gerçekleştirilebilir. Bu çalışmada Yorumcu Bilgi Kuramı ekseninde, Fenomenolojik Çözümleme tekniği kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hegemonya, İç Hegemonya, Dış Hegemonya, Antonio Gramsci, Mevzi/Manevra Savaşı.

ABSTRACT
MASTER'S THESIS
UNDERSTANDING THE CONCEPTS OF INTERNAL AND EXTERNAL
HEGEMONY: AN EXAMINATION OF GRAMSCI

Kamuran TAN

Advisor: Assistant Prof. Yusuf ÇİFCİ

2023, Page: 98

Hegemony is a very important concept in the discipline of International Relations. The concept of hegemony has meanings such as being a leader, being superior, and being dominant. In this sense, the concept of hegemony has been defined in various ways since the Ancient Greek civilization. One of the best definitions of the concept of hegemony undoubtedly belongs to Antonio Gramsci. Gramsci interpreted the concept of hegemony from a cultural perspective and placed it in civil society, adding a new dimension to the concept. In general, this study seeks to answer the main problem "What is the concept of hegemony according to the thought of Antonio Gramsci?". In this context, in the first part of the study, Gramsci's family and educational life, which influenced his world of thought, are examined. Parallel to this, in the second part of the study, the concepts of "Historical Bloc", "Organic Intellectual" and "Political Party", which are of great importance in Gramsci's thought, are analyzed. In the third and last part of the study, the concepts of the "War of Position" and "War of Maneuver" used by Gramsci to examine the concept of hegemony are discussed. In this respect, according to Gramsci, in order for a state to build national and international hegemony (Internal and External Hegemony), it must rely on its own civil society and stay away from violence. According to Gramsci, internal and external hegemony can only be achieved through civil society. In this study, the Phenomenological Analysis technique is used on the axis of the Interpretive Theory of Knowledge.

Key Words: Hegemony, Internal Hegemony, External Hegemony, Antonio Gramsci, War of Position/Maneuver.

ÖN SÖZ

Üstünlük kurma mücadelesi, insanlığın tarihine ve doğasına bitişiktir. Üstün, egemen ve hegemon olma istenci, insanların doğasında ve yapısında vardır. Devletler de bu yapı ve doğadan mugayir değildir. Devletler de tıpkı insanlar gibi, bir başka devlet veya devletlere karşı üstün olmak, hegemon olmak istencine sahiptir. İnsanların ve devletlerin doğasında bulunan bu istenç gayet tabiidir. Ancak asıl problem, bu istencin ne şekilde karşılandığıdır. Bir başka ifadeyle, üstün veya hegemon olma mücadelesi, zor ve şiddet kullanma yoluyla mı yoksa rıza ve konsensüs unsurlarıyla mı sağlanmaktadır? Bu soru şu şekilde de sorulabilir: İnsanlar ve devletler üstün olmayı “patron” olmak için mi yoksa “lider” olmak için mi arzular? Bu çalışmada Antonio Gramsci’nin hegemonya kavramı merkeze alınarak bu ve benzeri soruların yanıtları aranmıştır. Kültür alanında sağlanacak olan üstünlüğün, liderliğin en önemli niteliği olduğu vurgusunu yapan Gramsci ve Gramscigil düşünce, bu çalışmada derinlikli bir biçimde incelenmiştir.

Bilginin ve emeğin liderliğini hemen her açıdan bana öğreten değerli hocam Doç. Dr. Yusuf ÇİFCİ’ye teşekkürlerimi ve saygılarımı iletmekten onur duymaktayım. Aynı zamanda Doç. Dr. Yusuf ÇINAR ve Dr. Mustafa Taha DURMUŞ hocama saygılarımı sunarım. Bunun yanında, annem Hediye DARAMAN ve babam Erhan TAN’a saygılarımla. Ve son olarak “bir limon ağacına” özlem ve muhabbet dileklerimle.

Muş-2023

Kamuran TAN

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

GİRİŞ

Siyaset Bilimi literatüründe ve Uluslararası İlişkiler disiplinde hegemonya kavramı, bir hayli önemlidir. Eski Yunan'dan günümüze değin sıklıkla kullanılan bir kavram olan hegemonya, bilindiği üzere, İtalyan düşünür Antonio Gramsci'nin çalışmalarının önemli bir yapı taşı temsil etmektedir. Hegemonya kavramı bu çalışmada, İtalyan düşünür Antonio Gramsci özelinde ele alınmıştır. Eski Yunanca *egemon* ve Latince *hegemonia* köklerinden gelen hegemonya, hüküm sahibi olmak, egemen olmak, lider veya önder olmak gibi durum ve olguların tanımlanması için kullanılan bir kavramdır. (Nişanyan, 2018). Bunların ötesinde kavramın, kullanım alanlarının oldukça geniş olduğu bilinmektedir.

Hegemonya bir kavram olarak, bir sınıfın diğer bir sınıf karşısındaki üstünlüğünün tasvir edilmesinden, bir devletin başka bir devlet karşısındaki üstünlüğünün tasvirine dek, oldukça geniş bir kullanım alanına sahiptir. Kavramın kullanım alanının bu denli geniş olması, birtakım karışıklıkları da beraberinde getirmektedir. Örneğin Uluslararası İlişkiler disiplinde hegemonya, ağırlıklı olarak bir devletin, başka bir devlet karşısındaki zora ve fiziksel güce dayanan üstünlüğünü ifade ederken, Gramscigil düşüncede hegemonya, sivil toplum alanında girilen kültürel bir mücadeleye ve bu mücadele sonucunda elde edilen işçi sınıfının üstünlüğüne karşılık gelmektedir. Bu çalışmada bu kavramsal karışıklıkları bir çerçeveye oturtabilmek adına bir Gramscigil hegemonya kavramsallaştırması yapılmaya çalışılmıştır.

Ulusal ve Uluslararası düzlemde hegemonya veya İç ve Dış hegemonya kavramının kullanımı, bazen mevcut bir iktidara, bazen üstün bir güce, bazen egemenliğe ve bazen de doğrudan gücün kendisine dayandırılmaktadır. Kavramın kullanım alanlarının “üstün olmak” unsuru etrafında bir ortak payda geliştirdiği ifade edilebilir. Ancak burada temel problem, kimin veya neyin üstün olacağı ve nasıl üstünlük sağlayacağı sorusunda ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma bu soru ya da soruları, Gramsci ve Gramscigil düşünce merkezinde yanıtlamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, Gramscigil hegemonyanın kavramsal, kuramsal ve olgusal boyutları etrafında bir çözümleme yapmaktır.

Gramscigil hegemonya kavramsallaştırması teşebbüsü içinde olan bu çalışma, *birinci bölümde*, Antonio Gramsci'nin kimliğini mercek altına almaktadır. Bir başka

ifadeyle, çalışmanın birinci bölümü, “Gramsci kimdir?” sorusunun yanıtları üzerinde konumlanmaktadır. Gramsci kimdir? Nasıl bir çocukluk yaşamıştır? Çocukluk dönemindeki kırılmalar nelerdir ve bu kırılma anlarının sonraki yaşamına etkisi ne şekilde olmuştur? Gramsci’nin eğitim hayatı nasıl ve hangi koşullarla gerçekleşmiştir? Gramsci düşünce dünyasını kimden ya da kimlerden etkilenecek inşa etmiştir? Bütün bu ve benzeri soruların yanıtları çalışmanın birinci bölümünde cevaplandırılmaya çalışılmıştır.

Antonio Gramsci 22 Ocak 1891 yılında, İtalya’nın Sardinya adasının Oristano iline bağlı küçük bir kasaba olan Ales’de doğmuştur. (Ransome, 2010: 85) Ömrünün otuz sekiz yıllık bölümünü baskı, hastalık ve yoksullukla geçiren Gramsci, aynı zamanda bu zor koşullar karşısında büyük mücadeleler vermiştir. Parlamenter dokunulmazlığı olmasına rağmen Kasım 1929 yılında, Musollini’nin yargıçları tarafından önce beş yıl, ardından ise yirmi yıl hapse mahkûm edilmiştir. Ömrünün geri kalan sekiz yıllık kısmını da hapishanede geçiren Gramsci, baldızı aracılığıyla dışarıya ulaştırdığı mektuplarla düşünce ve fikir açısından mücadele vermeye çalışmıştır. Hapishaneyle ve kendi sağlığının zor koşullarıyla mücadele eden Gramsci, 27 Nisan 1937’de daha kırk altı yaşındayken ölmüştür. (Fiori, 1989: 266-67)

Antonio Gramsci’nin çocukluk döneminin kırılma anları, ailesi ve sosyal çevresiyle olan ilişkisi ve eğitim hayatındaki dönüm noktaları, çalışmanın birinci bölümünde incelenmiştir. Yine bununla beraber çalışmanın birinci bölümünde Gramsci’nin, B. Croce, K. Marx ve N. Machiavelli gibi düşünürler ile kurmuş olduğu düşünsel ilişkinin incelenmesi de yapılmıştır. Bu incelemeler neticesinde Gramsci’nin, Croce’ye, Ruh Felsefesindeki soyut insan tasavvurunun kurtarılması gerektiği düşüncesiyle yaslandığı ifade edilebilir. Bununla beraber Gramsci ve Marx ilişkisi, Praksis felsefesinin yeniden yorumlanması gerektiği düşüncesi düzleminde tartışılırken, Gramsci ve Machiavelli ilişkisi, Modern Prens’in siyasal bir partiye kazandırılmış olan bir ruhu ve niteliği düzleminde incelenmiştir. (Fontana, 2013: 27-28)

Alfred Adler’in çocuğun eksik veya kusurlu organı, onun aynı zamanda kamçısı olabilir söyleminden hareketle, Gramsci’nin omuriliğiyle ilgili yaşadığı eksiklik veya kusurun onu ve düşünce dünyasını ne şekilde etkilediği de yine birinci bölüm içerisinde tartışılmıştır. Bu tartışma sürecinde Adler’den faydalanan çalışma, çocukluk döneminin, insanlığın kaderi ve kederi olabileceği söylemine de yaslanmıştır. (Adler, 2017: 15-16)

Omurlilik bilindiği üzere, insan vücudunda, beyinden gelen komutların, diğer uzuvlara aktarılmasını sağlayan ve de bu komutların dengeli bir biçimde hareket etmesini sağlayan bir sinirsel ağlar bütünüdür. Dolayısıyla insan sağlığı açısından önemi büyüktür. Nitekim Gramsci de sebebi tam olarak bilinmese de bu tür bir rahatsızlıkla ömrünün sonuna kadar yaşamak zorunda kalmıştır. Onun, bu dengeleme mekanizmasından yoksunluğunu, sosyo-politik alandaki dengenin sağlanmasında aradığını ifade etmek mümkündür.

Antonio Gramsci'nin somut yaşamına ve kimliğine yönelik bir irdelemenin sonucu olarak ortaya çıkan birinci bölümden elde edilen verilerle çalışmanın *ikinci bölümüne* geçilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde, Gramscigil düşüncedeki kavramlar incelenmiştir. Bu incelemeye konu olan kavramlar, Tarihsel Blok, Aydın/lar ve Siyasal Parti şeklinde sıralanabilir. Çalışmanın ikinci bölümünün konusu olan Gramscigil kavramlar merkezinde şu soruların yanıtları aranmıştır: Gramsci'de Tarihsel Blok kavramı nedir? Tarihsel Blok kavramının Gramscigil hegemonyadaki konumu nedir? Gramsci'ye göre bir Tarihsel Blok nasıl oluşur ve nasıl ayakta kalır? Gramsci'de aydın veya organik aydınlar sınıfı nedir? Organik ve Geleneksel aydın tiplmesi Gramsci için neye karşılık gelmektedir? Organik bir aydının, Gramscigil hegemonyanın inşasındaki görev ve sorumlulukları nelerdir? Organik aydın sınıfı, toplumu ne şekilde yönlendirir? Aydınlarca örgütlenmiş bir toplum, işçi sınıfı hegemonyasına nasıl hizmet edebilir? Aydınlar bütün bu görev ve sorumluluklarını siyasal bir partinin çatısı altında nasıl gerçekleştirebilir? Siyasal bir parti Gramsci için neyi ifade eder?

Gramscigil hegemonyanın temeli konumunda bulunan Tarihsel Blok, yapı ile üstyapılar momentinin birlikteliğini temsil etmektedir. Gramsci'ye göre siyasal bilincin gelişimi ve hegemonyanın inşası için son derece önemli bir konumda bulunan Tarihsel Blok, aynı zamanda yapıdaki çelişmelerin ortadan kalkmasını da sağlama potansiyeline sahiptir. (Ransome, 2010: 203-204) Toplumsal, politik ve ekonomik alan içerisindeki her türlü yapı ve üstyapıların birbirleriyle olan organik yönlü ilişkisi ve birlikteliği, Gramscigil düşüncede Tarihsel Blok kavramına karşılık gelmektedir. (Gramsci, 2011: 69) Yapı ve üstyapı momentlerinin birliği, aynı zamanda Gramsci için hegemonyanın temelidir. Burada önemli olan husus, bu birlikteliğin yani yapı ile üstyapı arasındaki birlikteliğin doğal bir biçimde gerçekleşmesidir. Doğal birlikteliğin sağlanmasında görevli olan ise Gramscigil aydın veya organik aydın sınıfıdır. (Gramsci, 2011: 26-27) Gramscigil aydın veya organik aydın sınıfı, hegemonyanın temelini, yapı ile üstyapı

arasındaki organik birliği sağlayarak ve bu birlikten Tarihsel bir Blok'un ortaya çıkmasını gerçekleştirerek atmaktadır. Bu yönüyle Gramsci'ye aydın, hegemonyanın temelini inşa etmekten sorumlu tutulduğu ifade edilebilir. Çünkü onun için aydın, toplumun her katmanına aktif bir şekilde katılmakla beraber, bir tür zihin işçisi konumundadır: Toplumsal dönüşümün gerekliliğini ve bir işçi sınıfı hegemonyasının gerekliliğini, zihinlerde inşa ederek. (Said, 2018: 21-22).

Gramsci'ye aydın, kendisine kurumsal bir çatı veya örgütlenme alanı aramaktadır. Gramsci bu arayış veya isteğe karşılık olarak, siyasal partileri işaret etmektedir. Onun için siyasal parti, organik aydın, kurumsal örgütlenmesinin bir çatısı olmakla beraber, Machiavelli'nin Prens'ine uyarlanmış bir ruhu ve niteliği temsil etmektedir. Nasıl ki Machiavelli, siyasal iktidarın istikrarlı bir şekilde varlık kazanmasını Prens'e içkin hale getirdiyse, Gramsci de hegemonyanın inşası için gerekli olan siyasal örgütlenmeyi Prens'in ruhu ve niteliğine dayandırmıştır. Onun için soyut bir fanteziye işaret eden Prens, ancak organik aydınların çatısı olmakla ve hegemonyanın inşası için gerekli olan ideolojik örgütlenmeyi sağlamakla bir nitelik ve işlevsellik kazanabilir. (Gramsci, 2013: 38-40) Buradan hareketle, Liguori'nin şu ifadeleri, oldukça kayda değer görülebilir: "Yeni bir aydın modeli olmadan yeni bir egemenlik söz konusu olamaz. Bu nedenle, Gramsci'ye göre, 'sıradan insanlar'ı ve yeni bir aydın modelini bir araya getiren bir parti tarihsel gelişimin gerekli bir koşuludur" (Liguori, 2013: 55).

Gramsci'nin kullanmış veya başvurmuş olduğu her kavram konu veya olgu, aslında hegemonya konseptinin i dinamiklerini temsil etmektedir. Onun hemen her sorunu ve çözümlenmesi, hegemonya kavramına giden bir yola işaret etmektedir. Buradan hareketle, Gramsci'ye düşüncedeki her söylemin, dolaylı olarak hegemonyayı imlediği ifade edilebilir. Çalışmanın birinci ve ikinci bölümünde temellendirilmesi yapılmış olan hegemonya kavramına dair derinlikli inceleme, *nc blmde* yapılmaktadır. Bir başka ifadeyle, çalışmanın üçüncü bölümü, Gramsci'nin kurumsal bir konum kazandırmış olduğu hegemonya kavramı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın üçüncü bölümünde, şu soruların yanıtları aranmaktadır: Gramsci'ye hegemonya nedir, ne değildir? Gramsci'nin hegemonya kavramı üzerinde bu kadar yoğunlaşmasının sebebi nedir? Gramsci'ye bir hegemonyanın inşası, işçi sınıfına nasıl üstünlük sağlayabilir? Bir Gramsci'ye hegemonya nasıl inşa edilebilir ve ayakta kalabilir? Gramsci'ye hegemonyadan farklı bir anlama karşılık gelen Uluslararası alandaki hegemonya nedir?

İç ve dış hegemonya kavramsallaştırması ile Mevzi ve Manevra Savaşı stratejileri arasında nasıl bir ilişki vardır?

Gramscigil hegemonyanın altlığında konumlanan felsefe, Marx'ın "tarihin yapıları" düşüncesine dayanmaktadır. (Marx, 2020: 38) Ancak Gramsci, Marx'tan farklı olarak hegemonya kavramsallaştırmasına, kültürel ve zihinsel faktörleri de etkilemiştir. Bir başka ifadeyle Gramscigil hegemonya, Marksizm ile birleştirilmiş bir sınıf mücadelesinin kültürel boyutunu ortaya çıkarma mücadelesidir.

Antonio Gramsci'ye göre hegemonya, bir sınıf, grup veya zümrenin üstün veya egemen olması değil, üstünlüğünün ya da egemenliğinin rıza yoluyla kabul edilmesinin ifadesidir. Kendinden önceki düşünürlerden farklı olarak Gramsci, hegemonya ilişkisini "efendi-köle" diyalektiğinde ele almak yerine, "egemen olan-rıza gösteren" diyalektiğinde ele almaktadır. Onun için hegemonya, egemen bir sınıfın baskısı değil, egemen sınıfın bütün toplumsal ve politik düzlemde onaylanmasının karşılığıdır. Çünkü Gramsci'ye göre hegemonyanın ve hegemonik bir sistemin işleyiş mekanizması, egemenliğin veya üstünlüğün benimsenmesinde ve onaylanmasında birleşmektedir. (Gramsci, 2011: 31-32).

Antonio Gramsci, başta İtalya olmak üzere tüm dünyada yükselen faşizmin etkilerinden ve saldırılarından kurtulmanın yolu olarak hegemonya kavramının işlevselliğine işaret etmiştir. Gramsci bu yolla, egemen olan faşist örgütlenmelere meydan okumak amacıyla bir hegemonya kavramsallaştırmasına girişmiştir. Ona göre, iktidar olan sınıfın ideolojik egemenliğine karşı koyabilmek için başta işçi sınıfı olmak üzere toplumun bütün alt kesimlerinin kendi kültür ve ideallerini yaratması gerekmektedir. Yaratılan bu işçi ve alt kesim sınıf kültürlerinin sosyo-politik alan içerisindeki kabul ve onayı ise gerçek bir işçi sınıfı hegemonyasının temsili konumundadır. Çünkü hegemonyanın inşası eğitime ve işçi sınıfı kültürünün yaratılması sürecine dayanmaktadır. (Gramsci, 1975: 57-58).

Gramsci için hegemonyanın inşası, tarihsel bir eylem konumundadır. Ona göre her tarihsel eylem veya eylemler, kolektif insan tarafından gerçekleştirilmektedir. Hegemonyanın tarihsel bir eylem olması da işçi sınıfı kültürü etrafında örgütlenmiş ve kolektif bir yapı halini almış insan topluluklarının varlığında bütünleşmektedir. Bu yüzden Gramsci'ye göre hegemonya, sivil toplum alanında gerçekleşen bir mücadelenin

tezahürü olmaktadır. Çünkü Gramsci'ye göre, hedefleri birbirinden ayrı da olsa, büyük sayıda kişilerin aynı amaca ulaşmak için kaynaşmalarını ve kolektif bir yapı kazanmalarını sağlayan bir kültürel-toplumsal birliğin gerçekleşmesi, hegemonyanın inşasını hızlandırmaktadır. (Gramsci, 1975: 56).

Gramscigil hegemonya, baskı veya şiddet kullanımı yerine, toplumun tüm kesimlerinin birbiriyle etkileşimli bir biçimde yönetilmesini ve egemenliğin rıza yoluyla onaylanmasını temel almaktadır. Toplumun etkileşimli bir biçimde yönetilmesi durumu, Gramsci'ye göre, ortak duyu anlayışına işaret etmektedir. Gramsci için ortak duyu, tikel bir duyumsama ya da düşünme biçimi değildir. Her durum veya zaman içerisinde tek tip bir dünya görüşü ya da ortak duyunun varlığını reddeden Gramsci, onu, felsefenin folkloru şeklinde tasvir etmektedir. Hegemonyanın inşasında önemli bir yeri bulunan ortak duyu ya da dünya görüşü, Gramsci için felsefenin folkloru gibi olmakla beraber aynı zamanda birçok çeşidi de bulunmaktadır. Nitekim Gramsci'nin hegemonya tasviri de bu "çok seslilik"te ve homojenlikte kendisine bir alan bulmaktadır. Bu durum ise homojenliğe kavuşmuş sistematik bir felsefenin, hegemonyanın işleyişine dâhil olmasını temsil etmektedir. (Gramsci, 2011: 139-140).

İtalyan Marksist düşünür Antonio Gramsci'nin, hegemonya merkezinde kaleme almış olduğu metinlerinin doğasında, yazıldığı dönemin ve hapishane ortamının zor koşullarından dolayı birtakım kopuşlara rastlamak da mümkündür. Gramscigil metinlerdeki bu kopuşlar iki farklı düzlemde ele alınabilir. Bunlardan ilki, Gramsci'nin kaleme almış olduğu metinlerin bitmiş bir proje olmaktan öteye, hala teorik bir gelişme sürecine işaret etmesidir. İkincisi ise Gramscigil metinlerin tek bir teoriyi kapsamaktan ziyade, bir dizi teorik analojiyi temsil etmesidir. Buradan hareketle Gramscigil düşüncenin ürünleri olan metin veya kavramların, kabuklu bir canlı oldukları söylenebilir. (Ransome, 2011: 175) Bir tür kabuklu canlı olma potansiyeline sahip kavramların başında kuşkusuz hegemonya kavramı gelmektedir. Çünkü Gramsci'nin ifade ettiği şekliyle hegemonya, sivil toplum alanında girişilen ve sürekli olarak gerçekleşen bir mücadeleyi temsil etmektedir. Bu yönüyle Gramscigil hegemonyanın, canlı ve hareket halinde olan bir kavram olduğu net bir şekilde ifade edilebilir.

Gramscigil hegemonya bir kavram olarak her ne kadar canlı olsa da bir üstünlük kurma stratejisi olarak son derece cansız ve hareketsizdir. Nitekim Gramsci buna Mevzi

veya Konum Savaşı stratejisi adını vermektedir. Bir başka ifadeyle, Gramsci, hegemonyanın inşa sürecini, sivil toplum alanında girilen mevzilenme mücadelesinde aramaktadır. Onun için Hareket veya Manevra Savaşı stratejisi, sivil toplumu ve rıza unsurunu ikincil bir plana atmasından dolayı, hegemonyanın inşası için uygun bir strateji değildir. Bu bağlamda düşünüldüğünde, Gramscigil hegemonyanın, yani sivil toplum alanındaki kültürel ve moral değerler aracılığıyla verilen mücadelenin ve bu mücadele neticesinde elde edilen üstünlüğün, Mevzi Savaşı stratejisinde birleştiğini ifade etmek mümkündür. (Anderson, 1988: 26-29).

Bu çalışmanın son aşamasında Gramscigil hegemonyanın iki farklı biçimi olan Mevzi Savaşı ve Manevra Savaşı tartışmıştır. Daha net bir ifadeyle, Uluslararası İlişkiler disiplinindeki hegemonya tasavvuru, devlet aktörünün başat ve sivil toplumun ise ikincil olduğu bir mücadele biçiminden kaynaklanan üstünlüğe karşılık gelmektedir. Dolayısıyla şiddetin, baskının ve zorlamanın mevcudiyetinden kaynaklanan bir üstünlük, Gramscigil hegemonya kavramından uzaklaşmaktadır. Çünkü Gramscigil hegemonya, devletin arkasında mevzilenen bir sivil toplum kalesinin, şiddete, baskıya ve zorlamaya başvurmadan, kültürel rızayı inşa etmekle elde edilen bir üstünlüğe karşılık gelmektedir.

Genelde Siyaset Bilimi özelde ise Uluslararası İlişkiler literatüründen faydalanılmış olan bu çalışmada, Antonio Gramsci'nin ulusal ve uluslararası düzlemde tasavvur ettiği hegemonya kavramı, Yorumcu Bilgi Kuramı (Nitel Teori) merkezinde değerlendirilerek, Fenomenolojik bir çözümleme yapılmaya çalışılmıştır. Buradan hareketle çalışmada, İç ve Dış Hegemonya fenomenleri arasındaki ilişki, Gramscigil hegemonya konseptindeki Mevzi Savaşı stratejisinin uluslararası hegemonyaya uyarlanabilmesi açısından mercek altına alınmıştır.

Çalışmanın Amacı: Bu araştırmanın amacı, Gramsci felsefesinde, iç ve dış hegemonya kavramlarının inşa süreçlerini anlamak ve Gramsci felsefesine yeni bir serh düşmektir.

Çalışmanın Önemi: Bu araştırma, Gramsci felsefesinin içerisine iç ve dış kavramlarını konumlandıracağı için önemlidir.

Çalışmanın Problem Cümlesi: Gramsci'ye göre iç, yani ulusal ve dış, yani uluslararası hegemonya nasıl inşa edilirse sürdürülebilir olur?

Çalışmanın Yöntemi: Bu araştırmada Nitel Teori – Yorumcu Bilgi Kuramı ekseninde Fenomenolojik çözümlene tekniği kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİR FİLOZOFU ANLAMAK: GRAMSCI’NİN HAYATI VE FELSEFESİ

İtalya’nın en kaotik dönemlerinden birinde yaşamış bir “diktatörün” gölgesinde hemen her koşulda ve şartta düşünce savaşı vermiş olan Gramsci kimdir? Çocukluk ve eğitim yılları hangi koşullar altında nasıl geçmiştir? Ailesi ve çevresi ile nasıl bir münasebet içerisinde olmuştur? Temel sorunsalı, uğruna “hasta bedeniyle” hücrede kalmayı göze aldığı temel düşüncesi ya da düşünceleri nelerdir? Hangi kavramlar, düşünceler ve olgular çerçevesinde bir “düşünce dünyası” inşa etme çabasında olmuştur? Bütün bu ve benzeri sorular merkezinde Gramsci’yi anlamak, çalışmanın temel hareket noktasına işaret etmektedir. Bununla birlikte çalışmanın bu bölümünde elde edilmeye çalışılan veriler, bir bakıma, Gramsci’nin ana hatlarıyla kimliğinin irdelenmesine yöneliktir. Bu yolla, 20.yüzyılın en çok tartışılan isimlerinin başında gelen Gramsci’nin, hem psikolojik hem ideolojik ve hem de filozofik tarafına yönelik birtakım incelemeler yapılacaktır. Bu incelemelerle hem Gramsci’nin düşünce ve kavram dünyasının altlığını irdelemek hem de çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümlerine yönelik bir temellendirme yapmak amaçlanmıştır.

1.1. GRAMSCI’NİN YAŞAMI: ÇOCUKLUK, GENÇLİK VE EĞİTİM YILLARI

Antonio Gramsci, herkesin ona “Nino” dediği, Sardunya adasında, küçük bir kasaba olan Ales’de, 22 Ocak 1891 yılında doğmuştur. Ciccillo ve Peppina Gramsci çiftinin yedi çocuğundan biridir Antonio. “Togliatti bir kez Nino’nun köy kökenli olduğunu yazınca, birçok yaşam öykücüsü de aynı şeyi yaptı, fakat gerçekten uzaklaşıyorlardı” (Fiori,1989: 01). Antonio bilindiğinin aksine, Guiseppo’nun da belirttiği şekliyle köy kökenli biri değildir. Aksine özellikle Cicillo’nun, yani Antonio’nun babasının ailesi, devlet bürokrasisinin orta katlarında bulunan ve orada çeşitli görevler edinen bir kökene sahiptir. Annesinin kökenlerine bakıldığında ise; Peppina’nın babasının da devletin çeşitli kurumlarında görev aldığı görülmektedir. Hatta Antonio bir mektubunda, şunlara yer vermiştir; “Anne tarafından dedem vergi toplayıcısıydı ve bir parça toprağı vardı. Yani Marcias’lar orta sınıftandılar, köylerimizin koşullarından oldukça iyi durumdaydılar.” (Fiori, 1989: 02). Bir başka mektubunda ise Antonio, annesinin ona şiirler okuduğunu ve ilkokul yıllarında okumayı öğrenmesinde ona yardımcı olduğunu vurgulamaktadır; “Henüz ilkokul bir ya da ikinci sınıftayken ödevlerimi düzelttiğini Ucello sözcüğünün iki

-c ile yazıldığını her seferinde unutup, senin de en az on kez bu yanlışımı düzelttiğini çok iyi hatırlıyorum. Demek ki yazmayı öğrenmemde çok yardımcı oldun. İlk başlarda bize şiirler ezberletirdin.” (Gramsci, 1998a: 131).

Annesi ve babasının eğitim durumlarından da fark edildiği gibi entelektüel bir ortamda dünyaya gelmiş olan Antonio, bu ayrıcalıklı konumundan çok kısa süre sonra uzaklaşmak zorunda kalmıştır. İlk uzaklaşması, henüz dört yaşındayken geçirmiş olduğu hastalıkla başlamıştır. Gramsci bu hastalığıyla ve bu hastalıktan kaynaklanan diğer fiziksel ve sinirsel rahatsızlıklarıyla, ömrünün sonuna kadar mücadele etmeye çalışmıştır. Bu durumu Gramsci, şu şekilde anımsamaktadır; “Dört yaşında çocukken, üç gün süren ve beni istihlaçla cansız bırakan kanamalar geçirdim. Doktorlar öleceğim diye benden vazgeçmişlerdi ve annem gömüleceğim tabutla küçük elbiseleri 1914’e kadar evde saklamıştı.” (Fiori, 1989: 09). Sürekli kanamalar, fiziksel bozuklukların baş göstermesi ve yaşamaya dair bir umudunun olmadığını doktorların ifade etmesi ve de annesinin bu duruma hazır bir şekilde beklemesi, çocuk Antonio için kuşkusuz, ayrıcalıklı konumundan uzaklaşmasına sebep olan önemli adımlardır.

Antonio’nun hastalığının doğuştan olup olmadığı, kaynağının ne olduğu konusunda tam anlamıyla bir fikir ve veri birliği bulunmamaktadır. Ancak buna dair, özellikle de Gramscilerin aileden biri olarak kabul ettiği Nannetta Cuba, şunları anlatmaktadır; “Nino hep.. evet, kambur diyelim, öyle değildi. Küçükken tamamıyla normaldi. Belki biraz narindi. Ama normal, tatlı bir bebektii.. Benden dört yaş küçüktü.. hastalanmadan önce güzel, normal bir çocuk olarak, kıvrırcık, açık saçlı, mavi gözlü hoş bir çocuk olarak anımsıyorum. Sonra sırtında o çıkıntı oldu, neden oldu bilmiyorum, normal büyümesi durdu.” (Fiori, 1989: 08). Cuba’nın Antonio için aktardıkları, onun dış görünüşünün değişmeye başlamasına yönelik olsa da hastalığının ne olduğu hususunda kesin bir bilgi içermemektedir. Antonio’nun, annesinin inandığı şekliyle; hizmetçi kızın elinden düşmesi sonucu da gelişimi durmuş olabilir, bilinmeyen başka sebeplerden dolayı da. Ancak kesin olan bir şey vardır ki o da Antonio’nun artık normal bir insan olmayacağı ve hayatı boyunca bu rahatsızlığıyla mücadele edeceğidir.

Çocuk Antonio’nun hastalıklı bedeniyle ilgilenmeye çalışan ve onu biraz da olsa iyileştirmek için her yol ve yöntemi deneyen Gramsci çifti, bir süre sonra ilgilenilmesi zorunlu olacak yeni bir rahatsızlıkla yüz yüze gelmiştir. 1897 seçimleri sürecinde ve

ondan sonraki süreçte, Sardunya adasının içinde bulunduğu kaotik hal nedeniyle Ciccillo Gramsci hapse mahkûm edilmiştir. O dönemin sosyo-politik koşullarına bakıldığında, Sardunya'nın siyasal hareketliliğinin veya işleyişinin, kuramsal tartışmalar merkezinde gerçekleşmesinden çok, tarafların birbirine iftiralar atarak ve kumpaslar kurarak gerçekleştiğiyle karşılaşmak mümkündür. Gramsci'nin babası Signor Ciccillo da böylesi bir kumpasın kurbanı olmuştur. Ciccillo, Ozieri'de aniden ölen kardeşi Nicolino'nun cenazesinde bulunmak için Sorgono'dan ayrıldığında, tapu dairesinde kumpasa delil olarak sunulabilecek birtakım belgeler oluşturulmuştur. Çünkü Signor Ciccillo, seçimlerden mağlup çıkanların safında yer alarak, iktidarı eline geçiren Cocco Ortu'nun da karşısında konumlanmıştır. Yapılan bu kumpas ve gerçekleştirilen soruşturmanın neticesinde Ciccillo, “az zarar ve küçük kayıp” olmasına rağmen, beş yıl, sekiz ay ve yirmi iki gün hapis cezasına çarptırılmıştır. (Fiori, 1989: 5-7).

En büyüğü on dört ve en küçüğü henüz kucagında olan yedi çocukla Peppina Marcias, yoksulluk, kimsesizlik ve Antonio'nun kanamalarıyla bir başına kalmıştır. Artık Gramsci ailesinin ve Antonio'nun çocukluk döneminin, yeni bir boyuta geçtiğini ifade etmek mümkündür. Bu yeni boyutun en trajik durumu kuşkusuz, Antonio'nun bile hastalığına rağmen evin geçimini sağlamak için çalışmak zorunda kalmış olmasıdır. İşte asıl yoksulluk, bundan sonra başlamıştır. Bu zorunluluk ve yoksulluk, Antonio'nun daha acılı, soğuk ve yalıtılmış biri olmasını da beraberinde getirmiştir.

Henüz ilkokulda olan Antonio, karnesindeki bütün iyi notlara rağmen, adadaki diğer çocuklar gibi okulu bırakmak zorunda kalmıştır. Ancak Antonio'yu adanın diğer çocuklarından ayıran bir diğer durum ise babasının hapiste olması ve onun da çalışmak zorunda kalmasıdır. Eğitim hayatı, daha ilkokul basamağında sekteye uğramasına rağmen en azından babası hapisten çıkana kadar, Antonio'nun oldukça başarılı bir öğrenci olduğu söylenebilir. İlerleyen yıllarda, okula ara vermek zorunda oluşunu, “isyancı” bir ruha dönüşümünün ilk ayak sesleri olarak tanımlayacaktır. Bu duruma karşı Antonio, tepkisel eylemler ve tavırlar içerisinde olsa da annesi Peppina'nın kendisi ve kardeşleri için yapmaya çalıştığı fedakarlıklara bir katkısının olduğu düşüncesiyle, olanca zayıflığına ve rahatsızlığına rağmen azimle çalışmıştır. Çünkü “Annesini çok seviyordu, aynı şeyi sayısı çok olan kardeşlerine de duyuyordu.” (Gramsci, 1998a: 11).

Antonio'nun geçirdiği ilk çocukluk yılları, en azından babasının hapse girmesinden önceki ve onun çalışmak zorunda kaldığı için okula ara vermediği yılları, bir masal dünyasına benzetilebilir. Sırtındaki kambur ve vücudundaki hastalıkla, “yeryüzünü canlandıran bütün yaratıklara taşıdığı aşk ve sevgi gücü” (Gramsci, 1998a: 10) ile mücadele eden Gramsci, tüm gün kırlarda gezen, doğayı ve doğadaki canlıları bir laboratuvar merkezi olarak görüp onları incelemeye ve anlamaya çalışan bir dünyada yaşamaktadır; “Çocukken yorulmak bilmez bir kertenkele ve yılan avcısıydım, sonra da bunları evcilleştirdiğim bir şahine yediriordum.” (Gramsci, 1998a: 28). Robinson Crusoe'nun maceraları ile kendi dünyası arasında bir ilişki kurup, bir adada mahsur kalma tehlikesine tedbir olarak; evden çıkarken cebinde mısır ve buğday tohumları taşıyan çocuk olan Antonio, kısa süre sonra kurmuş olduğu bu maceralarla dolu dünyadan çıkmak zorunda kalıp, kendi ağırlığına dosyaları taşıdığı tapu dairesinde çalışmaya başlayacaktır. Bu durumu Gramsci, “Tapu dairesinde çalışırken, birçok geceyi, bütün gövdem ağrıdığı için gizli gizli ağlayarak geçirdim” (Fiori,1989: 18) şeklinde ifade etmektedir.

Antonio'nun ve diğer kardeşlerinin ağabeyi olan Gennaro, tapu dairesinde çalışmaktadır. Antonio da 1902 yılında ağabeyi Gennaro'nun yanında günde on dokuz lirt karşılığında çalışmaya başlamıştır. Hem çalışmak zorunda oluşuyla ve hem de fiziksel yetersizliğiyle, tapudaki defterleri taşırken yüzleşmesi, henüz on bir yaşında olan çocuk Antonio'yu derinden etkilemiştir. Çünkü Tapuda çalışması Gramsci'nin, eğitim hayatındaki iki yılını kaybetmesine neden olmuştur. Antonio taşıdığı tapu defter ve dosyalarıyla fiziksel acı çektiği kadar, ruhsal acılar da çekmektedir. Bu durumu Antonio Gramsci, “Beni kibirli birine döndüren şey neydi? Bu, her şeyden on üstünden on alan bir çocuğun, kasabın oğlu, eczacının oğlu, kumaşçının oğlu ve bütün zenginlerin çocukları okumaya giderken, okula gidemeyen bir çocukta uyanan içgüdüsel isyancılıktı.” (Fiori, 1989: 18) şeklinde betimlemektedir.

Hayatının hemen her dönem ve koşulunda, hastalıklı vücuduyla büyük bir azim abidesi olarak ayakta durmaya çalışan Antonio, günde on dokuz lirt karşılığında çalıştığı tapu dairesinden arta kalan zamanlarda bir yandan da eğitim hayatını sürdürmeye çalışmıştır. İşten eve gelir gelmez tüm zamanını Latince çalışmaya ayıran Antonio'nun, bu yolla bir bakıma, tekrar okula dönme umutlarını besleme çabası içerisinde olduğu ifade edilebilir. Nihayet beslemeye çalıştığı umutlarına en büyük dayanak, babası Signor

Ciccillo'nun Ocak 1904'te hapisten çıkması olmuştur. Böylelikle Gramsci ailesinin içinde bulunmuş olduğu karanlık, biraz da olsa aydınlığa kavuşmuş olacaktır. (Fiori, 1989).

Antonio 1905'in sonlarına doğru, annesi ve babasının yeni fedakarlıkları göze almaları sonucu eğitim hayatına kaldığı yerden devam etmiştir. Antonio, ilkokuldan sonra devam etmesi gereken ortaokul öğrenimine iki yıl aradan sonra Santulussurgiu'da başlamıştır. On beş yaşına gelmek üzere olan Antonio, eğitimine ara vermek zorunda olduğu iki yıl boyunca hem kendi çabalarıyla hem de almış olduğu bazı özel derslerle eğitim hayatından kopmamaya çalışmıştır ve bundan hareketle de ortaokulun üçüncü sınıfından başlayacağını düşünmüştür. Gelişmeler tam da onun düşündüğü şekilde gerçekleşmiştir: Antonio, yaşadığı Ghilarza'dan on sekiz kilometre uzaklıkta olan Santulussurgiu'da Ortaokul üçüncü sınıftan eğitim hayatına yeniden başlamıştır. Bu olayı Antonio, “On dört yaşındaydım ve oturduğum kasabadan on sekiz kilometre uzakta olan Santulussurgiu Ortaokulunun üçüncü sınıfına gidiyordum.” (Gramsci, 1998a: 15) ifadesiyle aktarmaktadır.

Antonio'nun yıllar sonra “perişan bir yer” olarak tasvir edeceği Santulussurgiu Ortaokulu, beş sınıfa toplamda üç öğretmenin ders verdiği, son derece kalitesiz bir okuldur. Okulun bu yetersizliği sadece öğretmenlerin niceliksel yetersizliğiyle sınırlı olmamakla beraber, mevcut öğretmenlerin birikimleri ve donanımları açısından da yetersiz bir konumdadır; bazı derslere (Fen Bilgisi ve Fransızca gibi derslere) alanla ilgisi olmayan öğretmenler katılmıştır. Bu durum, eğitim ve okul hayatından uzaklaşmış olan Gramsci'yi oldukça büyük bir ölçekte etkilemiştir. Kuşku uyandıracak yeteneklerle ders veren öğretmenlerin varlığı, Antonio'nun kaybetmiş olduğu iki yılın telafisi için büyük bir risk taşımaktadır. Kendisi de bu durum için yıllar sonra şunları söyleyecektir: “Çocukken fen bilimlerinde ve matematikte oldukça yetenekliydim, fakat ortaokulda bunu kaybettim; çünkü beş para etmez öğretmenlerim vardı.” (Fiori, 1989: 31).

Antonio, ortaokul öğrenimini sürdürmek için gittiği Santulussurgiu'da, koşulları en az okulu kadar “kötü” olan, Murighessa'nın meydanında bir evde ayda beş liralık karşılığında kalmıştır. Her zaman olmasa da bazı hafta sonları, kaldığı bu evden ayrılıp Ghilarza'ya ailesinin yanına gitmektedir. Hemen her gidişinde annesinin azarlamalarıyla karşılaşmıştır. Çünkü annesinin yemesi ve sağlıklı beslenmesi için hazırladığı erzaklar,

her seferinde Gramsci tarafından satılmıştır. Antonio bu erzakları, -makarna, peynir vs.- kitap, dergi veya gazete alabilmek için satmaktadır. Annesinin azarlamaları da buna dairdir. Ancak Gramsci bütün bu azarlamalara ve zor koşullara rağmen bulabildiği hemen her metni okumaya çalışmaktadır. Çocukluğunun ilk dönemlerinden beri sürekli olarak okumaya ve kitaba dair bir hakikat daireesi çizme çabasında olan Gramsci'nin, bu daireyi daha da güçlendirmeye çalıştığı ifade edilebilir.

Yeni kalemlerle, yeni metinlerle ve akabinde yeni anlam dünyalarıyla ortaokul yıllarında tanışan Antonio, bütün bunların da üstüne yeni keşif unsurlarını temellendireceği lise yıllarına 1908'de Cagliari'de başlamıştır. Ağabeyi Gennaro'nun, tapu dairesindeki görevine Cagliari'de devam etmesi, Antonio'nun da orada eğitimine devam etmesine sebep olmuştur. "Antonio Gramsci için Ghilarza ve Santulussurgiu gibi kasabalardan bu yeni yaşama" (Fiori, 1989: 42); yani Cagliari'ye geçişi, şaşırtıcı olmakla beraber, bir o kadar da zorluklarla geçmiştir. Çünkü Antonio ve ağabeyi Gennaro aylık yüz liralık maaşla yaşamaya çalışmışlardır. Gramsci, okul hayatına bir dönem ara vermesinden ve ortaokuldaki yetersiz eğitiminden dolayı lisenin ilk döneminde hiç de alışık olmadığı notlarla karşılaşmıştır. Şaşırdığı notlara dair düşüncelerini ise babasına Ocak 1909'da yazdığı bir mektupta bulmak mümkündür:

"Sonunda bize dönem notlarını verdiler. Daha iyi yapabileceğimi biliyorum ama benim kabahatim değil; Nannaro'nun demiş olabileceği gibi, diplomamı getirmediğim için tam da sınav zamanı üç gün okula alınmadım. Böylece doğa tarihinden not alamadım, tarihten ancak 5 aldım; öğretmen beni bir güzel azarladı, dayanamadım.. Neyse, durum o kadar kötü değil, doğa tarihinden ikinci, üçüncü dönem sınavlarından aldığım notlarla geçerim, tarihten yitirdiklerimi kazanmazsam da gülünç olur. Notlarım şöyle: İtalyanca 6/7, Latince 6/7, Yunanca 6/7, Felsefe 6, Matematik 6, Kimya 8. Gene iyi becermiş olduğumu görüyorsun, bunun ilk dönemim olduğunu unutma ve Santulussurgiu'dan, özellikle Latince, Yunanca ve Matematikte iyi hazırlanmış olarak gelemedim." (Fiori, 1989: 43).

Gramsci'nin babasına yazmış olduğu bu mektuptan hareketle onun sağlam temelleri olmayan bir eğitim geçmişinden dolayı birtakım sorunlarla karşılaştığını ve bunlara karşı azimli bir duruş sergileme çabası içerisinde olduğunu ileri sürmek mümkündür. Tüm gün, her tarafı kitaplarla ve gazetelerle dolu odasında, her şeyi okuma çabasında olan Antonio'nun bu yolla, eğitim hayatındaki aksaklıkları bir an önce onarmaya çalıştığı ifade edilebilir.

Eğitimdeki eksiklik ve aksaklıklarını onarmaya çalışan Antonio, bir yandan da ekonomik anlamdaki yoksullukla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu durumun onu

çok etkilediğini, yine babasına yazmış olduğu bir mektubunda görmek mümkündür; “Bu kötü yıpranmış, parlayan eski ceketle çok kötü görünüyorum. Lütfen, bir terziye mektup yazarsanız elbise yaptırabilirim.. Bugün okula gitmedim, çünkü ayakkabılarımı yaptırمام gerekiyordu. Karnavalda dışarı çıkmadım, odamda bir köşeye kıvrılıp yattım.” (Fiori, 1989: 45) Antonio’nun 10 Şubat’ta babasına gönderdiği bu mektup, onun eğitim hayatını hangi koşullar altında sürdürdüğüne dair net bir fikir vermektedir. Antonio bu koşullar ve yetersizliklerden kaynaklı olarak birçok günlerini, okula gitmek yerine, odasında bir battaniyenin altında kitap okumakla geçirmiştir. Battaniyenin altında gerçekleşen bu okuma serüvenleriyle Antonio, Marx’a ilgi duymaya başlamakla beraber, entelektüel merak içinde olmaya da başlamıştır. (Fiori, 1989).

Her entelektüel merakın ya da sorgulamanın altında, mutlak anlamda bir düşüncenin peşinden gitme çabası yatmaktadır. Bu, bir soru ya da sorular şeklinde ortaya çıkacağı gibi aynı zamanda düşünmenin pratik bir karşılığı olarak da ortaya çıkabilir: “Felsefenin pratiği, dümdüz yeniden bir okuma, hatta kanıtlama değil, yorumlama, sorgulama, meditasyondur..” (Althusser,2018: 35). Antonio’nun yorumlama ve sorgulama serüveni de onda bir meditasyon haline dönüşmüştür. Bu serüvenin ilk ürünü ve hatta son ürünü, Güney Sorunu’na dair düşünceleri ve sorgulamalarıdır. İltir çünkü güneyli olan Antonio, güneydeki sorunları yaşayarak deneyimlemiştir. Sondur çünkü hapisane yıllarının son dönemlerinde bile üzerinde çalışmalar yaptığı temel düşünce, güneye ve onun sorunlarına dairdir. Bütün bu düşünce, sorgulama, arayış ve pratikler, kuşkusuz Gramsci’nin kitapları kendisine birer sığınak yapmasının bir sonucudur. Bu yolla, onun lise eğitimi yıllarına dair genel hatlarıyla bu ve benzeri söylemler geliştirilebilir. Ancak bu söylemlerden bağımsız bir şey daha vardır ki; o da Antonio’nun gazetecilik hayatıdır.

Gramsci’nin gazetecilik yılları hem eğitim hayatı açısından hem de düşünsel dünyasını temellendirmesi açısından oldukça önemli bir konumda yer almaktadır. Antonio’nun hayatında önemli bir yeri olan gazetecilik, lise yıllarında, okula yeni bir müdürün atanmasıyla başlamıştır. Bu müdür, adanın en çok okunan gazetelerinden biri olan L’unione Sarda’nın editörü, Rafta Garzia’dır. Garzia okula, Antonio, lisenin ikinci sınıfının ikinci dönemine başlarken atanmıştır. Gerek mizacı açısından gerekse fiziksel açıdan kaba görümlü biri olan Garzia, okulda kısa süre içerisinde otoritesini sağlamıştır. Ancak Antonio’ya karşı bir sempati duymakla beraber, onun yazılarını “zekâ

temizliğinin ürünleri” olarak tanımlamaktadır. Bununla beraber, “öğrencilere karşı, matbaacılarına ve gazetecilerine sert olduğu gibi sertken, Gramsci’ye yumuşak davranmaya başladı. Hatta onu, Viale Regina Margherita’daki stüdyosuna davet etti.” (Fiori,1989: 46).

Antonio ve Garzia arasında gerçekleşen bu ilişki ve davetler neticesinde ortaya çıkan arkadaşlık, onu, gazeteye ve gazetecilik hayatına daha da yaklaştırdığı ifade edilebilir. Bununla beraber Gramsci, hemen her hafta sonu, Garzia’yı ziyaret ederek, gazetede çalışanların ve Garzia’nın tartışmalarını ve de çalışmalarını incelemeye çalışmıştır. Bu merakı ve çabası, onu, gazetecilikte kendisini denemek düşüncesine itmiştir. Artık on dokuz yaşında olan Antonio, kendisini gazetecilikte deneme arzusuyla, yaz döneminde kendi kasabasıyla ilgili haberler yazmayı ve L’Unione Sarda’ya göndermeyi düşünmektedir. Bu arzuyla yaz tatiline giden Gramsci, bir süre sonra Garzia’nun ona basın kartıyla göndermiş olduğu mektupla, ilk yazısını yazmıştır. Antonio’nun 26 Temmuz 1910’da yayınlanan bu yazısı, yirmi beş satırlık bir metinden ibarettir:

Aidomaggiore’de seçim zamanı en korkutucu ve heyecanlandırıcı şeylerin olacağına ilişkin dedikodular tüm bölgeyi sardı. Halk, açıkça aşırılığa hazır bir durumda, bir darbede evrensel acılarla bükülmüş, şimdi kendi belediye başkanı ve meclisini seçiyor. Bu belirtilerden ciddi endişe duyan Ghilarza jandarmasının komutanı Yüzbaşı Gay, çevreye birlikler getirdi: Kırk jandarma, kırk piyade, neyse ki cephanesiz, bir de polis (tek başına oldukça yeterli olabilirdi). Sandıklar konulduğunda köy boşalmıştı: Seçmenler ve seçmen olmayanlar tutuklanma korkusuyla sığınaklara kapanmışlardı ve yetkililer isteksiz seçmenleri dışarı çıkarmak için ev ev gezmek zorunda kaldılar..” (Fiori,1989: 50).

Çevresini ve özellikle güneyli hemşerilerinin sorunlarını yakından takip etmeye çalışan Gramsci, sürekli bu sorunlar üzerine düşünerek çözümüne yönelik bir arayış içinde olmuştur. Garzia’ya göndermiş olduğu bu yazı da bir bakıma gözlem ve arayışlarının bir neticesidir. Yaz tatili dönemi bu doğrultuda geçen Gramsci, Kasım 1910’da lisenin üçüncü sınıfında eğitimine devam etmek için tekrar Cagliari’ye dönmüştür. Antonio’nun lisedeki üçüncü yılı, düşünce olarak eğitim hayatının en yoğun ve aynı zamanda, koşullar itibariyle en karanlık yılları olduğu vurgulanabilir. (Fiori, 1989)

Düşünce dünyasının derinliğinde Marksist bir perspektif yatan Gramsci, hemen her sosyo-politik olay ve olguyu, bu perspektif merkezinde okumaya çalışmaktadır. O da tıpkı Marx gibi, toplumda bulunan sınıf ayrıcalıklarından, doğayı değil, toplumun bizatihi

kendisini sorumlu tutmaktadır; “Fransız Devrimi birçok ayrıcalığı ortadan kaldırdı, ezilenlerin birçok sıkıntılarını ferahlattı fakat bir sınıfın gücü yerine başkasınıkini geçirmekten başka bir şey yapmadı. Bundan çıkarılacak büyük ders şudur: Ayrıcalıklar ve toplumsal farklılıklar doğanın değil, toplumun ürünüdürler” (Fiori, 1989: 57). Gramsci’nin -özellikle de bu dönemdeki- hemen her düşüncesinin merkezini, sınıf farklılıkları ve bu farklılıktan kaynaklanan ezen-ezilen dikotomisinin varlığı işgal etmektedir. Onun için bu dikotomi, bütün toplumsal sorunların da kaynağı olmakla beraber aynı zamanda yapaydır. Bu ve benzeri düşünce dünyaları, Gramsci’nin lisenin son zamanlarında kendisini ve düşüncesini temellendirdiği dünyalar olduğu ifade edilebilir.

Gramsci’nin düşünsel dünyasına dair bu veriler, yukarıda da ifade edildiği şekliyle; onun şimdiye kadarki en yoğun düşünsel irdelemeleridir. Ancak çalışmanın bu aşamasında, onun düşünsel derinliklerinden ziyade, yaşamsal pratiklerine yönelik bir arayış içerisinde olduğundan, Gramsci’nin somut yaşamına değinilecektir. Gramsci’nin koşullar itibarıyla en karanlık eğitim dönemini lisenin üçüncü yılında yaşadığı, yukarıda ifade edilmiştir. Bu dönemin “en karanlık” olarak tasvir edilmesi kuşkusuz, onun ekonomik anlamdaki yoksulluğuna işaret etmektedir. Gramsci önceki dönemlerde de ekonomik yoksullukla birçok defa karşılaşmış, mücadele etmiştir ancak bu dönemi diğerlerinden farklı kılan, ağabeyi Gennaro’nun artık ona yardım edemeyecek hale gelmiş olmasıdır. Çünkü Gennaro, sosyalist örgütlenmelerde aktif bir hareketlilik içerisine girerek, sık sık polisler tarafından aranan biri haline gelmiştir. Böylelikle sürekli ve düzenli maaş aldığı bir işten de mahrum kaldığı ifade edilebilir. Bütün bunların yanında Gramsci’nin hastalıklı bedeni, beslenmesinin aksaklığı yüzünden iyice hastalanmıştır: “Sabahları kahvesizlikle başlar, sonra öğle yemeğini mümkün olduğu kadar geç saate atar, ancak akşam yemeği zamanına ulaşırdım. Böylece sekiz ay günde yalnız bir öğün yedim ve lisede üçüncü yılımı büyük bir gıdasızlıkla geçirdim.” (Fiori, 1989: 56). Antonio Gramsci, hem hastalıkla hem de yoksullukla geçen lise yıllarını, “cepleri kitaplarla, kafası fikirlerle dolu, günün ilk ışıklarına dek arkadaşlarıyla” (Gramsci,1998a: 12), tartışmakla geçirmiştir. Böylesine bir hayat süren Gramsci, sonunda üniversiteye geçmiştir.

Antonio, üniversite öğreniminin, lise öğreniminden çok daha fazla maliyetli olduğunun bilincinde olmakla beraber, ailesinin bu maliyeti karşılayabilecek gücünün

olmadığının da farkındadır. Ancak Carlo Alberto Koleji, Gramsci'nin üniversite öğrenimine başlamasını sağlamıştır. Carlo Alberto Koleji, Sardunya'da lise mezunu olan fakir ve aynı zamanda yetenekli çocuklara ayda yetmiş liret burs veren bir kurumdur. 1911 yılında, bu kolejin vermiş olduğu otuz dokuz burstan birine, çok zor da olsa hak kazanan Gramsci, 10 Kasım 1911'de Torino Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin Modern Filoloji bölümüne kayıt yaptırmıştır. Antonio'nun üniversitedeki ilk yılı, özellikle de genç öğretmeni Matteo Bartoli sayesinde oldukça verimli ve yoğun çalışmalarla geçmiştir. Bartoli'nin burada rol oynamasının sebebi, Gramsci'ye ilgi duymasıyla ilgilidir. Bu ilgi ve beraberinde gerçekleşen yakınlaşmanın, Antonio'nun Sardunya dilini çok iyi biliyor olmasıyla doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. Çünkü Bartoli bir dilbilimci olarak, Latincenin daha iyi anlaşılması ve değerlendirilmesi için Sardunya dilinin bunda önemli bir konumunun olduğunu düşünmektedir. Kuşkusuz bu da Sardunya diline ilgi duyan ve Sardunya dilini çok iyi konuşabilen iki ismi birbirine yaklaştırmıştır. Bu yakınlaşmayla beraber, Gramsci'de ortaya çıkan filolojik disiplin ve metodolojik birikim, onun, üniversitedeki ilk yılını yoğun ve verimli geçirmesini sağlamıştır. (Gramsci, 1998a)

Lise yıllarında, özellikle de Marx'la tanıştığı dönemlerde şekillenmeye başlayan entelektüel yoğunluğun, Gramsci'yi sosyalist bir çizgiye doğru ittiği söylenebilir. Ancak üniversite yıllarının ise Gramsci'nin, bu çizgisini daha da netleştirmesini sağladığını ifade etmek mümkündür. Bu duruma, üniversite eğitiminde deneyimlediklerinin etkisi olduğu kadar, Torino şehrinin sosyo-politik ve sosyo-ekonomik koşullarının etkisi olduğu da vurgulanabilir. Çünkü Gramsci Torino'da, kendi memleketinin, Sardunya'nın geri kalmışlığıyla hemen her açıdan yüzleşmiştir; onun için ezen-ezilen diyalektiğinde Sardunya, her açıdan ezilen tarafı temsil etmektedir. Bu ve benzeri kıyaslamalar da Gramsci'nin çizgisini netleştiren unsurlar olarak düşünülebilir.

Takvim 1914 yılını gösterdiğinde, Antonio artık üniversitenin üçüncü sınıfındadır. Bu dönemde Gramsci, önceki yıllardan gelen sosyalist düşünce dünyasını, teoriden pratiğe geçirmeye çalışmıştır. Daha hareketli bir sosyalist portresi çizen Gramsci, yerel düşünmenin de ötesine geçmiş ve daha ulusal bir düşünme alanını, bu dönemde şekillendirmeye başlamıştır. Arkadaş çevresinin genişlemeye başladığı bu dönem, aynı zamanda, Antonio'nun üniversite bursunun ilk defa kesintiye uğradığı dönemdir. Bu kesintiye tek neden olarak, sosyalist hareket içerisindeki etkinliğini sunmak, mümkün değildir. Çünkü Gramsci, günlerce yataktan çıkamayacak nöbetleri de bu dönemde

yoğunlukla yaşamaya başlamıştır. Bursu kesilen ve birkaç dersi geçemeyen Gramsci, dördüncü sınıfa 1915 yılıyla beraber başlamıştır. Bursun kesilmesiyle şartların daha da zorlaşması, Gramsci'nin bursu geri kazanmak için daha fazla çalışmasına sebep olmuştur. Böylelikle 13 Nisan 1915'te üniversitede girdiği son sınavla; İtalyan Edebiyatı dersinin üçüncü sınavıyla, üniversite öğrenimini noktalamıştır. (Fiori, 1989)

Çalışmanın bu aşaması genel olarak; Antonio Gramsci'nin, çocukluğunun ana hatlarını, ailesi ve çevresi ile olan etkileşimini, eğitim yıllarının kronolojik sürecini üniversite yıllarındaki dönemine kadar ele almayı ve böylece onu anlaşılır kılmayı amaçlamıştır. Bu yolla; çocuk olarak Nino, evlat olarak Antonio, Sardunyalı olarak Antonio ve öğrenci olarak Antonio gibi birer "Antoniolar Portresi" oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak bu portrelerin içerisinde kuşkusuz ayrıca öneme sahip olan bir portre bulunmaktadır: Çocuk olarak Nino. "Çocukluk; insanın ve insanlığın kaderidir" söylemi, "Çocukluk, düşünce, teori ve kavramın da kaderidir" şeklinde de okunabilir. Böylesi bir okuma biçiminin, bu çalışma içerisinde de kendisine bir alan bulması kuşkusuz, "Çocuk olarak Nino" portresini daha kıymetli hale getirmektedir. Dolayısıyla çalışmanın bundan sonraki aşaması, bu portrenin derinlemesine bir analizinin yapılmasına yöneliktir. Böylece düşünce, teori ve kavramın kaderi olma iddiasındaki çocukluk süreci, birtakım örnekler merkezinde değerlendirilerek, Gramşiyen Düşüncenin anlamlandırılmasına bir adım daha yaklaşılması planlanmaktadır.

1.2. GRAMSCİ FELSEFESİNİN İZLERİ: PSİKO-POLİTİK BİR ANALİZ

Çocukluğun, insanın ve insanlığın kaderi olduğu iddiasına dayandırılarak söylem ve analizler geliştirmeye çalışacak olan bu aşama, genel olarak Gramsci'nin ve Gramşiyen düşüncenin oluşum sürecini tetikleyen olaylar üzerine temellendirilecektir. Adleryen bir okuma merkezinde analizler yapmaya çalışacak olan bu aşama da ağırlıklı olarak, Gramsci'de nevroz olabilecek dayanaklar ile onun düşüncesi arasında bir ilişki kurulmaya çalışılacaktır. Böylelikle Gramsci'yi anlamaya dair yapılan girişimler, yeni formlar ve boyutlar merkezinde gerçekleşmiş olacaktır. Gerek karakteri itibariyle içe kapanık biri olması, gerekse düşüncelerini sansürlü bir şekilde ifade etmesi zorunluluğu, onu, her açıdan anlama çabasına itmektedir. Ancak özellikle vurgulanması gerekir ki bu çalışma, Psikoloji Anabilim dalının konusu olmadığından, (çalışmanın böylesi bir iddiası yoktur.) sadece genelde Psikolojiden özelde ise Alfred Adler'in çalışmalarından hareketle

birtakım incelemelerde bulunulacaktır. Bu incelemelerle elde edilmek istenilen, çalışmanın amacı kısmında vurgulanan, Yeni Bir Gramşiyen Şerhi iddiasını da desteklemeye yöneliktir. Dolayısıyla Adler'den mülhem bazı tespit ve önermeler merkezinde, Gramsci'nin çocukluğundaki kırılma veya dönüm noktaları mercek altına alınacaktır.

Çocukluk dönemi, sadece Gramsci'nin değil, bütün insanların karakterinin inşasını temellendirmektedir. Nitekim Adler de Bireysel Psikoloji olarak tanımladığı yaklaşımında, insanların ilerde ne olacağı veya ne olmaması gerektiği sorusunun merkezine, çocukluk dönemini koymaktadır. Onun için çocukluk dönemi, insanların bütün eylem ve davranışlarına yön veren bir evredir. Bu yolla Gramsci'nin bütün eylem ve davranışlarının yanında, temel düşünce dünyasının derinliklerinin kaynağına dair de söylem geliştirebilmeyi mümkün kılacaktır. Çünkü “parçaları bir bütünün parçaları gibi görüp incelememiz, bütünü daha iyi kavrayıp sezebilmemizi sağlar.” (Adler, 2017: 24).

Çocukluk döneminin bu kadar önemli olmasının sebebi, Fransızca *archetype* kökenli ve ilk örnek, özgün model gibi anlamlara karşılık gelen ve de Jung'un çalışmaları arasında önemli bir konumu bulunan arketip¹ kavramıyla doğrudan ilişkili olmasıyla açıklanabilir.(Jung, 2013: 5-6). Antonio Gramsci'nin her şeyden evvel hayatta, kendisine dair karşılaşmış olduğu ilk gerçekliği veya ilk arketipi, “engellilik” ve hastalıklı vücudu olmuştur. Bu karşılaşmanın, tahmin edilebileceği gibi onun, hayata bakma biçimini etkilediği ifade edilebilir. “Nino'nun talihsiz fiziksel durumu, onun karakterinin gelişimini oldukça etkilemiştir. Biraz içe kapalıydı, kendi kendine kalırdı..” (Fiori 1989: 11). Antonio, sebebi tam olarak bilinmese de dört yaşından itibaren fiziksel bir engellilikle, omurilik zedelenmesiyle yaşamaya çalışmıştır. Bu durum şüphesiz ki onu, fiziksel açıdan etkilediği kadar, psikolojik anlamda da etkilemiştir. “Yetersiz organlarla dünyaya gelen çocuklarda, psikolojik durum kesin bir önem taşır. İlgili çocuklar ötekilere göre daha zor bir durumda yaşadıkları için aşırı bir aşağılık duygusunun açık seçik belirtilerini sergilerler. Böylesi çocuklar, bireysel idealin saptandığı dönemde başkalarından çok kendi kendileriyle ilgilenmeye başlamış bulunur” (Adler, 2107: 30). Adler'in de ifade ettiği şekliyle fiziksel kusurları bulunan çocuklar, psikolojik açıdan son

¹ Arketip, Fransızca *archétype* kökünden gelen bir kelimedir. İlk örneklem, asıl numune ve özgün model anlamlarına gelmektedir. Kelime, anlamı itibariyle, kalıp, şablon, ilktip şeklindeki ifadelerin aktarımı için de kullanılmaktadır. Aynı zamanda arketipler, kültürün oluşum sürecinin önemli yapı taşlarıdır.

derece önem arz etmektedirler. Ve bu da onların karakteristik yapılarının inşasında başat rolü üstlenmektedir.

“Çocuğun fiziksel yetersizliği aynı zamanda onu kamçılayan itici bir güç olarak da gelişebilir. Böyle bir durumdaki çocuk, normalde kabına sığmaz, uğraşır didinir, kendini zorlayarak sınırlarını aşmaya çalışır. Sürekli uğraşır didinen çocuk, mücadeleci bir ruh kazanabilir ya da ileride mücadeleci, büyük bir insana dönüşebilir. Böylesi çocuklar, yetersiz organları doğrultusundaki konulara güçlü bir ilgi duyarlar” (Adler, 2017: 59).

Adler’in yukarıda ifade ettikleri, tam anlamıyla bir Gramsci Portresi için son derece önemli görülmektedir. Çünkü Gramsci de -yukarıda belirtildiği gibi- ömrünün büyük bir çoğunluğunu, engellere karşı savaşmakla, didinmekle ve mücadeleci bir ruh inşa etmekle geçirmiştir. Çocukluktan başlayan bu mücadele, ömrünün son gününe kadar sürmüştür. Antonio henüz çocukken bile, “Kendisi için jimnastik aletleri de yapmıştı. Küçüklüğünden beri olağanüstü irade gücü vardı ve sakatlığıyla baş etmesi için mümkün olan her yolu denemekte kararlıydı” (Fiori, 1989: 10). Bu, Adler’in; “yetersiz organlar kamçı olabilir” önermesine sunulabilecek önemli bir örnektir. Nitekim Gramsci de bu yetersizliğini kamçı olarak kullanmaya, daha çocukluk yıllarından itibaren başlamıştır.

Çalışmanın bu aşaması özellikle, Gramsci’nin fiziksel yetersizliğinin psikolojik izdüşümü, düşünce dünyasına olan yansıması üzerine temellendirilmiştir. Çünkü “insan, kavramlarla kirlenmeyen bir zihin durumundayken, eşya ve diğer şeylerle kurduğu ilişki tipini, çocukluğundan sonraki dönemde kavramlar eşliğinde aramaktadır” (Çifci, 2021: 35). Çifci’nin ifadelerinden de anlaşılacağı gibi, çocuk Gramsci’nin zihninin hangi kavram, kuram ve düşüncelerle kirlendiğini saptamak, onun daha anlaşılır olmasını da beraberinde getirecektir. Alfred Adler, *Yaşama Sanatı* adlı eserinde bir insanın, “ilgisinin neler üzerinde yoğunlaştığını anlayabilmek için bir çocuğun hangi organının özürlü olduğunu bilmemiz gerekir” (Adler, 2017: 28) şeklinde bir önerme ortaya atmaktadır. Bu önermesini ise şu şekilde desteklemektedir: “Belli bir alandaki yenilgiyi, bir başka alanda sağlanacak başarıyla dengeleme (kompanze etme) isteği insanın temel dürtüsüdür.” (Adler, 2017: 23).

Adler’in ifade etmiş olduklarından hareketle, bir insanın kendi varlığını inşa etmeye çalıştığı alan ile yine o insanın kendisindeki aksaklıklar ve eksiklikler arasında bir ilişki kurulabilir. Gramsci özelinde düşünüldüğünde ise bu duruma sunulabilecek birçok örneklem ile karşılaşmak mümkündür. Bunlardan ilki kuşkusuz omurilikle ilgili yaşadığı

aksaklıktır. Omurilik, beynin vücuda verdiği komutların gerçekleşmesini sağlayan bir denge mekanizması rolünü üstlenmektedir. Dolayısıyla sağlıklı bir vücut için kaçınılmaz bir ihtiyaç olduğu söylenebilir. Antonio Gramsci'nin omurilikle ya da başka bir deyişle vücudundaki denge ile ilgili yaşadığı problem, Adleryen bir okuma merkezinde değerlendirildiğinde, onun, kendisinde karşılaşmış olduğu bu denge eksikliğini, toplumdaki dengenin sağlanmasında aradığı veya aramaya çalıştığı iddia edilebilir. Daha önce de ifade edildiği gibi, eksiklikler, bazen kişinin gelişiminin kamçısı ya da katalizörü olabilmektedir. Antonio Gramsci'nin de kamçısı, vücudundaki dengenin eksikliğidir. Bu kamçıyla Gramsci'nin, düşünce dünyasını, toplumsal ve siyasal alandaki dengenin sağlanması merkezinde temellendirdiği öne sürülebilir.

Antonio Gramsci'nin okul arkadaşlarından olan Chicchinu Mameli, Antonio'ya dair bir anısını şöyle anlatmaktadır: “En sevdiğimiz oyunlarımız, güç ve dayanıklılık deneyimleriydi. Nino ancak seyrederdi. Bizimle nadiren birlikte oluşu bundandı. Genellikle evde kalır, okur, çizer, boyar veya ahşaptan bir şeyler yapar, avluda oynardı”(Fiori, 1989: 12). Arkadaşı Mameli'nin de anlattığı gibi Antonio, kaba kuvvetin, fiziksel gücün ve yeterliliğin koşul olduğu aktivitelerden uzak kalmak zorunda olduğu bir çocukluk geçirmiştir. Antonio Gramsci'nin bu durumu, yine bir Adleryen okuma merkezinde değerlendirildiğinde, onun, toplumsal ve siyasal dengenin sağlanmasında fiziksel güç kullanmak yerine, ortak duyu olarak tanımladığı kavramın ontolojisine rastlamak mümkündür. Çünkü Antonio Gramsci, toplumda ve politik alanda düzeltilmesi istenilen birtakım uygulamaların yöntemini, şiddete ve fiziksel güce başvurmak yerine ortak bir duyu alanının inşasında aramıştır. Onun için bir devrimin gerçekleşebilmesi ancak toplumun devrimci duygular içerisinde olması ve bu duyguda bir ortaklığın sağlanmasıyla mümkündür. Bu yolla, Antonio'ya göre dengenin sağlanması ya da toplumsal bir uzlaşının konsolide edilmesinin ancak fiziksel güç kullanımının dışında gerçekleşmesi ile onun fiziksel güç gerektiren aktivitelerin dışında kalması arasında doğrudan bir ilişki kurulabilir.

Çalışmanın bu aşaması, Antonio Gramsci'nin düşünce dünyasında mihenk taşı konumunda olan kavram ve yaklaşımların, onun çocukluğunda ve hastalıklı bedeninde aramayı kapsamaktadır. Ömrünün büyük bir çoğunluğunu “Güney Sorunu” olarak adlandırdığı ve sorunun kökenine denge yoksunluğunu koyduğu çalışmalarının izleri, Alfred Adler'in söylemleri merkezinde onun çocukluğunda aranmaya çalışılmıştır. Onun

için Güney ve Kuzey arasında yaşanan sorunun merkezinde, temel bir denge eksikliği yatmaktadır. Çünkü kendisindeki dengenin yoksunluğunu başka bir alanda kompanze etmeye çalışmıştır. Hegemonya kavramının ontolojisine yasladığı ortak duyu da yine böylesi bir kompanze girişimin sonucu olduğu ifade edilebilir. Umberto Eco'nun Aşırı Yorum olarak saptadığı bir yorumlama biçiminde de değerlendirilebilecek bu iddia ve söylemlerin, Gramsci'yi ve onun düşünce dünyasını daha iyi anlamanın dışında bir amacının olmadığı vurgulanmalıdır.

Adleryen bir okuma merkezinde geliştirilen bu iddia ve söylemlerin, herhangi bir psikolojik çözümleme yapma çabasında olmadığı ise ayrıca ve tekrar vurgulanması gerekli görülmüştür. Bu söylem, iddia ve yorumlar sadece yapılması amaçlanan Yeni Bir Gramsci Şerhi'ni destekleyecek argümanlardan ibarettir. Yeni bir şerhin gerçekleştirilmesi düşüncesinde kuşkusuz, onun çocukluk döneminin ve bu dönemin sonraki yaşamına yansımalarının yeri yadsınamaz. Çünkü “insanın gelişiminde, çocukluğunun bitmek bilmeyen bir etkisinin, katkısının ve hatta eksisinin olduğu dile getirilebilir” (Çifci, 2021: 34). Bu yolla Gramsci'yi ve Gramsci'nin düşünce dünyasına dair kavramların, çocukluk dönemiyle olan ilişkisini irdeleyen bu aşama, yerini, Gramsci'de ve Gramsci Düşüncesinde Hâkim Düşünürler aşamasına bırakmaktadır. Böylelikle Yeni Bir Gramsci Şerhi iddiası, üç farklı aşamayla daha da temellendirilecektir.

1.3. GRAMSCİ'DE VE GRAMSCİ DÜŞÜNÇESİNDE HÂKİM DÜŞÜNÜRLER: BENEDETTO CROCE, KARL MARX VE NİCCOLO MACHİAVELLİ

Çalışmanın bu aşamasında Gramsci'yi ve onun düşünce dünyasının anlamına dair yapılan irdelemelerin üçüncü ve son aşamasına dair birtakım çözümler yapılacaktır. Ailesinden, çevresinden, eğitim hayatından, çocukluğundan ve çocukluk dönemindeki kırılma noktalarından çeşitli veriler merkezinde yeni bir şerh yapılmaya çalışılmıştır. Bu kez de Gramsci'nin en çok etkilendiği düşünürlerin kim olduğu ve Gramsci'nin bu düşünürlerden nasıl etkilendiğinin çözümlenmesi yapılacaktır. Düşüncelerin ve kavramların oluşumu veya gelişimi, mutlak anlamda kendisine bir dayanak arayarak ve de bularak şekillenmektedir. Her kavramın ve düşüncenin bir sonrası olacağı gibi öncesi de bulunmaktadır. Bu Antonio Gramsci'nin düşünce ve kavramları için de geçerli bir söylem olarak düşünülebilir. Antonio Gramsci'nin kız kardeşi Teresina, Gramsci'nin

düşünce dünyasını inşa etmesinde faydalandığı düşünürlere dair şöyle bir anı anlatmaktadır: “En sevdiği yazarların makalelerini dosyalamak benim işim oldu. Başta Croce ve Salvemini geliyordu. Pappini ve Emillo Cecchi’yi de anımsıyorum. Nino Cecchi’yi beğeniyordu. Fakat Croce ve Salvemini daima kesip saklamamı istediklerinin başında geliyordu” (Fiori, 1989: 48). Kız kardeşinin bu anısı, Gramsci’yi yeni bir açıdan anlamının ya da anlamaya çalışmanın önemli bir dayanağı olarak görülebilir. Çünkü bir insanın kız kardeşinden, eve gelen dergi ve gazetelerin bazı kısımlarının saklanmasını isteyecek kadar ısrarlı olmasının aynı zamanda bir etkilenmeye de işaret ettiği ifade edilebilir.

Bu aşamada, başta Benedetto Croce olmak üzere Antonio Gramsci’nin düşünce dünyasının şekillenmesinde önemli konumları bulunan düşünürlere yer verilecektir. Çalışmanın anlamsal bütünselliği ve kapsamı gözetildiğinden, bu düşünürler, Benedetto Croce, Nicollo Machiavelli ve Karl Marx gibi isimlerle sınırlı tutulmuştur. Bu aşamada genel olarak, Antonio Gramsci’nin, bu isimlerle girdiği münasebetler, onlarla paralellik gösterdiği ya da çeliştiği hususlar, onlara sunduğu reddiyeler ve onlardan hareketle geliştirdiği düşünceler merkezinde söylemler geliştirmek amaçlanmıştır. Antonio Gramsci’nin, düşüncelerinin zemini olarak gördüğü bu düşünürleri, sırayla ve birbirinden ayrı bir şekilde ele almak planlanmıştır. Bu yolla hem bu zeminin daha iyi anlaşılmasının sağlanması hem de oluşabilecek karışıklığın önüne geçilebilmesi hedeflenmiştir. Mamafih, Benedetto Croce’ye bir parantez açmak ve onu, Gramsci’yi daha iyi anlayabilmek için mercek altına almak, bu aşamanın ilk adımıdır.

1.3.1. Benedetto Croce ve Antonio Gramsci İlişkisine Dair: Somut İnsanın Ruh Felsefesinden Kurtarılması

Antonio Gramsci, hapisanenin zor koşullarına ve hastalıklı vücuduna rağmen sürekli bir üretim çabası içerisinde olmuştur. Bu çabalar neticesinde, beş ciltten oluşan ve dünya siyaset literatürüne kazandırılmış olan bir Gramsci Külliyyatı’ndan söz edilebilir. Bu ciltlerden ilki, *Tarihsel Maddecilik ve B. Croce’nin Felsefesi*’dir. (Gramsci, 2011: 13) Antonio Gramsci’nin çalışmalarını Croce’den başlatması, onun Croce’den ne denli etkilendiğine dayanak olarak sunulabilir. Yeni bir dünya görüşü ve bu dünya görüşünün beraberinde getirmiş olduğu sorunların incelendiği bu ciltin, Croce zeminli bir çalışma olduğu da ayrıca vurgulanabilir. Gramsci’ye göre, ortaya çıkmış olan bu yeni dünya

görüşünün temel problemi, metafiziğin yoksunluğuna dairdir. Bir başka deyişle, onun için yeni dünya görüşü somut, üretken ve praxistir. Dolayısıyla Croce'nin aksine, insanı ve insan ile doğa arasındaki ilişkiyi, praxis bir yapı olarak ele almaya çalışmaktadır. Çünkü onun için "İtalyan toplumunun içine düştüğü ekonomik ve siyasal bunalım, ancak dünya bağlamında anlaşılıp çözülebilir" (Gramsci, 1989: 14). Gerçekliği idealist bir perspektiften ele almayı reddeden Gramsci, bu reddiyesini Croce ve Croce'nin Ruh Felsefesi merkezinde incelemiştir. Peki Benedetto Croce kimdir? Antonio Gramsci düşüncesinde Croce'nin etkisi nedir? Gramsci ve Croce hangi noktalar üzerinde birleşmekte ve ayrılmaktadır? Bütün bu ve benzeri sorular merkezinde bir incelemeye gidilmeden evvel, Benedetto Croce'nin kim olduğuna dair bir açıklama yapılması gerekli görülmüştür.

Benedetto Croce, Şubat 1866'da İtalya'nın Aquila eyaletinde doğmuştur. Bir dağ şehri olan Pescasseroli'de, çiftlik sahibi olan ailesiyle beraber on yedi yaşına kadar yaşamıştır. On yedi yaşındayken yaşanan bir deprem sonrası tüm ailesini kaybeden Croce, ardından Roma'ya amcasının yanında yaşamaya başlamıştır. Eğitim hayatının büyük bir çoğunluğunu Roma'da ve Napoli'de geçiren Croce, edebiyat, tarih ve felsefe alanlarında çalışmalar yürütmüştür. İtalya'da ve dünyada yaşanan gerilim dolu yıllar dolayısıyla sürekli bir seyahat halinde olan Croce, 1903'te Napoli'ye yerleşerek, Napoli Üniversitesi'nde profesör olarak çalışmaya başlamıştır. Bununla beraber Croce, aynı yıl Critica adında bir dergi çıkarmaya başlamıştır. Bir yandan dergi yayımlayan bir yandan da üniversitede profesör olan Croce, 1910 yılında, İtalyan Parlamentosu'nda senatörlük görevini üstlenmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın yaşanmasıyla birlikte İtalya hükümeti tarafından gözaltına alınan Croce, İngilizlerin İtalya'ya yapmış olduğu çıkarma sonucu kurtarılmış ve 1944 yılında İtalya'da eğitimden sorumlu bakan olmuştur. 1947 yılında, İtalyan Tarih Araştırmaları Enstitüsü'nü kurmuştur. 1952 yılında, kendi evinde kurmuş olduğu bu enstitüde ölmüştür. (Tunalı, 1973: 12)

Benedetto Croce'ye dair yapılan bu açıklamalar, onun, genel olarak hayatını içermektedir. Ancak çalışmanın içeriği açısından düşünüldüğünde, üzerinde durulması gereken husus onun düşünce dünyasıdır. Bundan hareketle, Croce Felsefesi'ne yönelik şu hususlara yer verilebilir: "Bir idealist çizgi yönünde gelişen Croce felsefesinin çıkış noktası, tin (spirito, Geist) kavramıdır" (Tunalı, 1972: 26). Tunalı'nın belirttiği şekliyle Croce felsefesinde hâkim kavram ve yaklaşım, tin merkezinde şekillenmiştir. Varlığın

dayanağı olarak tını işaret eden Croce, aynı zamanda tının canlı ve sürekli bir gelişim içerisinde olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü onun için tin, bir etkinlik ve etkinlikler bütünüdür. Croce tin kavramını, etkinlik olması itibarıyla bir diyalektik üzerinde konumlandırmaktadır. Bunlardan ilki teorik, diğeri ise pratik etkinliktir.

Croce bu iki ana tin kavramını, kendi içinde sınıflandırmaya, daha da derinleştirmeye girişmiştir. Onun için teorik etkinlik, bir yandan sezgiyi, yani ifadeyi, bir yandan da zihinsel, yani kavramsal bilmeyi kapsamaktayken, pratik etkinlik ise bir yanıyla ekonomik etkinliği, bir yanıyla da moral etkinliği kapsamaktadır. (Tunalı, 1972: 27) Bütün bunların Croce için bilmenin ve bilmeye yönelik edinilen tecrübelerin temelini oluşturduğu ifade edilebilir. Bir başka deyişle, Croce için bilmek, tının ifade edilebilmesiyle gerçekleşebilir. Çalışma, bir Croce okuması merkezli olmadığından ve sadece Gramsci'ye giden yolda bir köprü olma amacı taşıdığından, bizatihi Croce'ye ve onun felsefesine dair söylemler bununla sınırlı tutulmuştur. Buradan hareketle, onun, Gramsci ile gerçekleşen münasebetine dair bir inceleme yapılabilir.

Antonio Gramsci'nin kültüre ve onun bileşenlerine dair yaptığı çalışmaların temelinde, bir Croce felsefesinin izlerine rastlamak mümkündür: "Gramsci'nin kültürel formasyonunda Croce önemli bir rol oynar. Her ne kadar tek kaynak değilse de en azından referanslarının temelidir" (Lombardi, 2000: 18). Croce, kendi felsefi yaklaşımıyla kavramların ve olguların tanımlanmasının gerekliliğini savunurken, Gramsci onun bu iddiası merkezinde bir çalışma alanı inşa etmiştir. Gramsci'yi ilgilendiren kısmı, yöneten ve yönetilen kültürlerin tanımlanması ve de ifade edilmesi hususunda, metafizik bir yolun tercih edilmesidir. Çünkü Croce, "halkın -tam ifadeyle alt sınıfların- toplumun siyasal ve kültürel yaşamının dışında kalması gerekliliğini savunur" (Fontana, 2013: 52). Ancak Gramsci bu iddiaya karşıt olarak, yeni dünya görüşüyle beraber ortaya çıkan ve güçlü bir varlık alanı olan halkın, toplumsal ve siyasal hayattan bağımsız düşünülmemesi gerektiğini ileri sürmektedir. Antonio Gramsci, B. Croce'nin tin merkezinde konsolide etmiş olduğu felsefi sistemde, halk kitlelerinin olmaması gerektiği söylemine, Fransız İhtilali ve Amerikan Devrimi örnekleriyle reddiye sunmuştur.

Modern dünyada ve modern dünya tasavvurunda halk kitlelerinin varlığını ve önemini bu iki örnek üzerinden desteklemeye çalışan Gramsci, aynı zamanda halkın, tarih içerisindeki konumuna da işaret etmektedir. Gramsci için tarih ve felsefenin birbiriyle

yakın bir ilişkisi bulunmaktadır. “Bir tarihsel dönemin felsefesi, bu dönemin tarihinden, yönetici grubun daha önceki dönemin gerçek yaşamında başardığı değişikliklerin bütününden başka bir şey değildir. Bu anlamda tarihle felsefe birbirinden ayrılmaz; ikisi bir blok meydana getirir” (Gramsci, 2011: 46) Gramsci’nin tarih ve felsefe arasındaki bu sıkı ilişkisine dair şunlar da aktarılabilir: “Gramsci için tarih yapmak aynı zamanda örtük olarak felsefe yapmaktır” (Lambordi, 2000: 23). Bu yolla Gramsci’nin halk kitlelerini, Croce’nin aksine, tarihin ve felsefenin ayrılmaz bir bütünü olarak gördüğü ifade edilebilir. Gramsci ve Croce karşılaştırması merkezinde şekillenen söylemler, elbette ki halk kitlesinin aktif ya da pasif varlığı ekseninde gerçekleşmeyecektir. Ancak Antonio Gramsci’nin çalışmalarının ilk cildi olan *Tarihsel Maddecilik ve B. Croce’nin Felsefesi* adlı çalışması, genel olarak bu ekseninde vücut bulmuştur. Bu ciltteki söylemlere bakıldığında Gramsci’nin, Croce’nin aksine, her insanın felsefe disiplininde bir varlık alanı inşa edebileceği gibi, herkesin filozof olabileceğinin de altını çizmektedir:

“Felsefenin pek güç bir şey olduğu yolunda çok yaygın bir önyargı vardır. Bu kanı, felsefenin yalnız belirli bir uzman bilginler kümesine ya da filozofluğu meslek edinmiş veya bir felsefe sistemi kurmuş olan kişilere özgü bir zihin çalışması sanılmasından ileri gelmektedir. Bu görüşü yıkmak gerekir. İşe bütün insanların filozof olduğunu ispatlamakla başlanmalı” (Gramsci, 2011: 17).

Gramsci’nin yukarıda ifade ettiklerinden de anlaşılacağı gibi, onun düşünce anlamındaki ilk mücadelesini Croce’ye karşı verdiğine rastlamak mümkündür. Bir başka deyişle Gramsci, Croce’nin felsefesine, kendi yorumunu katarak: “sosyokültürel ve sosyopolitik ilişkilerin bütününe dair modern ve halkçı bir reform bağlamında Praksis felsefesini ortaya koymuştur” (Fontana, 2013: 65). Antonio Gramsci’nin Croce felsefesinden hareketle kendisine inceleme alanı yaptığı bir diğer konu ise aydın ve aydınlar sınıfıdır. Croce’nin, bir kitle hareketinin ve kültürünün oluşmasında tarihsel özne konumunda bulunan aydın tanımlaması ile Gramsci’nin aydın tanımlaması birbirinden oldukça farklıdır.

Croce yine tin merkezinde hareket ederek aydını ve aydınlar sınıfını özerk bir konumda tutarken, Gramsci, kültürel faaliyetlerin, toplumsal ve siyasal bakımdan özerk olmadığını vurgulamakla beraber, entelektüellerin kültürü en geniş bağlamda organize eden bir toplumsal grup olarak tasvir etmektedir. Bununla birlikte Gramsci, bir kültürün ve yeni bir düşünce sisteminin inşa edilmesini ve de bunun bütün toplum genelince değerlendirilmesini, aydın ve aydın sınıfının temel işlevleri arasında görmektedir.

(Fontana, 2013) Gramsci'ye göre çoğu reformist teorisyen, B. Croce'nin felsefesinden hareketle tarihsel maddeciliği, sadece bir ekonomi kuralı olarak görmüştür. Tarihsel maddeciliğin bu kadar indirgemeci bir anlayış merkezinde değerlendirilmesi, Gramsci'nin, Croce'yi "laik papa" olarak tanımlamasına sebep olmuştur. Çünkü "antikomünizmle birleşen burjuva liberalizmi onu her zaman örnek almıştır ve Croce'nin Zihin felsefesi, sonunda, Gramsci'ye göre, çağdaş zevkle uydurulmuş ve laikleştirilmiş bir teolojiye dönüşmüştü" (Gramsci, 2011: 13). Bununla birlikte, Antonio Gramsci, B. Croce'nin bu tutum ve düşünce sisteminden dolayı, onu, "İtalyan gericiğinin en önemli figürü ve Yarımada'daki en ciddi gerici olarak görür" (Fontana, 2013: 78).

Antonio Gramsci ve Benedetto Croce ilişkisine dair bir inceleme yapıldığında genel olarak bu minvalde söylemler geliştirilebilir. Yukarıdaki açıklamalara ek olarak, birtakım söylemler elbette geliştirilebilir. Ancak bundan sonra getirilecek her ek açıklama, biraz da tekrara düşmeye ve çalışmanın bağlamından uzaklaşmaya sebep olacağından, Gramsci ve Croce karşılaştırmasının burada noktalanması uygun görülmüştür. Bundan sonraki aşama, Antonio Gramsci'nin etkilendiği bir diğer düşünür olan Karl Marx'ı kapsayacaktır. Çünkü Gramsci'nin, Croce'den hareketle geliştirmeye çalıştığı Praksis felsefesinin, birçok önemli unsuru Marx'a dayanmaktadır. Mamafih Gramsci, Praksis felsefesini, hapisanedeki birçok mektubunda Marksizm'i vurgulamak için kullandığı bilinmektedir. Dolayısıyla bundan sonraki aşamanın, Marx ve Gramsci ilişkisinin incelenmesine ayrılması elzemdir.

1.3.2. Karl Marx ve Antonio Gramsci İlişkisine Dair: Praksis Felsefesinin Yeniden Okunması

Gramsci için Marx, bir Weltanschauung yaratıcısıdır. (Gramsci, 2011: 83) Gramsci, Almanca bir terim olan ve dünya görüşü anlamına gelen Weltanschauung kavramını, neden Marx'ı tasvir etmek için kullanmıştır? Antonio Gramsci'de ve Gramsci felsefesinde Karl Marx'ın konumu nedir? Gramsci felsefesinin oluşum sürecinde Marx'ın etkisi nedir? Marksizm merkezli bir Gramsci portresi nasıl şekillenmiştir? Bütün bu ve benzeri sorular, çalışmanın bu aşamasının temel hareket noktası olarak değerlendirilebilir. Bu aşamada yukarıdaki sorulardan hareketle Karl Marx'ın kendisine ve düşünce dünyasına dair birtakım açıklamalar yapılarak, Gramsci ile olan münasebeti

değerlendirilecektir. Böylelikle Antonio Gramsci'nin ve onun felsefesinin anlaşılmasına bir adım daha yaklaşmak amacı tekrarlanmış olunacaktır.

“Karl Marx'ın praxis felsefesi, insanın yaşayan varlığının ve maddi dünyadaki üretken hareketinin dinamik ve etkin felsefesini birçok bakımdan ortaya koyar. İnsanlar, maddi ve ideolojik tabiatlarındaki öz varlık'larını yani kendi tarihlerini, kendi siyasaları, kendi ekonomileri, kendi eğitimleri ve buna ek olarak bu koşullarla ilişkili hale gelen kurumları inşa etmelerinin ardındaki varlıkları kavramadıkları sürece, bu yapıların gerçek maddesini –insan özünü- asla fark edemeyecektir. Marx'a göre bu öz varlığın yaşamlarımız üzerindeki denetimini tasavvur edemediğimiz ölçüde böylesi soyutlamalar, ileriki bilişsel ve maddi pratiğimiz önünde önemli ve kalıcı engeller çıkarmaya devam edecektir” (Mayo, 2013: 35).

Kendisini Marksist olarak tanımlayan Gramsci, bu tanımlamasını tam olarak, insanın öz varlığına erişmesinin sağlayıcısı olan Praxis felsefesine yaslayarak ifade etmektedir. Gramsci, Marx'tan ve Marksizm'den hareketle devrimci bir eylem içerisinde, teori ve ideolojinin diyalektiğini Praxis felsefesi adıyla yeniden tasavvur etme çabasına girmiştir. Bir başka deyişle, Gramsci kendisini, Marx'a, Praxis felsefesi ile yaslamaktadır. Ancak bunu yapmaya çalışırken, insan öznesinin somut bir şekilde kabulü ile Praxis felsefesi arasında doğrudan bir ilişki kurmaktadır. Çünkü Gramsci için soyut insan tasvirinin form değiştirerek somut bir hal alabilmesi, ancak yeni bir Praxis felsefesi ile mümkündür. Peki nedir Praxis felsefesi?

Yukarıdaki ifadelerden, Praxis felsefesinin Marx'a ve Gramsci'ye münhasır bir felsefe biçimi olduğu anlaşılmalıdır. Praxis felsefesinin kaynağını, Hegel'e oradan da Rönesans ve Reform hareketlerinin kültürel dayanaklarına kadar götürmek mümkündür. Ancak çalışma bir Praxis felsefesi irdemesi olmadığından ve bu aşamada, Marx ile Gramsci ilişkisi, Praxis felsefesi düzleminde ele alınacağından dolayı, Praxis felsefesi genel olarak, Marx ve Gramsci çerçevesinden incelenecektir. Bundan hareketle, Antonio Gramsci'nin Praxis felsefesine yönelik getirdiği şu açıklamalara yer vermek gerekli görülmüştür:

“Praxis felsefesi, bütün bu kültür geçmişinin; Rönesans'ın, Reform'un, Alman felsefesinin ve Fransız Devrimi'nin, Kalvinizm'in, klasik İngiliz ekonomisinin, tüm çağdaş dünya görüşünün temelinde bulunan liberalizmin ve tarihsellik anlayışının açtığı yolda bir aşamadır. Praxis felsefesi halk kültürü ile yüksek kültür arasındaki karşıtlıkta diyalektikleşen bütün bu fikir ve ahlâk reformunun en yüce doruğudur. Bir sentez demektir. Protestan reformu artı Fransız Devrimi: Bu hem politik olan bir felsefe, hem felsefe olan bir politikadır. Bugün de hâlâ halkın malı olma evresindedir” (Gramsci, 2011: 99).

Antonio Gramsci'nin yukarıdaki ifadelerinden de anlaşılacağı gibi, Praksis felsefesi yeni bir kültür yaratıcısıdır. Ki bu durum aynı zamanda, Gramsci'yi diğer Praksis felsefesi yorumcularından ayıran bir husustur: Praksis felsefesinden hareketle yeni bir kültür yaratma iddiasında bulunmasıdır. Bu yeni kültürü yaratmanın temelinde ise yüksek kültür ile halk kültürü arasındaki zıtlıkları bir diyalektiğe oturtmak ve halk kültürünün önemini vurgulamak yatmaktadır. Bunun yanında Gramsci için Praksis felsefesi demek aynı zamanda Marksizm demektir. Ancak şu da belirtilmelidir ki: "Gramsci'nin Praksis felsefesi kavramını kullanmasının tek amacı, hapisane sansürünün üstesinden gelmek için dilbilimsel bir kamufleje gitmesi değildir. Bundan da önemlisi, Marx'ın düşüncesinin kendi özgün formunu ortaya koyabilmek için Praksis felsefesini, somut program niteliğinde bir kavram olarak metaforik bir işlevde kullanmıştır" (Mayo, 2013: 19). Nitekim Gramsci'nin bu yönüyle, Praksis felsefesini yeni bir göz ile okumaya ve değerlendirmeye çalışması, onun aynı zamanda Marx'ı da farklı bir perspektiften ele almasının göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Gramsci, "Marksizm'i İtalyan ortamının tikel -iktisadi ve toplumsal, siyasal ve kültürel koşullar- açısından ciddiyetle ve zekice yeniden düşünme çabasını temsil edegelmişti, halen de öyledir" (Lombardi, 2000: 13). Gramsci'nin hemen her çalışması, Marksist düşüncenin temeline yapılmış yeni bir keşif sürecidir. Durumun böyle olması itibariyle, Marx olmadan yapılacak her Gramsci okuması havada kalacaktır. Bundan dolayı Marx'a, Gramsci'nin baktığı ve görebildiği açılardan hareketle bir irdeleme alanı geliştirmek, çalışmanın daha da anlaşılır kılınmasına faydalı olacaktır. Marx ve Gramsci ilişkisine dair bir irdeleme hareketinde karşılaşılabilecek ilk durum, ikisinin de soyut insan tasavvuru etrafında şekillenen felsefelerine bir reddiyelerinin olmasıdır. Marx nasıl ki Hegel'in insanı, toplumsal bağlamlarından ve kendi yarattıkları ürünlerden bağımsız özneler olarak gören aşırı soyutlamalarını reddedip, onları doğrudan doğruya bu bağlamın, yani kendi tarihlerinin üreticisi olarak yeniden konumlandırdıysa, Gramsci de Croce'nin Zihin Felsefesi'nin aşırı soyutlamalarına sunduğu reddiye ile Praksis felsefesinin yeniden değerlendirilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Bir başka deyişle Gramsci de Marx gibi, insanlığın kendi öz bilincine erişebilme potansiyelinin varlığını, insanlığı soyutlamadan, kendi felsefesine dayanak kılmıştır. (Mayo, 2013: 29-30)

Gramsci'ye göre, "Marksizm bir felsefe olarak mevcut değildir ya da örtük bir biçimde mevcuttur: hazırlanması gerekir. Gramsci'nin yerine getirmek istediği ve

Marksist filozoflara önerdiği iş, işte budur” (Texier, 1985: 20). Texier’in ifadelerinden, Marx ve Gramsci ilişkisinin ne açıdan gerçekleştiğine yönelik bir bilgi edinebilmek mümkündür. Çünkü Gramsci, bir anlamda, yeni bir Marksist düşüncenin “hazırlanması” gerektiğinin savunusunu yapmaktadır. Bu hazırlığın gerçekleşmesi ise ancak Marx’tan hareketle yeniden inşa edilecek Praksis felsefesi ile mümkündür. Çünkü “Praksis felsefesiyle birlikte, dünyayı ve insanı yeni bir kavrayış tarzı doğmuştur; halk düşüncesini mumyalanmış halk kültürünü dönüştürmeye yönelik bir kavrayış ortaya çıkmıştır” (Lambordi, 2000: 38).

Antonio Gramsci de tıpkı Karl Marx gibi, insan eyleminde, insan öznesinin bizatihi kendisinin soyutlanması durumunun, pratikle teorinin asla bütünleşemeyeceğinin nedeni olacağı görüşündedir. Bir başka deyişle, toplum, siyaset, ekonomi, felsefe ve kültür, insan unsurunun kendisine içkindir. Dolayısıyla bütün bu olguların değerlendirildiği bir tartışmada, insanın soyutlanması, tartışmanın sağlam bir zemin üzerinde gerçekleşmemesine sebep olacaktır. Onun için insan öznesinin soyutlanmadığı ve her düzlemde somut insan tasavvurunun varlığı, beraberinde, “insan düşüncesinde ve pratiğinde tam bir neo-hümanist devrim” (Mayo, 2013: 42) gerçekleşecektir. Bu insan düşüncesinin birlikteliği, kuşkusuz Gramsci için Praksis felsefesinin yeniden değerlendirilmesi gerektiğinin bir tefekkürüdür. Çünkü düşünce ve kültürün, organik ve aynı zamanda sağlam birlikteliği, teori ile pratiğin birleşmesiyle mümkündür. Bu da Marx’tan ve onun felsefesinden hareketle, praksis’in içerisine, somut insan’ı bir felsefe olarak yerleştirmekle gerçekleşebilir. Bu aynı zamanda aydınlar ve basit insanlar arasındaki birlikteliğin sağlanmasına da işaret etmektedir. (Gramsci, 1967)

Bugün gerek Siyaset Bilimi gerekse Uluslararası İlişkiler alanında büyük bir öneme ve konuma sahip olan hegemonya kavramının bu önemi ve konumu sağlamasında kuşkusuz, Antonio Gramsci’nin yeri yadsınamaz. Hegemonya dendiğinde Gramsci’nin, Gramsci dendiğinde ise hegemonya kavramının akla gelmesi son derece olası bir durumdur. Antonio Gramsci, hegemonya kavramından ve onun bileşenlerinden hareketle bir devrimin, yeni bir kültürel devrimin tahayyülünü kurarken, Praksis felsefesinden ve dolayısıyla Marx’tan etkilenmiştir. Bu, onun gerek düşünce gerek kavram ve gerekse teori açısından Marx’la nasıl bir münasebet içerisinde olduğunun net bir göstergesidir. Çünkü Gramsci, praksis felsefesinin yeniden yorumlanmasıyla, ortaya çıkacak yeni bir somut insan tasavvurunun, beraberinde yeni bir kültürün inşasını da getireceğini savunmuştur.

Bir başka deyişle, "Gramsci kültür ve entelektüel kavramları arasındaki yükselen geleneksel asimetriye: kültürel faaliyetin, entelektüel işleyiş kadar insan yaşamının doğal bir ögesi olduğunu iddia ederek meydan okur" (Mayo, 2013: 38).

Antonio Gramsci'nin, "proletaryaya kendisini özgürleştirerek, kendisiyle birlikte tüm diğer ezilen sınıfları da katacaktır" (Gramsci, 1998b: 88) ifadeleri Praksis felsefesinin yeniden yorumlanmasıyla güç kazanmış ve somut hale gelmiş insan öznesinin, inşa etmiş olduğu kültürel hegemonya kavramıyla doğrudan ilişkilidir. Bu ilişkinin kuşkusuz, Gramsci ve Marx ilişkisine de bir vurgu olduğu savunulabilir. Yukarıda ve daha sonraki bölümlerde sıkça rastlanacağı gibi Marx ve Gramsci ilişkisi, özü itibarıyla, nesne haline getirilmiş insan unsurunun yeniden yorumlanmasıyla, nesneleştirilmiş insanın, özneleştirilmiş insana dönüşümünün sağlanmasında yatmaktadır. Bir başka deyişle, yoksullaştırılmış insanın, özvarlığına kavuşmasının sağlanması, Karl Marx ve Antonio Gramsci'nin birbiriyle girmiş olduğu temel münasebet alanıdır. Çünkü her iki düşünür için de "insanın üretken öz etkinliğinin bu şekilde yadsınması, kendi doğasını yeniden değerlendiren ve bu doğrultuda değiştiren insanın potansiyel gücünün reddi anlamına gelir" (Mayo, 2013: 32).

Çalışmanın bu aşaması, temelde, Gramsci ve Marx ilişkisinin ne şekilde olduğunun irdelenmesini ele almıştır. Fakat bu irdemeyle beraber, Gramsci'nin düşünce dünyasının altlığı da ele alınmaya çalışılmıştır. Çünkü yukarıda da ifade edilmeye çalışıldığı gibi Gramsci felsefesi, Marx'ın yeniden okunmasının ve yorumlanmasının bir sonucudur. Böylelikle bu aşamada, okuma ve yorumlama girişimleriyle ortaya çıkan sonuçtan hareketle, bir Gramsci portresi daha çizilmeye çalışılmıştır. Bundan sonraki aşamada ise, Marx'tan hareketle inşa edilen felsefenin ve bu felsefeyle kurulmaya çalışılan hegemonyanın, nasıl ayakta kalacağını önerisini yapan bir Gramsci portresi çizilmeye çalışılacaktır. Gramsci bu önerisini Machiavelli'nin Prens'iyle ifade etmeye çalışmıştır. Dolayısıyla bir Gramsci ve Machiavelli ilişkisine değinilmesi gerekli görülmüştür.

1.3.3. Niccolo Machiavelli ve Antonio Gramsci İlişkisine Dair: Prens'in Hegemonyanın Nosyonu Olması

Çalışmanın bu aşamasında, Gramsci, Machiavelli ve de onun Prens'i arasında bir ilişki kurulmaya çalışılmasının temel sebebi, Gramsci'nin Praksis felsefesinde yaptığı

gibi, Prens'i de yeniden değerlendirip önüne “modern” ekini getirerek Modern Prens kavramına birtakım açılımlar ve yorumlamalar getirmesinden kaynaklanmaktadır. Gramsci'nin bu yeni yorumlama ve açılımları, çalışmada Machiavelli'ye ve onun Prens'ine dair bir incelemeyi zorunlu kılmıştır. Bu açıdan düşünüldüğünde, çalışmanın bu noktada ele alacağı husus, Gramsci, Machiavelli ve Modern Prens arasındaki ilişkinin tartışılmasına yöneliktir. Yapılacak olan tartışmanın havada kalmaması adına, öncelikle Machiavelli ve onun Prens'ine dair birtakım kısa açılımlar getirilecektir. Getirilecek bu açılımlardan hareketle yeni bir Gramsci portresi daha çizilmeye çalışılacaktır. Modern siyasi kültürün bir nevi tohumlarını atmış Machiavelli kimdir? İtalya'da birliği inşa etmek adına burjuvaziyi örgütleyen bir devrimci midir yoksa devlet kurumlarında bazı mevkiiler elde etmek için iktidara yaranmaya çalışan bir “saray soytarısı” mıdır? Bu ve benzeri soruların, Gramsci'den hareketle cevaplanması planlanmıştır.

1496'da Floransa'da varlıklı ve eğitilmiş bir ailede doğan Machiavelli, klasik Yunan ve Latin eğitimi görmüştür. Hukukçu olan babasının yönlendirmesi ve aldığı eğitimler neticesinde devletin bazı kurumlarında kendine çalışma alanı bulan Machiavelli, genel olarak yönetim olgusu üzerine bir düşünce ve çalışma dünyası inşa etmiştir. (Machiavelli, 2020) Niccolo Machiavelli'nin inşa ettiği düşünce dünyası ile yaşadığı 15.yüzyıl İtalya'sı arasında doğrudan bir ilişki kurabilmek mümkündür. Çünkü İtalya'da o dönemde başta Cenova, Milano, Napoli ve Venedik olmak üzere birçok şehir devleti ile feodalizmin izlerini taşıyan Papalık Devletleri arasında bir rekabet, siyasi ve ekonomik açıdan bir uzlaşmazlık söz konusudur. Dolayısıyla siyasi birliğin sağlanamadığı bir 15.yüzyıl İtalya'sından söz etmek mümkündür. Bunun yanında 15. yüzyılın sonlarında yaşanan iç karışıklıklar neticesinde İtalya'dan sürülen Medici ailesinin, yeni yüzyılın başında İtalya'ya tekrar dönmesi ve iktidarı elde etmesi kısmen de olsa siyasi bir istikrarın gerçekleşmesini sağlamıştır. Ancak Machiavelli, bu yeni iktidarla beraber sürgün hayatı yaşamaya başlamıştır. Nitekim *Prens* de Machiavelli'nin sürgün yıllarında, Medici ailesine, Genç Lorenzo de Medici'ye atfen yazılmıştır. (Machiavelli, 2020)

Medici ailesinin yönetimi ne şekilde gerçekleştirmesi gerektiğine yönelik birtakım önerileri merkeze alan *Prens* adlı eserin, aynı zamanda Machiavelli'nin modern devlet tasavvurunun bir yansıması olduğu vurgulanabilir. Onun için genelde siyasi birlik, özelde ise İtalyan siyasetinin birliği ancak bir hükümdar tarafından yönetilen mutlak bir monarşi sisteminin varlığıyla gerçekleşecektir. Bir başka deyişle, “Machiavelli, bütün kitapçığı

boyunca yeni devletlerin kurulmasında halka önderlik edecek hükümdarın nasıl olması gerektiği üzerinde durur ve konuyu ele alışı, mantığın gücüyle, bilimsel tarafsızlıkla sürdürülür” (Gramsci, 2013: 20).

Machiavelli'nin Prens'i, “hiçbir kurum, kişi, yasa, sınıf, ilke ve kuralın engelleyemeyeceği, din, ahlâk ve değerlerin etki alanı dışında kalan bir hükümdardır” (Machiavelli, 2020). Onun için bir hükümdar, amaca giden her yolun mubah olduğu düşüncesiyle hareket etmelidir. Buradaki amacın, siyasal istikrarın sağlanmasına yönelik olduğu vurgulanmalıdır. İstikrarın ve birliğin sağlanması amacı, bir bakıma Gramsci ve Machiavelli arasındaki ilişkinin şekillenme alanı olduğu söylenebilir. Ancak Gramsci'nin hükümdar tasviri Machiavelli'den farklı olarak, somut bir birey olmamakla beraber, tamamen soyut bir organizmaya, bir iradeye dayanmaktadır. Bu tasviri Modern Hükümdar olarak tanımlayan Gramsci, aynı zamanda onu hegemonyayı sağlayacak olan siyasal bir partinin ruhuna işlemeye çalışmıştır. Antonio Gramsci bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Modern Hükümdar, mitos-hükümdar gerçek kişi, somut bir birey olamaz; yalnızca bir organizma; eylemde kendini kısmen ispatlayan ve tanınıp kabul gören kolektif bir iradenin, içinde artık somutlaşmaya başladığı karmaşık toplumun bir ögesi olabilir. Bu organizma tarihsel gelişim tarafından belirlenmiş olup siyasal partinin ta kendisi olmaktadır: (siyasal parti), kolektif iradenin, evrensel ve topyekun olmaya eğilim gösteren, filizlerinin bir araya geldiği ilk hücredir” (Gramsci, 2013: 22).

Yukarıda ifade edilenlerin, Gramsci'nin, Machiavelli ve onun Prens'iyle nasıl bir münasebet geliştirdiğinin, onu nasıl değerlendiğinin ve kendi düşüncesiyle nasıl yoğurduğunun analizinin yapılmasını olanaklı hale getirdiği söylenebilir. Bununla birlikte, Gramsci'nin yukarıdaki açıklamalarından onun, Machiavelli'yi ve düşüncesini, hegemonyanın öncüsü ya da habercisi olarak gördüğü ifade edilebilir. (Fontana, 2013) Antonio Gramsci, nasıl ki Praksis felsefesinden hareketle ve Marx'a yaslanarak bir Croceci felsefenin eleştirisine giriştiyse, aynı şekilde Machiavelli'yi yeniden okuyarak ve onu siyasal alanda yeniden konumlandırmaya çalışarak bu eleştirisini devam ettirir. Bunu ise Croce'nin yapmış olduğu Liberal Machiavelli tanımlamasını, Devrimci Machiavelli şeklinde tanımlayarak gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu çabasıyla Gramsci hem teorik hem de siyasal bir söylemin inşası için onun tanımladığı şekliyle, yani Liberal bir Machiavelli'den yararlanmıştı (Fontana, 2013: 41).

Gramsci için Machiavelli'nin -Croce'nin aksine- bir devrimci olmasının sebebi, "bir halkı, yeni bir devlet kurma yolunda yürütmek isteyen bir prensin nasıl olması gerektiği konusundaki düşüncelerini sergilemesinde" (Gramsci, 2011: 209) yatmaktadır. Machiavelli'nin *Prens*'ini, yaşayan bir kitap olarak adlandıran Gramsci, onun bu çalışmasını, siyaset bilimi ile siyaset ideolojisi arasında, mitolojik bir kaynaştırma çabasının ürünü olduğunu ifade etmektedir. Ve ardından şunu ekler: "Siyaset bilimi, Machiavelli'ye kadar ütopya ve skolastik risale gibi biçimlerde ortaya konurken, Machiavelli kendi kavrayışına, hayal gücüne yer veren sanatsal bir biçim sağlamıştır ki bu yolla, teorik ve ussal öge, kolektif irade'nin simgesini plastik olarak ve insan biçiminde betimleyen bir önderde kişileşmektedir" (Gramsci, 2013: 19). İfade edilenlerden hareketle Gramsci'nin Machiavelli'yi, birliği sağlayan öğelerden yoksun ve birbirleriyle ilişkisini yitirmiş bir halkın, tekrar bir araya gelmesi ve kolektif iradenin örgütlenebilmesi için birtakım önerilerde bulunan bir devrimci olarak gördüğü ve değerlendirdiği net bir şekilde söylenebilir. Buna bağlı olarak, onun için *Prens* adlı eser, yaşayan bir kitap olmanın yanında, aynı zamanda siyasal bir manifestodur. (Gramsci, 2011)

Machiavelli'nin *Prens*'ini ve Makyavelist düşüncüyü, kendinden önceki düşünürlerden farklı olarak somut bir fantezinin sonucu şeklinde ele alan Gramsci, aynı zamanda *Prens*'in ütöpik olan yanına da vurgu yapmaktadır. Onun için "Hükümdar'ın ütöpik niteliği, Hükümdar'ın oluşan durum bakımından tarihsel gerçeklik içinde var olmadığına ve İtalyan halkının karşısına nesnel dolaysızlık nitelikleriyle çıkmadığına ama saf öğretisel soyutlama, ideal başkan, önder simgesi olmasına ilişkindir" (Gramsci, 2013: 20). Machiavelli'nin *Prens*'inin tarihsel gerçeklik konumundan mugayir olması ile ütöpik olanı temsil etmesi arasında bir ilişki kuran Gramsci, aynı zamanda, onun, gerçekte var olan bir hükümdara seslendiğini ve ondan yardım istediğini belirterek, *Prens*'in yaşamsallık kazandığının altını çizmektedir. (Gramsci, 2013)

Gramsci için *Prens*'in, soyut ve somut olanın neresinde konumlandığına yönelik ifade ettikleri, -daha önce de ifade edildiği gibi- siyasal partinin ruhuna kazandırılmış kolektif duygunun merkezinde birleşmektedir. Bir başka deyişle ifade etmek gerekirse, Gramsci için Machiavelli'nin *Prens*'i ancak siyasal bir parti haline bürünebilirse yaşamsallık kazanabilir aksi takdirde, bir ütopyadan öteye geçemeyecektir. Bu durum da kolektif iradenin sağlanmasının ancak *Prens*'in öğretileriyle vücut kazanmış bir siyasal partinin önderliğinde gerçekleşebileceğine işaret etmektedir. Dolayısıyla Gramsci'nin,

Machiavelli ve onun Prens'i ile giriştiği münasebet, kolektif iradenin, hegemonya kavramına bir argüman olarak kullanılması düzlemindedir. Çünkü Gramsci'ye göre, Machiavelli, "düşünce ile eylem ve bilgi ile halkın birliğini somutlaştıran bir semboldür" (Fontana, 2013: 41). Ve bu da hegemonyanın sağlanmasının bir öncülüdür.

Görüldüğü üzere, Gramsci ve Machiavelli ilişkisinin, Gramsci'nin hegemonyası açısından önemi büyüktür. Antonio Gramsci'nin Machiavelli'yi yeniden okumaya girişmesinin sebebi, yeni bir söylem ve yeni bir bilgi formu elde etme peşinde olmasıdır. Peşinde olduğu bu yeni form, yığın olarak nitelendirilen -özellikle Croce'nin nitelemesi- halk olgusunun, bu nitelemeden kurtulmasının sağlanmasına yöneliktir. Bundan kurtulmanın yolu ya da yollarından biri ise, "yeni bir halk ve yeni bir siyaset yaratma mücadelesine katılan bir aktör" (Fontana, 2013: 40) olan Machiavelli'nin yeniden okunmasından geçmektedir. Gramsci'ye göre yeni bir düzenin yaratıcısı konumunda bulunan Machiavelli'nin, Medici ailesine yaptığı tavsiyeler, hegemonyanın inşası için değerlendirilmelidir. Çünkü ona göre bu değerlendirmeye birlikte, yeni bir siyasal kavrayışın gerçekleşmesi kaçınılmaz olacaktır. "Gramsci, siyasal ve teorik bir söylem inşa etmek için Machiavelli'den yararlanmıştı" (Fontana, 2013: 41). Benedetto Fontana'nın ifadesinden de anlaşılacağı gibi, Machiavelli ve Gramsci arasında, siyasal ve teorik bir söylemin inşası açısından yakın bir ilişki gerçekleşmiştir.

Temelde Gramsci'nin, diğer düşünürlerden hareketle kendi düşüncesini ne şekilde konsolide ettiği sorusu merkezinde hareket eden bu aşama burada sonlandırılmıştır. Bundan sonraki bölümde ise, birinci bölümde çizilen Gramsci portreleriyle tanıtılmaya ve anlamlandırılmaya çalışılan Antonio Gramsci'nin düşünce dünyasının ürünleri olan kavramlar üzerinde bir değerlendirmeye gidilecektir. Böylelikle Yeni Bir Gramsci Şerhi iddiası, onun kavramlarıyla desteklenmeye çalışılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

GRAMSCİGİL DÜŞÜNCEDE HÂKİM KAVRAMLAR

Yeni Bir Gramsci Şerhi iddiasında olan çalışma, bu bölümde de aynı iddiasını sürdürmektedir. Bu bölüm genel olarak Gramsci'nin çalışmalarının büyük bir alanını işgal eden kavramlar, bir Gramsci portresinin çizilmesini hedeflemektedir. Bu kavramlar *Tarihsel Blok*, *Aydın/lar* ve *Siyasal Parti* şeklinde sıralanabilir. Antonio Gramsci, sıralanan bu kavramları, yaşadığı dönemin sosyal, politik ve ekonomik alanlarda ortaya çıkan sorunların çözümü için yeniden değerlendirmeye ve anlamlandırmaya çalışmıştır. Nitekim Gramsci'nin de ifade ettiği gibi: “Her toplumsal sınıf ya da grubun amacı, mevcut döneme ait dünya görüşlerini ve kavramlarını mükemmelleştirerek değiştirmek ve de bu değişime uygun pratikler geliştirmektir” (Gramsci, 2011: 46). Gramsci'nin bu söylem ya da tavsiyelerinden de anlaşılacağı üzere, onun kavram ve dünya görüşlerini yeniden anlamlandırmaya yönelik bir çabasının olduğu, net bir şekilde ifade edilebilir. Bundan hareketle, Antonio Gramsci'nin “mükemmelleştirerek değiştirmeye” çalıştığı kavramlardan biri olan Tarihsel Blok kavramına dair bir incelemeyle bu bölüme başlanabilir.

2.1. TARİHSEL BLOK KAVRAMI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Tarihsel Blok nedir sorusuna verilebilecek cevapların derinliğini, toplumsal yapıların ve yine toplumsal üstyapıların ontolojisinde bulmak mümkündür. Tarihsel Blok kavramının, bu iki unsurun oluşturduğu bütünselliğin tanımlanması için kullanıldığı söylenebilir. Daha önceki bölüm ve aşamalarda da ifade edildiği gibi, Gramsci birçok kavramı, hapisane sansüründen dolayı örtüleyerek kullanmıştır. Tarihsel Blok da bu kamufle sürecine dahil olan bir kavram konumundadır. Dolayısıyla Tarihsel Blok kavramının, altyapı ve üstyapılar birliğinin imgenmesi için Gramsci tarafından kullanılan bir kavram olduğu bilinmelidir. Nitekim Gramsci'nin kendisi de bu durumu, “Yapılar ve üstyapılar, bir Tarihsel Blok oluşturur” (Gramsci, 2011: 69) şeklinde ifade etmektedir. Bununla beraber Adam David Morton da Gramsci'nin yukarıdaki ifadelerini şu şekilde yorumlamıştır: “Gramsci, yapı ile üstyapının iç içe geçmiş ve karşılıklı gelişimlerini, Tarihsel Blok konsepti içinde ele almıştır” (Morton, 2011: 140).

Antonio Gramsci için diyalektik bir çözümlemenin neticesi olan Tarihsel Blok, yapı ve üstyapı unsurlarının varlığına dayanmaktadır. Ancak özellikle belirtilmelidir ki

Gramsci, toplumun altyapılarıyla değil, daha çok üstyapılarıyla ilgilenmiştir. Çünkü onun için altyapı, Marx'ın çözümlenmeleriyle son bulmuştur. Bu yüzden Gramsci, altyapı unsurunu çok sınırlı ve genel kapsamı dâhilinde ele almıştır. Onun için altyapı Marx'ın da ifade ettiği şekliyle, toplumsal alan içerisinde bulunan üretim araçları ve üretim ilişkilerinin kompleksini temsil etmektedir: “Yapı, toplumsal üretim ilişkilerinin bütününe yansır” (Gramsci, 1975: 74). Gramsci, yukarıdaki ifadelerinden de anlaşıldığı üzere, yapıyı veya altyapıları, ekonomik ilişkiler düzleminde temellendirerek Marx'a atıfta bulunur. Bundan hareketle Gramsci'nin, altyapıları, üstyapısal etkinliklerin üzerinde konumlandığı bir temel olarak ele aldığı ifade edilebilir.

Antonio Gramsci'nin, Tarihsel Blok kavramının iki unsurundan biri olan altyapılar üzerinde çok fazla yoğunlaşmamasının sebebi, altyapıların doğasına ithaf ettiği anlamla da ilişkilendirilebilir. Çünkü onun için altyapıların somut anlamda çözümlenebilmesi, doğası itibariyle ancak mevcut dönemin tamamlanmasıyla mümkündür. Bir başka deyişle: “yapı, gerçek geçmişin ta kendisidir, çünkü olmuş olan ve şimdiki zamanın ve geleceğin koşulu olarak varlığını sürdürmeye devam eden şeyin tanıklığı, söz götürmez belgesidir” (Aktaran, Portelli, 1982: 47). Portelli'nin Gramsci'den aktardığı bu ifadelerden hareketle, üstyapılar, yapıların bir yansımasıdır ve geçmişi imleyen yapının, geleceğe dair tasavvurudur şeklinde bir söylem geliştirmek mümkündür.

Antonio Gramsci için Tarihsel Blok, birbirinden farklı ancak birbirine bağımlı iki moment (yapı-üstyapı) arasındaki ilişkinin çözümlenmesi ve bu çözümlenmeyle beraber ortaya çıkan birliğin ifadesidir. Bir başka deyişle Tarihsel Blok, toplumsal alan içerisinde mevcudiyet kazanmış bütün yapıların, diyalektik birlikteliğini simgelemektedir: “Toplumsal ilişkiler, ayrı insan grupları tarafından oluşturulur; öyle ki bunlardan her birinin varlığı, başka grupların da varlığını gerektirir: bunun için de birlik biçimsel değil, diyalektiktir” (Gramsci, 2011: 60).

Gramşiyen düşünceye göre dikkate değer husus, dikotomik olma durumunda bulunan bu iki momentten (yapı-üstyapı) biri olan üstyapılar momentidir. Gramsci'nin ilgisini ve çalışmalarının yoğunluğunu üstyapılar unsuruna çevirmesi, onun, literatürde “üstyapılar teorisyeni” olarak anılmasını beraberinde getirmiştir. Gramsci'nin üstyapılar teorisyeni olarak anılmasının, toplumdaki mevcut yapılar arasındaki ilişki ve problemleri, ekonomik bir düzlemden ziyade, daha çok ideolojik bir düzlemde değerlendirmesiyle

ilişkili olduğu söylenebilir. Nitekim Gramsci de bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir: “Yalnız bütünleyici bir ideoloji sistemi, yapıdaki çelişmeyi akılcı bir biçimde yansıtır ve praxisin yıkılması için bir araya gelmiş olan nesnel koşulların varlığını gösterir” (Gramsci, 2011: 70). Gramsci’nin “yapıdaki çelişme” olarak ifade ettiği ve bu çelişmenin çözümü için başvurduğu ideoloji sisteminin, üstyapılar unsuruna işaret ettiği ifade edilebilir. Bu yönüyle Gramsci’nin ideoloji ile üstyapı arasında bir ilişki kurduğu ve üstyapı okumasını ideoloji merkezinde gerçekleştirdiği vurgulanabilir.

Antonio Gramsci, Tarihsel Blok incelemesini gerçekleştirirken üstyapılar alanında, kendisinden önceki düşünürlerden ayrılmaktadır: “Gramsci’yi diğer Marksist düşünürlerden ayırt eden en temel özelliği, üstyapıyı temel yapı karşısında içerik ve işlevsel açıdan ayrıntılandırıp, onu tarihsel dönüşüm süreçlerinde aktif bir uğrak olarak kuramsallaştırmış olmasıdır” (Bank, 2015: 07). Gramsci’nin düşünsel anlamda farklılaştığı bu düşünürlerin başında, yine Gramsci’nin bizatihi kendisinin de etkilenmiş olduğu Marx ve Marksistler gelmektedir: “Gramsci, Tarihsel Blok tanımlamasıyla iktisadi yapı ile ideolojik üstyapı arasındaki geleneksel Marksist ayrımı, en temelden yeniden oluşturmuştur” (Morton, 2011: 139). Morton’un bu ifadelerinden anlaşıldığı üzere Gramsci, üstyapılar incelemesini farklı bir perspektiften gerçekleştirerek Tarihsel Blok kavramına yeni bir soluk kazandırmıştır. Bu farklılıkların neler olduğu sorusuna dair cevapları, Gramşiyen perspektiften yapılacak olan üstyapılar incelemesinin derinliklerinde bulmak mümkündür.

Gramscigil perspektifin üstyapılar momentine bakışı, devlet aygıtını oluşturan iki ayrı bileşenin: politik toplum ve sivil toplumun, birbirine organik olarak eklemlenmesi yönündedir. Bir başka deyişle ifade etmek gerekirse, Gramsci için üstyapılar konsepti, bir sivil ve politik toplum birleşimidir. Onun için Tarihsel Blok’un, yapı ile üstyapı unsurlarının birleşimi kadar, üstyapıların içerisindeki sivil ve politik toplumun birleşimi de bir o kadar elzemdir. Nitekim onun için, sivil toplum ile politik toplum arasında gerçekleşecek organik birliktelik, Tarihsel Blok’un kurulmasına ve bu kuruluma beraber ortaya çıkacak hegemonyaya işaret etmektedir. Bir başka şekilde ifade edilirse, Gramsci’nin üstyapıları yeniden konsolide etmesi, hegemonyanın sağlanmasına dairdir.

Üstyapıların yeniden konsolide edilmesi vurgusu, Gramsci’nin sivil topluma yüklemiş olduğu önemle doğrudan ilişkilidir. Antonio Gramsci, kendinden önceki

düşünürlerden farklı olarak, özellikle de Marx ve Engels'ten, sivil toplum bileşenini, toplumsal altyapıların içerisinde değil, toplumun üstyapıları içerisinde değerlendirmiştir. Gramsci bu yönüyle, Marx ve Engels'in toplumsal altyapıların içerisine sıkıştırmış olduğu sivil toplumu, üstyapılar alanına taşımıştır.

Antonio Gramsci, Marx ve Engels'ten farklı olarak, yapı ve üstyapı arasındaki ilişkiyel karmaşıklığın bilincinde olmuştur. Böylece sivil toplum, Gramsci tarafından üstyapılar alanına taşınmakla beraber, yapı ile üstyapı arasındaki ilişkiyel karmaşıklığın giderilmesi için de yeniden tanımlanmıştır. Üstyapılar momentinin bu şekilde yeniden düzenlenmesi, Gramsci'nin sivil toplumu, kavramsal bir temellendirme üzerine konumlandığını ortaya çıkarmaktadır: “Gramsci tarafından, sivil toplumun yapı'dan üstyapı'ya aktarılması, yapı ile üstyapı arasındaki ilişkilerin Gramscigil kavramsallaştırmasına temel bir etken olmuştur” (Bobbio ve Texier, 1992: 23).

Antonio Gramsci'nin çalışmalarının merkezini hegemonya kavramı oluşturmaktadır. Hatta denilebilir ki Gramsci'den bağımsız bir hegemonya kavramının anılması pek mümkün görülmemektedir: “Gramsci ile hegemonya çok kere eşanlamlı olarak anılır” (Ransome, 2010: 24). Ransome'nin bu ifadesinden hareketle, Gramsci demek, hegemonya demektir şeklinde bir formüle vurgu yapılabilir. Gramsci için bu öneme sahip olan kavramın iç dinamiklerinin teorik anlamdaki inşası, üstyapılar momenti çerçevesinde gerçekleşmiştir. Onun için üstyapılar içerisinde konumlanan sivil ve politik toplum bileşenleri, hegemonik bir işleyişin birer mekanizmasıdır: “Hegemonyayı elde etmek için girişilen kavga döneminde, siyaset bilimi gelişir; devlet evresi bütün üstyapıların gelişmesini gerektirir: yoksa devlet parçalanıp dağılır” (Gramsci, 2011: 111). Gramsci'nin bu ifadesinden anlaşıldığı üzere, hegemonya ve üstyapılar momenti arasında, yakından ve gerekli bir ilişki bulunmaktadır.

Hegemonik bir sistemin işleyiş mekanizmaları olarak ifade edilen üstyapılar ve onun bileşenleri konumunda bulunan sivil toplum ile politik toplum, Gramsci'nin şu açıklamalarıyla netlik kazanabilir:

“Bu anda yapabileceğimiz, üstyapısal iki büyük düzeyi ayırmaktır. Bunlardan birisi: sivil toplum, yani genellikle özel diye anılan organizmalar bütünü, diğeri de; siyasal toplum ya da devlet diye adlandırılabilir. Bu iki düzey bir yanda yönetici grubun toplumsal yapının tümü üzerinde uyguladığı hegemonya işlevine, diğeri yandan da devlet ve hukuksal iktidar yoluyla uygulanan doğrudan egemenlik ya da komuta işlevine tekabül eder” (Aktaran: Bobbio ve Texier, 1982: 19-19).

Bobbio ve Texier'in, Gramsci'den aktarmış olduğu bu ifadelerin, sivil ve politik toplumun Gramsci'ye düşüncede neye karşılık geldiğini anlamaya yardımcı olduğu söylenebilir. Bununla beraber, Gramsci'nin sivil toplum kavramının yanına bir parantez açarak belirtmiş olduğu "özel organizmalar" vurgusunu, "devletin etik (törel, ahlaki) içeriği olarak toplumsal bir grubun, toplumun bütünü üzerindeki kültürel ve siyasal hegemonyası" (Portelli, 1982: 11) şeklindeki ifadelerle açıklamak mümkündür.

Antonio Gramsci'nin üstyapılar momenti içerisindeki sivil toplum ile politik toplum bileşenlerini, rıza ve baskı çerçevesinde ele aldığı açıktır. Onun için sivil toplum, özel organizmalarca sağlanan toplumsal rızaya karşılık düşerken, politik toplum da ideolojik egemenlik aracılığıyla sağlanan baskıya karşılık düşmektedir. Bu noktada Perry Anderson'un şu ifadeleri oldukça kayda değer görülmüştür:

"Gramsci, iki çeşit sınıf iktidarına tekabül eden sivil toplum ile politik toplum arasındaki zıtlıktan söz eder: politik toplum, yani diktatora, yani verili bir dönemin ekonomisine ve üretim tarzına halk kitlelerinin tâbi olmasını sağlayacak baskı aygıtları ile sivil toplum; yani bir sosyal grubun kilise, sendika, okul ve başka özel denem örgütleri aracılığı ile bütün ulus üzerinde yürüttüğü hegemonyası" (Anderson, 1988: 42).

Anderson'un bu ifadeleri üzerine, Gramsci'nin, hegemonyanın kurulmasını sivil toplum alanında tespit ettiği net bir şekilde aktarılabilir. Bir başka şekilde ifade etmek gerekirse eğer, Gramsci için hegemonyanın inşası, Tarihsel Blok içerisindeki sivil toplumun gerçekleştireceği *mikro hegemonya* ile mümkündür.

Antonio Gramsci hegemonya tahayyülünü, sivil toplum bileşeni aracılığıyla devlet aktörü içerisine yerleştirmeye çalışmaktadır. Buradan hareketle, sivil toplum bileşenine daha fazla yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Ancak bu yoğunlaşmaya rağmen, Gramsci'nin politik topluma dair açıklamaları, Portelli'nin şu ifadeleriyle gözlemlenebilir: "Quaderni'de politik toplumun birçok tanımı bulunur: kendini devlet ya da türel (hukuki) hükümette dışavuran, doğrudan egemenlik ya da buyurma işlevine karşılık düşen politik toplum ya da devlet. Ve halk yığınlarını belirli bir uğrağın üretim tipine ve ekonomisine uydurmak için politik toplum ya da diktatora veya zorlama aygıtı" (Portelli, 1982: 25-26). Portelli'nin Gramsci'den mülhem aktardıklarına bakıldığında, Gramsci'nin politik toplumu, yasal bir baskı düzleminde ele aldığı söylenebilir. Fakat bu durum, Gramsci'nin hegemonyası için yeterli bir düzlem değildir. O, hegemonyanın iç

dinamiklerini teorik anlamda, sivil toplum bileşeni ile doldurmuştur. Bu bağlamda, Gramsci'nin çalışma merceğini daha çok sivil topluma çevirdiği söylenebilir.

Bütünsel bir yaklaşım tarzıyla düşünüldüğünde, Antonio Gramsci'nin genelde Tarihsel Blok kavramına, özelde ise sivil toplum bileşenine yönelik irdelemesi, hegemonyanın inşası sürecine içkindir. Onun için, yapı ve üstyapı momenti arasında oluşacak birlik, üstyapı momenti içerisindeki sivil toplum ile politik toplumun organik birliğinin bir aşamasını temsil etmektedir. Söz konusu bu aşamaların gerçekleşmesiyle beraber, sivil toplum hegemonyası, hegemonyanın bizatihi kendisine dönüşmesini sağlayacaktır. Bir başka deyişle, sivil toplum, kurulacak olan hegemonyanın bir dinamiğidir. Çünkü Gramsci için sivil toplumun hegemonyası, politik toplumun baskısından daha üstün bir konumdadır. Anderson'un şu ifadeleri, yukarıdaki söylemleri destekler bir niteliktedir: "Hegemonyanın sivil toplumda tespit edilmesi, kaynağının orada olduğunun düşünülmesi, sivil topluma, devlet karşısında üstünlük vermektedir" (Anderson, 1988: 47).

Antonio Gramsci'nin sivil topluma atfetmiş olduğu önem, sivil toplumun, Tarihsel Blok kavramını etkilemesiyle ilişkilidir. Portelli bu durumu şu sözlerle açıklamaktadır: "Sivil toplum karmaşık bir bütünlük oluşturur, çünkü alanı çok yaygındır ve bütün Tarihsel Bloku yönetme yeteneği, içeriğinin eriştiği toplumsal kategorilere bir uyarlaması anlamına gelir" (Portelli, 1982: 14). Burada dikkate değer husus, sivil toplumun, alanının çok geniş olmasıyla beraber, Tarihsel Blok'u yönetmeye dair bir etkileme potansiyeline sahip olmasıdır. Sivil toplumun bu yönetme etkisini, ideoloji merkezinde gerçekleştirdiği ifade edilebilir. Bu bağlamda Gramsci'nin şu söylemlerine yer verilmesi gerekli görülmüştür: "İdeolojiler insan yığınlarını örgütler, insanların üzerinde harekete geçecekleri, durumlarının bilincine erecekleri, savaşıacakları, vb. zemini hazırlar" (Gramsci, 2011: 82). Buradan hareketle, sivil toplumun, Tarihsel Blok'u yönetmek ve beraberinde bir hegemonyanın temelini oluşturmak için ideolojileri araçsal bir düzlemde ele aldığı vurgulanabilir.

Antonio Gramsci'nin ideoloji tanımlaması oldukça geniştir: "Gramsci, ideolojiyi sanatta hukukta, ekonomik etkinlikte, bireysel ve kolektif yaşamın bütün belirtilerinde kendini örtükçe gösteren bir dünya görüşü olarak tanımlar" (Portelli, 1982: 15). Gramsci için bu kapsamda olan ideolojinin aynı zamanda sivil toplum alanını da genişlettiği

söylenbilir. Bir katman olarak düşünüldüğünde, bu genişlikte olan ideolojiyi kapsayan sivil toplumun da oldukça geniş olduğu net bir şekilde ifade edilebilir.

Üstyapılar momentinin bir bileşeni olan sivil toplum, daha önce de belirtildiği gibi, hegemonya inşası sürecinin çok önemli bir aktörüdür. Bu aktör olma görevini Gramsci'den alan sivil toplum, hegemonyanın, toplumsal düzlemden yönetsel düzleme geçmesinin görevini üstlenmektedir. Bu yönüyle sivil toplum, özel organizmalar ve Gramsci'nin ifadesiyle, dünya görüşleri (ideolojiler) aracılığıyla, hegemonyaya önderlik etmektedir. Nitekim Ransome'nin şu açıklamaları, bu noktada oldukça kayda değer görülmüştür:

“Hegemonya, direzone, yani önderlik ister ve gerektirir; bu demektir ki, hegemonik toplumsal denetim (ağırlıklı olarak konsensüse dayalı toplumsal denetim) kendiliğinden ortaya çıkmaz, onun bilfiil yaratılması gerekir. Yine hegemonya toplumsal bir grup amaçlarına ulaşmak istiyorsa, son derece önemli toplumsal çalkantı uğrağının öncesinde önderliğini göstermelidir. Ne boyutta önderlik edebileceği ise, birleştirici ve ortak bir amaca yönelik bir ittifakı, yani toplumsal grupların tarihsel blokunu ve onların amaçlarını gerçek olarak ne boyutta temsil ettiğine bağlıdır” (Ransome, 2011: 181).

Ransome'nin bu ifadelerinden de anlaşıldığı üzere, bir önderin gerekli olduğu hegemonik denetim, toplumsal alanda kurulacak konsensüsün varlığına dayanmaktadır. Bu birliktelik ise Gramsci'nin ortak duyu olarak vurguladığı ideolojilere işaret ettiği açıktır. Dolayısıyla sivil toplum bünyesinde varlık gösteren ortak duyu ya da ideolojiler, sivil toplumun hegemonya içerisinde nasıl bir konumu temsil ettiğini göstermektedir. Başka bir ifadeyle, sivil toplum, ortak duyulardan hareketle, hegemonyayı inşa etmenin yanında, ona önderlik etmektedir.

Sivil toplumun oluşturduğu karmaşıklık, hegemonyayı yönetme rolüyle ilişkilendirilebilir. Ancak bu noktada, sivil toplumun karmaşık yapısına rağmen hegemonyayı nasıl inşa edeceği ve yöneteceği sorusu ortaya çıkmaktadır. Bu soruya, Gramsci'den hareketle bir cevap vermek gerekirse, şunlar ifade edilebilir: “Sivil toplumun karmaşık yapısı, ortak duyunun sağlanmasıyla çözümlenebilir. Bu çözümleme ise, aydınların üstlenmiş olduğu görevde yatmaktadır. Çünkü aydınlar, üstyapı karmaşıklığını çözümlenmeye değer birçok görevi kendisinde toplamaktadır” (Gramsci, 1967: 28).

Antonio Gramsci Tarihsel Blok kavramını, yapı ve üstyapı momentleri etrafında şekillendirmiştir. Yapı momentine dair tartışmasını, Marx'ın noktaladığı yerde

bırakmakla beraber, onu ekonomik ilişkiler ve ekonomik araçlar bütünlüğünün tasviri açısından değerlendirmiştir. Yoğunluğunu üstyapı momentine veren Gramsci, burada sivil toplum bileşeni üzerinde bir derinlik kazanmaya geçmiştir. Gramsci'nin sivil topluma dair derinlikli incelemesi ile sivil toplumun, hegemonya için bir dinamik olması arasında ilişki kurulabilir. Gramsci, sivil toplumun hegemonya için bir dinamik olmasını, onun yeni bir dünya görüşü etrafında ortak bir duyu inşa etme potansiyelinin varlığıyla ilişkilendirmektedir. Bir başka deyişle, Gramsci'ye göre, sivil toplumla beraber yeni bir dünya görüşünün ortak bir duyu haline getirildiği takdirde, hegemonyanın inşası kaçınılmaz olacaktır. Çünkü hegemonya ancak sivil toplumun önderliğinde bir işlevsellik kazanabilir. Gramsci tam olarak bu noktada, bir başka unsurun gerekliliğine işaret etmektedir. Bu unsur kuşkusuz aydın veya aydınlar sınıfıdır. (Gramsci, 1967)

Antonio Gramsci hegemonyanın inşasını, yeni bir dünya görüşünün gerekliliğine ve bu gerekliliğin ortak bir duyu haline getirilmesine bağlamaktadır. Gramsci *Aydınlar ve Toplum* adlı eserinde, bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir: “Aydınların toplumda gördüğü iş, yeni bir dünya görüşü yaratma sürecine ortaklık etmektir” (Gramsci, 1967: 23). Görüldüğü üzere Gramsci'nin kavramsal dünyası, Tarihsel Blok'tan Aydınlar kavramına doğru bir yol izlemektedir. Dolayısıyla çalışma da bu dünyaya paralel bir yol izlediğinden, bundan sonraki aşamayı, Antonio Gramsci'nin bir diğer kavramı olan Aydınlar kavramına ayırmıştır. Böylelikle Gramscigil düşüncenin kavramsal dünyasının derinlikleri, daha da görünür hale gelecektir.

2.2. AYDIN/LAR KAVRAMI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Gramscigil düşüncede hegemonya, hegemonya kavramında Gramsci, literatürde birbirinin yerine kullanılması kabul gören iki kutbu temsil etmektedir. Hegemonik bir sistemin işleyişinde önemli ve zaruri birer varlığı işaret eden üç aktör bulunmaktadır: Tarihsel Blok, Aydınlar ve Siyasal Parti. Dolayısıyla Gramscigil düşünceye ya da hegemonya kavramına dair yapılacak her incelemede, bu üç aktörün önemli bir konumu bulunmaktadır. Gramsci ve hegemonya kavramına yönelik bir inceleme çabasında olan bu çalışma da ilkin Tarihsel Blok durağına uğramıştır. Şimdi ise hegemonya kavramına giden yolun ikinci durağına geçilmektedir.

Antonio Gramsci'de aydın, bir kavram olmanın ötesinde bir süreci temsil etmektedir. Onun için aydın, soyut bir tasavvurun ötesinde son derece somut olanla

ilişkilidir: “Sanılır ki aydın, ulusun halk kesiminden ayrı ve kopuk olur, halkın ilksel tutkularını duymaz. Bir tutku olmazsa, yani aydınla ulusun halk kesimi arasında bir duygu bağıntısı olmazsa tarihsel bir politika olamaz” (Gramsci, 2011: 138-139). Buradan hareketle, Gramscigil aydının, halkla bütünleşmiş ve sürekli olarak hareket halinde olan bir aktörü temsil ettiği ifade edilebilir. Gramsci, sürekli olarak hareket halinde olan aydın için şu ifadeleri kullanmıştır: “Aydın, yolu uzun ve güç çelişmelerle, ilerleyip gerilemelerle, ayrılıp yeniden buluşmalarla doludur” (Gramsci, 1967: 65). Gramsci’de aydın, görevi aynı zamanda onun ontolojik dayanağına işaret eden bir aktördür. Bu ifadeyi, Gramsci’nin şu sözleriyle desteklemek mümkündür:

“Bir baskı (egemonia) gücünün ögesi olma bilinci (yani politik bilinç) kendi kendinin bilincine varmanın ilk aşamasıdır. Bu aşamada teori ile pratik birleşir. İşte aydın teori ile pratiğin bu birleşimini sağlayarak, toplumun kendi öz bilincine ulaşmasında önemli bir rolü üstlenmektedir. Bu durum aynı zamanda, yani insanın eleştirel yoldan kendi öz ve sınıf bilincine varması demek, tarihsel ve politik olarak seçkin aydın sınıfının yaratılması demektir” (Gramsci, 1967: 64).

Gramsci’nin yukarıdaki bu ifadeleri, aydın kavramının, hem görevi hem de ontolojik dayanağı arasındaki ilişkiyi net bir şekilde görebilmeyi sağlamaktadır. Özellikle aydının toplumda öz bilinci sağlamaya yönelik görevi ile öz bilinçle hareket eden toplumun, seçkin bir aydın sınıfını ortaya çıkarması arasında sıkı sıkıya bir ilişki bulunmaktadır. Böylesi bir ilişkinin varlığı, daha önce ifade edilen: Gramscigil aydın, bir süreci temsil etmektedir söyleminin desteklenmesini sağlamaktadır. Başka bir deyişle, Gramsci’nin aydını, hem bir topluma öz bilinç kazandırmasıyla hem de bu öz bilinçle hareket edecek toplumun bir aydınlar sınıfını ortaya çıkarmasıyla, bir süreci ve diyalektik bir ilişkiyi temsil etmektedir. Gramsci bu diyalektik ilişkiyi ve süreci iki farklı aydın tiplmesiyle temellendirmektedir. Bunlar *geleneksel aydın* ve *organik aydın* tiplmeleridir.

Antonio Gramsci aydını iki farklı biçim üzerinde temellendirmiştir. Ancak bu iki farklı aydın tiplemesini, yani *geleneksel aydın* ve *organik aydını*, birbirinden bağımsız bir şekilde temellendirmemiştir. Onun için bu iki tip aydın arasında bir mücadele söz konusudur. Bu, iktidarı elde etmeye yönelik bir mücadeleye karşılık düşmektedir: “Başa geçmek ve iktidarı elde etmek isteyen hemen her takım veya grubun savaşı, geleneksel aydınları, ideolojik olarak kendine dönüştürme ve kazanma temelindedir. Ve bu takım ya da grup, geleneksel aydını kazandığı ölçüde iktidarı elde etmektedir” (Gramsci, 1967: 26). Gramsci’nin bu sözlerinden, *geleneksel aydın* ile girişilen ideoloji temelli bir

mücadele neticesinde, iktidarın elde edilmesiyle beraber, yeni bir aydın sınıfının, *organik aydın* sınıfının ortaya çıkmasını olanaklı kıldığı ifade edilebilir. Bu yönüyle organik aydın sınıfının, ideoloji alanında yapılan bir mücadelenin sonucu olduğu vurgulanabilir. Dolayısıyla *organik aydının*, iktidarı elde eden sınıfın aydını konumunda olduğu çıkarımı yapılabilir: “Her yeni sınıfın, kendisiyle birlikte yarattığı ve gelişimi boyunca yetiştirdiği organik aydınlar, çoğu zaman birer uzmanlaşmadır; yeni sınıfın yarattığı toplumsal tiplerin ilk çabalarını bazı yönleriyle temsil eden birer uzmanlaşma...” (Gramsci, 1967: 18).

Antonio Gramsci'nin aydını veya aydınları, daha önce de belirtildiği gibi, önemli bir mücadelenin iki önemli aktörü konumundadır. Ancak bu noktada özellikle belirtilmesi gereken husus, Gramsci'nin bu iki aydını birbirinden ayırık düşünmediğiyle ilgilidir. Onun için her *geleneksel aydın* sınıfı, *organik bir aydın* sınıfının ortaya çıkmasının zemini konumundadır. Çünkü Gramsci kendinden önce yapılan aydın kavramı tanımlamalarına, toplumsal alandan uzaklığı açısından bir reddiye sunmaktadır. Bu bağlamda Gramsci'nin, aydını, toplumsal ve politik alanın içinde ve bununla ilişkili bir biçimde konumlandığı açıktır: “Gramsci'nin ele alışına göre aydınlar, göksel katlarda, toplumdan, kitlelerden ve üretim ilişkilerinden kopuk olarak dolaşamazlar” (Gündüz, 1984: 79). Bu alıntıdan hareketle Gramsci'nin, aydınları gökyüzünde değil, ayakları topluma ve politik alana basan bir aktör olarak tasavvur ettiği söylenebilir.

Antonio Gramsci'nin aydını, üstyapılar momentinin birer hücresi konumundadır. Üstyapılar konsepti içerisindeki sivil toplum ile politik toplum arasında kurulacak olan organik bağın, örgütleyici hücrelidir. Bu iki bileşen (Sivil toplum ve politik toplum) arasındaki bağın sağlanmasında görevli olan aydının, aynı zamanda sivil toplum ile politik topluma karşı da birtakım sorumlulukları bulunmaktadır. Bu sorumlulukları Portelli şu şekilde izah etmektedir:

“Gramsci aydınları üstyapılar memurları olarak niteler. Aydınlar sivil toplumla politik toplumun canlı hücreleridirler: egemen sınıfın, ona kendi rolünün bilincini veren ideolojisini hazırlayan ve bu ideolojiyi bütün toplumsal gövdenin içine işleyen dünya görüşü durumuna dönüştüren, onlardır. İdeolojiyi yayma düzeyinde, sivil toplum örgütleri (Kiliseler, öğretim sistemi, sendikalar, partiler, vb.) ve onların yayma gereçleri (mass media) içerisinde egemen sınıfın ideolojik yapısını hareketlendirmek ve çekip çevirmekle görevli olanlar, aydınlardır. Sivil toplum memurları olan aydınlar, aynı zamanda devlet aygıtı ve silahlı gücün çekip çevrilmesiyle yükümlü politik toplumun görevlileridirler de (politikacılar, memurlar, ordu, vb.)” (Portelli, 1982: 103).

Portelli'nin bu ifadelerinden hareketle, Gramscigil düşüncenin aydını, üstlenmiş olduğu görev ve sorumluluklardan dolayı, Tarihsel Blok'un inşa edilmesinde önemli bir yer tutmakta ve inşa edilen Tarihsel Blok içerisindeki hegemonik bir sistemin işleyişine doğrudan katkıda bulunmaktadır.

Antonio Gramsci'nin aydını, egemenlik olgusuyla çok yakın bir ilişki içerisinde. Nitekim onun için aydın aynı zamanda "egemen sınıfın elçileridir" (Gramsci, 1967: 29). Gramsci, aydının bu elçilik görevini, sivil ve politik toplumun üzerinde temellendirmektedir. Bunu ise, üstyapı merdiveni olarak iki basamakta değerlendirmiştir:

"1. Sivil toplum basamağı diyebileceğimiz basamak, yani kabaca özel denilen organizmaların tümünü içine alan basamak, 2. Politik toplum ya da devlet basamağı. Bunlar egemen takımın bütün toplum üzerindeki egemenlik (egemonia) görevini karşıladıkları gibi, devlette ve hukuksal yönetimde dile gelen doğrudan doğruya baskı (domino) ya da kumanda görevini de karşılamaktadır. Bunlar da örgütlenme ve birleştirme görevleridir" (Gramsci, 1967: 28).

Görüldüğü üzere Gramsci, aydın ile egemenliğin sağlanması arasındaki ilişkiyi sivil ve politik toplum merkezinde ele alarak, aydını kumanda etmek, örgütlemek ve birleştirmek görevlerinden sorumlu tutmaktadır. Çünkü Gramsci'de aydının görevi, toplumsal hegemonyanın ve politik yönetimin sağlanması unsurlarında birleşmektedir.

Antonio Gramsci'de aydının varlığı, kendisini en çok hegemonyanın inşası sürecinde hissettirmektedir. Aydın, hegemonya içerisindeki aktif mevcudiyetini, Ransome şu sözlerle aktarmaktadır: "Hegemonya süreci, uygun bir şekilde yetişmiş ve siyasal bilince sahip bir nüfusa bağımlıdır; yani, siyasal eğitim olmadan alternatif bir hegemonyanın oluşması veya meşru/yeni tarihsel bloğun ortaya çıkması mümkün değildir" (Ransome, 2010: 229). Ransome'nin burada belirtmiş olduğu, uygun bir şekilde yetişmiş kişi, aydına işaret ederken, siyasal bilince sahip nüfus ise, aydınlarca örgütlenmiş sivil ve politik topluma işaret etmektedir. Dolayısıyla aydın ve hegemonyanın ilişkisini, hegemonyanın içeriğini oluşturan sivil ve politik toplum ile aydın arasında gelişen münasebetin derinliklerinde keşfetmek mümkündür. Bir başka deyişle ifade etmek gerekirse: "Aydınların işlevi çok önemlidir; zira hegemonyanın çatısı onlarla tanımlanır" (Sassoon, 2012: 164).

Gramsci'nin aydın kavramına iki farklı düzlemde yaklaştığı, daha önce de vurgulanmıştır. Ancak burada dikkate değer konu, Gramsci'nin yeni bir aydın sınıfı olarak tasavvur etmiş olduğu organik aydınlar sınıfıdır. Bir başka deyişle, Gramsci,

geleneksel ve organik aydın ayırımına, organik aydının önemini vurgulamak amacıyla gitmiştir. Çünkü onun için ancak yeni bir aydın sınıfı ve bu sınıfa örgütlenmiş sivil ve politik toplum, Tarihsel Blok'un organik bütünselliğini gerçekleştirebilir ve de hegemonik bir sistemin işleyişini olanaklı kılabilir. Dolayısıyla Gramsci'nin aydın çözümlemesi, hegemonya konseptine içkindir şeklinde bir söylem geliştirilebilir. (Gramsci, 1967).

Antonio Gramsci'nin yeni bir sınıf olarak ortaya çıkardığı organik aydın, gerçekleşmesini tahayyül ettiği işçi sınıfı hegemonyasının kurucu ögeleri arasında yer almaktadır. Onun için organik aydın, halk yığınları ile geleneksel aydın sınıfı arasındaki birliğin sağlanmasından sorumlu olan bir aktörü temsil etmektedir. Çünkü bu durum aynı zamanda düşüncenin organik bütünlüğüne de tekabül etmektedir:

“Düşüncenin organik bütünlüğünün ve kültürel sağlamlığın varlığı ancak aydınlar ile basit insanlar arasında teori ile pratiğin birleştirilmesi ve gerekli birliğin sağlanması ile mümkündür. Açıkçası, aydınların bu yığınların günlük davranışlarının ortaya koyduğu ilkeler ve sorunlar üstünde durup onları tutarlı hale getirmeleri gerekirdi. Ayrıca bunu da toplumsal ve kültürel bir bütün yaratarak yapmaları gereklidir” (Gramsci, 1967: 61).

Gramsci'nin bu ifadelerinden, organik bir aydın sınıfının ortaya çıkması ile toplumun kendi öz bilincine varması arasında bir ilişki kurulabilir. Yine Gramsci'nin yukarıdaki söylemlerinden, bu şekilde ortaya çıkan organik aydın sınıfının, düşüncenin organik bütünlüğünü, yani ortak duyu anlayışını, basit insanlar ile geleneksel aydın sınıfı arasındaki ilişki merkezinde sağladığını söylemek mümkündür. Antonio Gramsci'nin yeni sınıf organik aydını, insanı uzman olmaktan, yönetici olmaya götüren bir süreci temsil etmektedir. Bu süreci Gramsci şu şekilde aktarmaktadır:

“Yeni aydının özelliği, söz ustalığında, yani duyguları ve tutkuları bir an için harekete getiren bu dış güçte aranmıyor artık. Bu yeni özellik aydının, pratik hayata yapıcı, örgütleyici, sürekli inandırıcı olarak karışmasındadır. Çünkü o, sadece söz ustası değildir artık. Bununla birlikte, soyut matematik bir kafanın da üstündedir. Teknik-iş'ten bilim-iş'e ve hümanist tarih görüşüne yükselir ki onsuz insan sadece bir uzman kalır ve yönetici olamaz” (Gramsci, 1967: 25).

Gramsci'nin yukarıda ifade etmiş olduklarından mülhem, yeni tip aydının, yani organik aydının, pratik hayat içerisindeki rolünün oldukça genişlediğini, teknik olmaktan bilimsel olmaya yükseldiğini ve sadece uzman değil artık uzman bir yönetici konumunda olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda Gramscigil organik aydının, aynı zamanda, hegemonik sistemin uzman yöneticisi olduğu da vurgulanabilir.

Antonio Gramsci'nin sorunu ve yine çözümlemesi, yeni bir dünya görüşünün ortak bir duyu haline getirilmesini kapsamaktadır. Onun için yeni bir dünya görüşünün inşası, mevcut dünya görüşünün ya da görüşlerinin yıkılmasıyla ilişkilidir. Dolayısıyla yıkım, Gramsci için yeniden inşa etmenin bir öncülüdür. Yeniden inşa etmek noktasında ise devreye aydın sınıfının girdiğini söylemek kaçınılmazdır. Nitekim Gramsci bu durumu, şu söylemlerle analiz etmektedir: “Her şey bir yana, halk adamının düşünsel durumu göz önüne getirilsin: Onun yetişmesinde rolü olan öğeler, birtakım kanılar, inançlar, değer ölçütleri ve davranış kurallarıdır. Aydınların görevi de tam olarak burada yatmaktadır; bütün bu öğelere toplumun eleştirel bir gözle bakmasını ve bununla birlikte yeni öğelerin inşasını sağlamak” (Gramsci, 1967: 71). Görüldüğü üzere Gramscigil aydının bütünleştiği nokta, yıkımdan sonra yeni bir insanın sürecini başlatmayı kapsamaktadır.

Gramsci, ortak duyunun aydınlarca inşasını, mevcut ya da eski dünya görüşlerinin yıkılması ekseninde irdelemiştir. Bu yıkımın ve yeniden insanın sorumluluğunu da genelde aydına özelde ise organik aydına yüklemiştir. Çünkü yıkım ancak bir aydın sınıfınca gerçekleşmesine işaret ederken, inşa ise yeni tip aydın sınıfına yani organik aydına işaret etmektedir. Antonio Gramsci, yeni tip aydının yıkıntılar içerisinde nasıl ortaya çıkacağını şu yol haritasında tarif etmektedir:

“Bir aydın, ortakduyu ve genel olarak eski dünya görüşlerinin yerini almaya çalışan her türlü kültür akımı için belirli birtakım zorunluluklar ortaya çıkarmalıdır. Bunlar; 1. Kendi özel kanıtlarını (yeni deyişler, yeni biçimler içinde) durmadan tekrarlamak; 2. Halk yığınının şekilsiz öğelerine kişilik kazandırmak için her zaman daha geniş halk yığınlarının/tabakalarının düşünce düzeyini durmadan yükseltmek; bu da halk yığınları içinden, doğrudan doğruya, yeni tipte seçkin aydınlar çıkmasına çalışmak ve aradaki ilişkileri sürdürmek demektir. Bu ikinci zorunluluk doyurucu olursa, bir dönemin ideolojik panoramasını gerçekten değiştirebilir” (Gramsci, 1967: 73).

Gramsci'nin bu ifadelerinden, yeni tip aydının nasıl ortaya çıkabileceğinin tespit edilmesi kadar, organik aydın sınıfının, ideolojik manzaranın dönüştürücüsü konumunda olduğu da net bir şekilde gözlemlenebilir. Antonio Gramsci geleneksel aydın sınıfına yaslanarak, bir organik aydın sınıfının doğuşunu saptamaktadır. Gramsci yeni aydın tiplemesini, sivil ve politik toplum alanında değerlendirdiği gibi, onu ekonomik alan içerisine de dâhil etmiştir. Onun için geleneksel aydın sınıfının özellikle ekonomik ilişkiler dünyasında geliştireceği örgütlenme de bir aydın sınıfının organik yöntemle ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Bu bağlamda Gramsci'nin kendisinin de şu sözleri dikkate değer görülebilir: “Ekonomik üretim dünyasında temel bir görevin doğuş alanında ortaya çıkan

her toplumsal takım, kendisiyle birlikte, organik olarak bir ya da birkaç aydın katı yaratır” (Gramsci, 1967: 17). Gramsci’nin bu ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, organik aydın sınıfının doğuşu ile geleneksel aydın sınıfının üretim dünyasındaki örgütlü tutumu arasında doğrudan bir ilişki kurulabilir. Bununla birlikte Gramsci’nin, Marksist düşünce içerisindeki “örgütlü işçiler” prensibini, aydınlar kavramı merkezinde ele aldığı söylenebilir.

Çalışma buraya kadar, Gramscigil düşüncede aydın kavramının ne olduğunun, nasıl ortaya çıktığının, görevlerinin neler olduğunun, genelde hegemonya özelde ise Tarihsel Blok’la nasıl bir münasebet içerisinde olduğunun vb. gibi soruların derinliklerinde hareket etmiştir. Çalışmanın bu şekilde bir hareketlilik içerisinde olmasının sebebi, Gramsci’de aydın kavramının, hem bir sorunu teşkil etmesinden, hem de sosyo-politik sorunların çözümünde kilit bir öneme sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Gramsci için aydın kavramının sorunu, yeni bir aydın sınıfının ortaya çıkması gerekliliğinin derinliklerinde yatmaktadır. Yine Gramsci için bu sorunun çözülmesi de aydın kavramının bizatihi kendisine içkindir. Nitekim Gramsci’nin bu ontolojik temellerle kavramsal ve kuramsal bir aydın ayırımına gittiği söylenebilir. Bu bağlamda Gramsci’nin şu sözleri, yukarıdaki ifadelerin daha da anlaşılır olmasına katkı sağlayacaktır: “Sosyo-politik alanda birçok sorun bulunmaktadır. Sorunun en can alıcı noktası, her toplumsal temel takımın iki bölük aydını, yani organik aydınlarla geleneksel aydınlar arasındaki ayırımıdır. Bu ayırmadan birçok sorunlara ve tarihsel araştırmalara varılabilir” (Gramsci, 1967: 34).

Antonio Gramsci için aydın, (ancak yeni dünya görüşleri etrafında organik olarak doğmuş aydın) bir filozof konumundadır. Bu ifade ilk okunduğunda iddialı bir yorum olarak değerlendirilebilir. Ancak Gramsci’nin *Hapishane Defterleri* adlı eserinin, *Felsefenin ve Tarihsel Materyalizmin İncelenmesine Giriş* bölümüne bakıldığında, aydın ve filozof arasındaki benzerlikleri birçok ortak paydada bütünleştirmek mümkündür. Gramsci *Defterler*’in bu bölümünde filozofu, özellikle mevcut dünya görüşlerini eleştiren ve bu eleştiriden hareketle, yeni dünya görüşlerinin tasarlayıcısı olarak tasvir etmektedir. Bir başka deyişle ifade etmek gerekirse, Gramsci’nin tasvir ettiği filozof ile yine onun tasvir ettiği aydın arasında yakın benzerlikler bulunmaktadır. Gramsci nasıl ki aydın kavramı üzerine bir inceleme başlattığında, bütün insanların aydın olabileceği varsayımından hareket etmişse aynı varsayımı filozof incelenmesi sürecinde de yapmıştır:

“Felsefenin pek güç bir şey olduğu yolunda çok yaygın bir önyargı vardır. İşe bütün insanların filozof olduğunu ispatlamakla başlamalı!” (Gramsci, 2011: 17).

Gramsci'nin filozof ile aydın arasında bir benzerlik kurduğu, filozofun “kendini bil” ilkesini benimsemesi gerektiğini ifade etmesiyle de ilişkilendirilebilir: “Felsefenin eleştirici işleme girişiminin başlangıcı, insanın gerçekte ne olduğunun bilincine ermesi, kendini bil ilkesini benimsemesidir” (Gramsci, 2011: 19). Dolayısıyla Gramsci'nin bu ifadelerinden hareketle, organik aydının topluma kendi öz bilincini kazandırması görevi ile filozofun “kendini bil” öğretisi arasında yakından bir ilişki kurmak mümkündür.

Antonio Gramsci'nin organik aydınına dair bir diğer önemli inceleme, geleneksel aydının, ne olacağı sorusuna dairdir. Bir başka şekliyle, yeni bir dünya görüşünün inşasından ve bu görüşün ortak bir duyu haline getirilmesinden sorumlu olan organik aydının, eski dünya görüşü aydınına, yani geleneksel aydına karşı yaklaşımı ne şekilde olmalıdır? Gramsci bu yaklaşım tarzını iki farklı düzlemde değerlendirmektedir. Portelli bu değerlendirmeyi şu şekilde açıklamaktadır: “Eski tarihsel blok aydınları, Gramsci tarafından geleneksel aydınlar olarak nitelendirilmişlerdir: yeni temel sınıfın gelmesinden önce varolan çeşitli aydınlar katmanlarını biraraya getirirler bunlar. Yeni temel sınıf, kendi hegemonyasını kurmak için bunları ya soğurmalı ya da ortadan kaldırmalıdır” (Portelli, 1982: 106). Portelli'nin Gramsci'den mülhem aktarmış olduklarına bakıldığında, “soğurmak” ve “ortadan kaldırmak” unsurları dikkat çekmektedir. Gramsci, bu iki yol veya yöntemin gerçekleşmesi gerektiğini, yeni bir hegemonik sistemin kusursuz işlemesi gerektiğine dayandırmaktadır. Çünkü ancak yeni bir dünya görüşü etrafında örgütlenmiş ve bu örgütlenme içerisinde organik olarak doğmuş bir aydınlar sınıfı, yeni bir hegemonyanın işleyişini sağlayabilir. Bu bağlamda Gramsci'nin şu ifadeleri, durumu daha da netleştirecektir: “Daha alt kademedeki toplumsal bir grubun dünya görüşü, tarihsel bir girişim içermez. Durmadan genişlemektedir ama bu genişleme organik değildir; belirli bir nitelik düzeyini aşarak devlete sahip çıkamaz, bütün üzerinde gerçek hegemonyayı yürütemez” (Gramsci, 2011: 99-100). Dolayısıyla Gramsci'nin ifade etmiş olduğu gerçek hegemonyanın yürütülmesinden sorumlu sınıfın, organik bir şekilde ortaya çıkmış aydınlar sınıfının olduğu açıktır. Daha da net şekliyle, ancak organik bir aydının dünya görüşü, tarihsel bir girişimde olup, toplum üzerindeki gerçek hegemonyayı sağlayabilir.

Antonio Gramsci'nin aydını, (organik aydın) toplumsal ve politik alandaki hegemonyayı sağlamakta başat bir rolü ve görevi üstlenmektedir. Onun bu rol ve görevi, ilkin Tarihsel blok içerisindeki üstyapılar momentinin organik birliğini sağlamaktan gelmektedir. Ardından ise, sağlanan bu birlikten ortak bir duyuyu inşa etmekten gelmektedir. Bütün bu sorumluluklarla donatılmış olan organik aydının esas görevi, hegemonyanın sağlanmasına yöneliktir. Bu noktada ortaya başka bir soru çıkmaktadır: Aydın bu görevleri kurumsal anlamda nerede ve nasıl yapacaktır? Yeni tip aydın kendi yeni dünya görüşlerini toplumsal alan içerisinde meşru bir zemin üzerinden nasıl aktaracaktır? Bu ve benzeri soruların sayısını artırmak mümkündür. Ancak verilecek cevapları tek bir kavram ya da unsur merkezinde toplamak mümkündür. Bu kavram ya da unsur kuşkusuz, Siyasal Parti'dir: "Bir politik partinin bütün üyelerini aydın saymak gerektiğini ileri sürmek, gülünç gelebilir insana: ne var ki iyice düşünülürse bundan daha doğru bir sav olamaz. Burada basamakları birbirinden ayırdetmek gerekir: Bir partinin en alt ya da en üst basamağında en büyük genişleme olabilir. Ama bu önemli değildir. Önemli olan partinin yönetme ve örgütleme görevidir, yani eğitime görevi, yani düşünme görevi..." (Gramsci, 1967: 36).

Gramsci'nin bu ifadelerinden hareketle onun, siyasal partinin yönetme ve örgütleme nitelikleri ile aydının görev ve sorumlulukları arasında doğrudan bir ilişki kurulabilir. Bu bağlamda düşünüldüğünde, Gramscigil düşüncenin bir diğer kavramının, Siyasal Parti olduğu açıktır. Dolayısıyla çalışmanın bundan sonraki aşaması, organik aydının kendi görev ve sorumluluklarını en iyi şekilde yerine getirebileceği alan olan Siyasal Parti'yi kapsamaktadır. Bu yönüyle, Gramscigil düşüncedeki kavramlar dünyasına derinlikli yolculuk Siyasal Parti kavramıyla devam etmiş olacaktır.

2.3. SİYASAL PARTİ KAVRAMI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Gramscigil düşünce dünyasının kavramsal duraklarından bir diğerini de Siyasal Parti kavramı çerçevelemektedir. Siyasal partiler, politik olanın meşru iktidarının tecelli etmesinde önemli bir araç konumundadır. Siyasal partiler, siyasal bir örgütlenmenin kurumsallaşmasıdır. Siyasal partilere yönelik birçok tanımlama ve yorumlama getirmek mümkündür: "Siyasal partiler, bir program etrafında toplanmış, siyasal iktidarı elde etmek ya da paylaşmak amacını güden, sürekli bir örgüte sahip kuruluşlardır" (Kapani, 2014: 176). Bununla birlikte: "Siyasi partiler, halkın desteğini sağlamak suretiyle, devlet

iktidarının kontrolünü ele geçirmeye veya sürdürmeye çalışan ve bu surette politika belirlemeye ve belirlenen politikaları uygulama amacını güden, sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip siyasi topluluklardır” (Türköne, 2012: 336), şeklinde kapsamlı birkaç temel tanımlama yapılabilir.

Siyasal parti kavramına dair yapılmış veya yapılacak olan her tanımlama ve yorumlama girişimlerinde, ortak payda konumunda bulunan husus, politik alandaki örgütlenme edimine yöneliktir. Bir başka deyişle, siyasi partilerin ontolojisi, siyasi alandaki örgütlenmenin sağlanmasını kapsamaktadır. Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 68. Maddesinde bulunan, “siyasal partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır” (T.C. Anayasası, 2010: 41) şeklindeki yorumu da siyasi hayat ile siyasi partiler arasındaki sıkı ilişkinin varlığına vurgu yapılabilir. Bundan hareketle, siyasi partinin mugayir olduğu bir siyasi alandan bahsetmek mümkün sayılmamaktadır. Nitekim Gramsci'de bu elzem ilişkinin farkında olmuştur. Onun bu farkındalığı ve siyasi alan içerisindeki politikacı kimliği, siyasi partiler kavramına dair çalışmalar yürütmesini beraberinde getirmiştir. (Sassoon, 2012).

Siyasal partiler, modern dönem devlet ve politika anlayışının önemli bir yapı taşı konumundadır. Belirli bir dünya ve politik görüşün kendisini “en iyi” örgütleyebildiği alan, siyasi partilerdir. Modern dünya tasavvurunda siyasi partilerin varlığı ve yeri yadsınamaz. Onun bu varlığı ile politik alandaki konumu arasında doğrudan bir ilişki kurulabilir. Dolayısıyla siyasi veya politik olana dair yapılacak olan her incelemenin derinliğinde, siyasi parti kavramının varlığıyla rastlaşmak kaçınılmazdır. Gramsci de siyasi partilerin, politik alan içerisindeki bu elzem varlığına sürekli vurgu yapmıştır. Antonio Gramsci'nin hem devrimci, hem teorisyen ve hem de politikacı yönü, onu, politik alanın içerisinde konumlandırmaktadır. Bu bağlamda, onun, birçok kavram, konu ve unsur üzerine yapmış olduğu çalışmalar yelpazesine, siyasi parti kavramını dâhil etmek mümkündür. (Sassoon, 2012).

Gramsci'gel düşüncede siyasi parti tasavvuru, Machiavelli'nin Prens'ine içkin bir şekilde vücut bulmaktadır. O, parti ile prens arasında doğrudan bir ilişki kurmaktadır: “Daha önce de çağdaş dönemde, yeni Prens rolünü oynayacak olanın artık kahraman bir kişi değil, fakat siyasi parti olduğu söylenmişti. Bu, her belirli anda, çeşitli ulusların çeşitli iç ilişkilerinde yeni tip bir devlet kurmayı düşünen (akılsal ve tarihsel olarak bu

amaçla kurulmuş olan) partidir” (Gramsci, 2011: 236). Gramsci’nin bu ifadelerinden hareketle, yeni bir siyasal anlayış ile bir devlet kurma düşüncesinin, Machiavelli’nin *Prensi*’ne uyarlandığı ve bu doğrultuda merkeze ise siyasal partinin yerleştirildiği söylenebilir.

Antonio Gramsci, işçi sınıfının politik alandaki örgütlenmesini ve bu örgütlenmeyle beraber şekillenen kolektif iradenin niteliğini, siyasal partinin içerisinde değerlendirmiştir. Bir başka deyişle, Gramsci için siyasal parti, işçi sınıfının politik örgütlenmesinde ortak bir iradenin niteliğini ve ruhunu temsil etmektedir. Siyasal partinin işçi sınıfı üzerindeki bu yetkinliği, kavramı aynı zamanda, işçi sınıfını hegemon kılacak sürecin ilk hücresi veya ilk aşaması konumuna taşımaktadır. Buradan hareketle, Gramsci için siyasal partinin, işçi sınıfının hegemonyasını sağlama sürecinde çok önemli bir konuma sahip olduğunu ifade etmek mümkündür. Nitekim Gramsci için bu önem, partinin, *Prens*’in ruhuna yaslanarak meydana gelmesinden kaynaklanmaktadır. (Gramsci, 2013).

Niccolo Machiavelli *Prens* adlı eserinde, yeni bir devletin kurulma sürecinde halka ve topluma önderlik edecek hükümdarın nasıl olması ve nasıl olmaması gerektiği üzerine saptamalarda bulunmaktadır: “Machiavelli, hükümdarların hangi durumda nasıl davranmaları gerektiğini ve iktidarlarını nasıl sürdürebileceklerini incelemiştir” (Machiavelli, 2020: 14). Gramsci de bu yeni devletin inşa edilmesi sürecindeki önderlik rolünü, *Prens*’in ruhuyla bütünleşmiş olan siyasal partilere yüklemiştir. Dolayısıyla Gramsci için siyasal partinin kendisine rehber edineceği yol, Machiavelli’nin *Prensi*’nden geçmektedir. Çünkü onun için *Prens*, kolektif bir iradenin en büyük örgütleyicisidir. Nitekim kendisi de bu durumu şu sözlerle açıklamaktadır: “Machiavelli’nin Hükümdar’ı, dağılmış ve öğeleri birbiriyle ilintisini kaybetmiş bir halkın harekete geçirilmesini ve kolektif iradesinin örgütlenmesini etkileyen somut bir fantezinin yaratılması olarak ele alınabilir” (Gramsci, 2013: 19-20).

Gramsci’de siyasal parti, dağılmış ve bir kitle olamamış halk yığınlarının, organik aydınlarca örgütlenmesinin kurumsal bir alanı konumundadır. Bu yönüyle siyasal partinin, hegemonik bir sisteme gidecek olan yolun önemli kilometre taşlarından biri olduğu belirtilmelidir. Çünkü siyasal parti, halk yığınlarını moral ve entelektüel ya da kültürel değerler aracılığıyla bir araya getirmekten ve onları bir kitle

haline dönüştürmekten sorumlu olan aydınlara, ev sahipliği yapmaktadır. Dolayısıyla, Machiavelli'ye yaslanmış bir siyasal partinin, Gramscigil hegemonyanın inşası için uygun olacak zemini hazırlama potansiyeline sahip olduğu söylenebilir. Bu hususta Gramsci'nin şu ifadeleri, yukarıdaki söylemleri destekler bir niteliktedir: “Modern hükümdar, entelektüel ve moral bir reformun ilancısı ve örgütleyicisi olacaktır ve olmadan edemeyecektir. Bu da ulusal, halka ilişkin iradenin, çağdaş uygarlığın daha üstün ve topyekun bir biçimde gerçekleşmesine yolları açan, sonradan oluşacak gelişmesine zemin sağlamak anlamına gelir” (Gramsci, 2013: 26).

Machiavelli'nin Prens'ine dayandırılmış bir biçimde ortaya çıkan siyasal parti, Gramscigil düşüncede, hegemonyanın habercisi konumundadır. Parti bu konumu, üstyapılar momenti içerisinde gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla siyasal partinin, üstyapılar konseptinde hegemonyanın sağlanmasında önemli ideolojik bir faaliyetin yürütücüsü olduğu savunulabilir. Gramsci'nin hegemonya tasavvurundaki kültürel ve ideolojik aidiyet formasyonunun ideolojik olan kısmı, bizatihi siyasal partilerce gerçekleşmektedir. Bir başka şekliyle ifade etmek gerekirse, Gramsci siyasal partiyi, ideoloji merkezinde hegemonya konseptine dahil etmiştir. Kuşkusuz ona göre, hegemonya için sivil toplum alanında organik aydınca sağlanan öz bilinç farkındalığı kadar, politik toplumdaki ideolojik bilinç de bir o kadar elzemdir. Nitekim Gramsci, “insan ideolojik alanda toplumsal ilişkilerin bilincine varır” (Gramsci, 2013: 39) şeklindeki söylemi ifade ederken, ideolojik olanın önemine atıfta bulunmaktadır. Bundan hareketle, insanın siyasal parti içerisindeki etkin varlığı, onu ideolojik bir bilince ulaşmasını sağlayabilir şeklinde bir söylem geliştirilebilir.

Paul Ransome, Gramsci'ye dair kaleme almış olduğu metinlerde, Gramsci hegemonyasının *direzione* bir yapısının olduğuna dikkat çekmektedir. İtalyanca bir terim olan *direzione*, önderlik istemek veya gerektirmek anlamlarına karşılık gelmektedir. Dolayısıyla Ransome'den hareketle, Gramscigil hegemonyanın kendisine bir önder, bir öncü istediğini ve Gramscigil hegemonyanın yapısı itibarıyla bir öndere ihtiyacı olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü hegemonik toplumsal sistemin kendiliğinden işlemesi, yani konsensüse dayalı politik ve toplumsal bir sistem, kendiliğinden ortaya çıkamaz. Onun bir öndere ihtiyaç duyması, buradan kaynaklanmaktadır. Bununla beraber, hegemonyanın inşası süreci, son derece çalkantılı ve mücadeleciler durumların gerçekleştiği bir dönemi kapsamaktadır. Bu süreçlerin varlığı da hegemonyada bir önderliğin varlığını

zaruri kılmaktadır. İşte siyasal parti, hegemonyanın bu *direzione* yapısında kendine bir mevcudiyet kazanmaktadır. (Ransome, 2011: 181).

Antonio Gramsci'nin siyasal partiyi, Machiavelli'ye ve onun Prens'ine içkin bir konseptle ele almasının birçok dayanağı bulunmaktadır. Bunlardan biri kuşkusuz, Machiavelli'nin, birliğin sağlanması hususunda hükümdara atfetmiş olduğu sorumluluklardır. Machiavelli'nin *Hükümdar* adlı eserindeki şu sözlerinden, onun toplumsal birliğin sağlanması hususuna ne denli önem verdiği anlaşılabilir:

“Hükümdar, tebaasını birlik ve itaat içinde tutmak amacındayken acımasız olduğuna dair suçlanmaktan korkmamalıdır. Zira o, gevşeklikten kaynaklanan karışıklıklardan meydana gelen cinayet ve hırsızlıklara göz yumanlardan çok daha merhametli kabul edilir. Çünkü bu düzensizlikler genellikle bütün toplumu etkilerken, hükümdarın emirlerinden kaynaklanan sertlikler topu topu birkaç kişiye zarar verir” (Machiaveli, 2020: 75-76).

Machiavelli'nin yukarıdaki ifadelerinden anlaşılacağı üzere, toplumsal birliğin ve bütünlüğün sağlanması, hükümdarın en önemli ilkesi konumunda yer almaktadır. Machiavelli'nin birliğin sağlanmasına dair bu keskin tutumu, Gramsci'nin toplumsal ve politik alandaki birliğin ve bu birlikten doğan ortak duyunun inşası için son derece önem arz etmektedir. Dolayısıyla Gramsci'nin siyasal parti tasavvurunu, Prens merkezinde şekillendirmesi ile Machiavelli'nin birliğin sağlanması için Prens'e atfetmiş olduğu görev ve sorumluluklar arasında doğrudan bir ilişki kurulabilir. Bir başka deyişle, Gramsci siyasal partiyi, Prens'in, birliği sağlama görevinin ruhu ve niteliğine dayandırmıştır. (Gramsci, 2013).

Antonio Gramsci için siyasal partinin varlığı, birbirinden farklı ama aynı zamanda birbirine bağımlı üç farklı unsur ya da bileşene dayanmaktadır. Bu unsur veya bileşenlerden ilki, partide toplanmış olan orta ve sıradan düzeyde insanların varlığıdır. Gramsci için bu insanlar, siyasal partinin zemini konumundadır. Ancak bu zemine müntesip insanların, parti ve parti disiplinine uyum sağlamaları gerekmektedir. Siyasal bir parti içerisindeki sıradan ve orta düzeydeki bu insanlar, Gramsci için örgüt kurma yeteneğinden ve yaratıcılık faaliyetlerinden mugayir kimselerdir. Ancak siyasal partinin üye çoğunluğunun temsili adına, önemli bir rolü üstlenmektedirler. Gramsci bu unsurun, siyasal parti içerisindeki varlığına önem atfetmekle beraber, basit ve sıradan insanlar olmaksızın siyasal bir partinin meydana gelemeyeceği iddiasında bulunmaktadır. Bununla beraber, yine Gramsci için siyasal bir partinin varlığı, salt olarak bu unsur ya da

bileşene indirgenemez. Onun için, orta ve sıradan tipteki bu insan topluluğunu yönetecek ve örgütleyecek ve de disipline sokacak birleştirici bir güce ihtiyaç vardır. Bu güç ise siyasal partinin ikinci unsur veya bileşenine işaret etmektedir. (Gramsci, 2013: 61)

Gramsci'gil düşünce merkezinde ortaya çıkacak siyasal bir partinin ikinci unsuru, birleştirici güç unsurudur. Gramsci bu birleştirici güç unsurunu, siyasal partiyi ortaya çıkartan bütün diğer bileşen ve unsurların en önemlisi konumunda değerlendirmiştir. Bunun sebebi, birleştirici güç unsurunun, parti içerisindeki insan topluluklarını birleştirme yetkinliğine dayanmaktadır. Birleştirici güç unsuru aynı zamanda, Gramsci'gil aydınının, yani organik aydının faaliyet alanını kapsamaktadır. Çünkü sıradan ve orta düzey insanların örgütlü bir kişilik kazanabilmesi, ancak organik aydınca gerçekleşebilir ve aydının siyasal parti içerisindeki konumu, birleştirici güç unsurunda kendini göstermektedir. Nitekim Gramsci için, birleştirici güçten ya da organik aydından yoksun olan siyasal bir parti, yok olmaya ve dağılmaya mahkûmdur. Ancak şu da belirtilmelidir ki, Gramsci bu gücün, siyasal parti içerisinde tek başına bir anlam ifade edemeyeceğinin de altını çizmektedir. Çünkü Gramsci için siyasal parti içerisindeki birleştirici güç unsuru, bir komutan konumundadır ve ordusu olmayan bir komutanın varlığı bir anlam ifade etmeyecektir. Dolayısıyla komutan ile ordu arasında, yani organik aydın ile orta ve sıradan insanlar topluluğu arasında, bağımlı bir ilişkinin bulunduğunu ileri sürmek mümkündür. (Gramsci, 2011: 242).

Siyasal bir partinin üç unsuru, Gramsci'gil düşüncedeki siyasal parti açısından oldukça önemlidir. Bu unsurlardan ilki, orta ve sıradan insan topluluğuna işaret ederken, ikincisi ise ilk unsuru örgütleyen ve bir araya getiren organik aydının birleştirici gücüne işaret etmektedir. Daha imgesel bir anlatımla ifade etmek gerekirse, ilk unsur orduya, ikinci unsur ise komutana işaret etmektedir: birbirinden farklı ancak birbirine bağımlı iki unsur. Üçüncü unsur ise, bu karşılıklı bağ ve ilişkiden doğal olarak ortaya çıkan bir unsuru temsil etmektedir. Nitekim bu, Gramsci'ye göre, orta veya aracı unsurdur. Gramsci için aracı veya orta unsur, siyasal parti içerisindeki ordu ve komutan ilişkisinin düzenlenmesine aracılık ve hizmet etmektedir. Bu unsur bir bakıma, komutanın orduya karşı güç ilişkisini nasıl kurduğunun ve ordunun komutana karşı nasıl bir aidiyet içerisinde olduğunun ölçümünü yapmaktadır. Bir başka deyişle, aracı unsur, siyasal parti içerisindeki organik aydının, birleştirici gücünü, orta ve sıradan insanlara ne şekilde

kullandığını, insanların bu güç karşısındaki tutumlarını denetlemektedir. (Gramsci, 2013: 62).

Gramsci'nin, siyasal partinin oluşumunda önemle üstünde durduğu bu üç unsur ya da bileşenin varlığı, Gramscigil düşüncedeki siyasal partinin ontolojisi konumundadır. Bu üç unsur üzerinde bir değerlendirilmeye gidildiğinde, organik aydının birleştirici güç unsuru, siyasal partinin temel omurgasını oluşturmaktadır şeklinde bir neticeye ulaşmak mümkündür. Elbette ki ordusuz bir komutan, tek başına bir anlam ifade etmeyecektir ancak Gramsci'nin şu sözleri, komutanın, yani siyasal partide organik aydının elzem varlığının anlaşılmasına fayda sağlayacaktır: “Ordusuz komutan olmayacağı doğrudur. Yalnız; bir orduyu kurmak, komutanları meydana getirmekten daha kolaydır. Bundan başka, komutanları yok edilen bir ordu yok olur. Ama ortada bir şey yokken bile aralarında anlaşmış, elbirliği etmiş, aynı amaç etrafında birleşmiş komutanlar kısa zamanda bir ordu kurabilirler” (Gramsci, 2011: 242).

Gramsci'nin ordu ve komutan diyalektiğine dair yapmış olduğu bu tespitin derinliğinde, Machiavelli'nin Prens'ine rastlamak mümkündür: “Kendi ordularına sahip olmadıkça, hiçbir hükümdar, güvence altında değildir” (Machiavelli, 2020: 66). Dolayısıyla Gramscigil düşüncedeki siyasal parti tasavvurunun, Machiavelli'nin Prens tasavvuruna içkin bir şekilde gerçekleştiği, bir kez daha vurgulanabilir. Onun için siyasal parti, Prensi'nin ruhuyla hareket eden ve ideoloji alanında bir varoluş gerçekleştiren stratejik bir örgüttür. Gramscigil siyasal parti, toplumsal ve politik düzlemde oluşan ve oluşacak ittifakların bir parçası olmakla beraber, hegemonik bir sistemin ayak sesleri konumundadır. Bir başka şekliyle, Gramsci'nin siyasal partisi, hegemonik bir sistem ile sosyo-politik olan arasında, bir köprü olma görevini üstlenmektedir.

Gramscigil siyasal partinin dokusu, her ne kadar Prens'in ruhu merkezinde işlenmiş olsa da ondan ayrılan birtakım nitelikleri de bulunmaktadır. Bu nitelikleri, özetle şiddet ve zor kullanma unsurları etrafında toplamak mümkündür. Machiavelli'nin Prens'i, siyasi iktidarın sağlanması ve bu iktidarın elde tutulması için şiddet ve zor kullanma durumunu, siyasal istikrarın ve toplumsal birliğin sağlanması düzlemlerinde meşrulaştırmaktadır. Ancak Gramsci bu düşünce merkezinde bir siyasal parti tasavvuruna gitmemiştir. Machiavelli toplumun ve kültürün ideolojik manzarasını dikkate almaksızın hareket ederken, Gramsci, siyasal partiyi ideoloji alanının merkezinde tartışmaktadır. Çünkü

Gramsci için ideolojik birliğin esaslarıyla inşa edilen siyasal parti, toplumsal ve siyasal alandaki hegemonik bir sistemin işleyişini hızlandıracaktır. Dolayısıyla Gramsci bu yönüyle, Prens'ten keskin hatlarla ayrılmaktadır.

Gramsci siyasal partiyi, sosyo-politik alandaki en güçlü aktör olarak konumlandırmaktadır. Genelde politik toplum, özelde ise ideolojik alan, Gramsci'nin hegemonya tasavvurunda çok önemli bir konuma işaret etmektedir. Çünkü onun için hegemonya, birey ve toplumun, kendilik bilincine varmasının hem aracı hem de amacı rolünü üstlenmektedir. Aracıdır çünkü birey ve toplum ancak hegemonya sayesinde kendinin farkına varabilir. Amacıdır çünkü ancak birey ve toplumun kendilik bilincinde olması hegemonyayı inşa edebilir. Dolayısıyla bu durum, ideolojinin, yani siyasal partinin, hegemonya içerisindeki zaruri varlığına işaret etmektedir. (Morton, 2011: 140-141).

Gramscigil siyasal parti, siyasal düzenin bir koruyucusudur. Onun siyasal alandaki etkin ve güçlü varlığı, bu koruyuculuk görevini de beraberinde getirmektedir. Gramsci bunu şu netlikte ifade etmektedir: “Herhangi bir partinin (egemen grupların olduğu kadar alt tabakaların partisinin) aynı zamanda polislik yani belirli bir siyasal ve yasal düzenin koruyuculuğu görevini yapmadığını düşünmek zordur” (Gramsci, 2011: 243). Gramsci için bu yetkinlikte olan siyasal partinin, Machiavelli'nin Prens'ine paralel bir seyirde hareket ettiği söylenilebilir. Bu paralelliğe, Machiavelli'nin şu ifadeleri dayanak olarak sunulabilir: “Bir hükümdar, hayatını ve devletini korumalıdır; başardığında bu amaca ulaşmak için başvurduğu bütün yollar övgüye layık bulunarak herkes tarafından takdir edilecektir. Çünkü halk kitleleri her zaman gördüğüne ve bunların sonucuna göre karar verir” (Machiavelli, 2020: 81). Görüldüğü üzere, Gramsci'nin “Siyasal parti koruyucu olmalıdır” ifadesi ile Machiavelli'nin “Prens korumalıdır” ifadesi arasında doğrudan doğruya bir ilişki kurulabilir.

Gramscigil siyasal partiye dair, yukarıda ifade edilenlerin toplamından hareketle, siyasal partinin, organik aydınının birleştirici gücünü kullanarak, hegemonyanın önderi olduğu saptanabilir. Ancak bu önder, Machiavelli'nin Prens'ine uyarlanmış bir önderliktir. Machiavelli nasıl ki yeni bir devlet kurma sürecinde, Prens'i halka önderlik edecek bir aktör olarak değerlendirmişse, Gramsci de aynı değerlendirmeyi, yeni bir hegemonyanın inşası sürecinde siyasal parti merkezinde yapmıştır. Fakat bu parti,

organik aydının birleştirici gücüyle donatılmış bir kurumu temsil etmektedir. Çünkü hegemonya ancak bu prensipler etrafında hareket edilmesi sonucu inşa edilebilir ve sürdürülebilir.

Çalışma bu bölümde, Gramscigil düşünce dünyasının en önemli kavramları merkezinde bir çözümleme yapmaya çalışmıştır. Bütün bu çözümleme ve irdelemelerin, Gramsci'nin hegemonyasına giden sürecin birer aşaması olduğu bilinmelidir. Bir başka ifadeyle, çalışma şimdiye değin bütün incelemelerini, hegemonya kavramına bir temellendirme yapmak amacıyla gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda, yapılan inceleme ve çözümlerinin, hegemonya kavramının iç dinamiklerini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Çalışma, Gramsci'ye dair yaptığı her inceleme ve çözümlemeyle, Gramscigil hegemonya kavramına bir adım daha yaklaşmıştır. Ancak çalışmanın bundan sonraki adımı, Gramscigil hegemonya kavramının bizatihi kendisini kapsamaktadır. Dolayısıyla Gramscigil kavramlar, yerini Gramsci'nin başat kavramına, yani hegemonyaya bırakmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İÇ VE DIŞ HEGEMONYA KAVRAMLARINI GRAMSCİGİL DÜŞÜNCE MERKEZİNDE ANLAMAK

Çalışmanın bu bölümü, Gramsci'nin yaşamı, düşüncesi ve düşünce dünyasının kavramları şeklinde temellendirilen bir merdivenin son basamağını temsil etmektedir. Gramsci portreleri üzerine inşa edilen Gramscigil düşünce, devamında bu düşünce dünyasının mihenk kavramları merkezinde bir çalışma yürütmüştür. Yürütülen bu çalışmaların gayesi, Gramscigil hegemonyayı daha da iyi anlamaktır. Bir başka deyişle, çalışma içerisinde şimdiye kadar Gramsci'ye ve Gramscigil düşünceye dair yapılan her çözümleme, Gramscigil hegemonyanın altlığını oluşturmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde ise altlık hazırlığı yapılmış olan Gramscigil hegemonyaya dair doğrudan bir inceleme yapılacaktır.

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak, Gramscigil hegemonya, iç ya da ulusal hegemonya terimi etrafinca değerlendirilmektedir. Gramsci'nin hegemonya konsepti, iç hegemonyanın inşası şeklinde gerçekleşmiştir. Bu konsept doğrultusunda, Gramscigil hegemonyanın ne olduğu ne olmadığı, nasıl inşa edildiği, inşa edildikten sonra nasıl korunduğu vb. sorular merkezinde, bir Gramscigil hegemonya çözümlemesi yapılacaktır. Gramscigil hegemonyanın, ulusal bir düzlemdeki hegemonyaya karşılık geldiği bilinmelidir. Ancak bununla beraber hegemonyanın, uluslararası alana taşındığı da vurgulanmalıdır. Uluslararası hegemonyanın, Gramscigil hegemonyadan birtakım farklılıkları olduğunun da bilinmesi gerekmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde, temellendirilmesi daha önceki bölüm ve aşamalarda yapılmış olan Gramscigil hegemonyanın derinlikli bir çözümlemesi yapılacak ve uluslararası hegemonyanın, Gramscigil hegemonyadan farklılıklarına değinilecektir. Daha net bir şekilde ifade edilirse, çalışmanın bu bölümünde ilk aşama olarak Gramscigil hegemonya üzerinde bir inceleme yapılacaktır. İkinci aşamada, uluslararası alandaki hegemonya konseptine yönelik bir çözümleme yapacak olan bu çalışma, üçüncü aşamada ise, Gramscigil hegemonya ile uluslararası alandaki hegemonya arasındaki benzerlikler ve farklılıklar üzerinde bir inceleme yapacaktır.

3.1. GRAMSCİGİL HEGEMONYA KAVRAMI ÜZERİNE BİR İNCELEME: İÇ HEGEMONYAYI ANLAMAK

Çalışmanın bu aşamasında, Gramsci'den mülhem yapılacak hegemonya incelemesi, tamamen Gramsci'nin dünyasına bağlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Gramsci'nin hegemonyası nedir veya ne değildir sorusu, aşamanın sıklıkla üzerinde yoğunlaştığı bir alanı temsil etmektedir. Bununla birlikte hegemonya kavramının, Gramscigil düşünce dünyasında neye karşılık geldiğinin bilinmesi için hegemonya kavramının otonom bir şekilde incelenmesinin de çalışmayı daha anlamlı kılacağı düşünülmektedir. Bu yüzden Gramscigil düşüncede hegemonya neye karşılık gelmektedir minvalindeki sorulardan evvel, hegemonya nedir sorusuna, kısa ve bağlamdan uzaklaşmayacak şekilde birtakım yanıtlar verilmelidir. Nitekim hegemonya kavramının tarihsel sürecinin bilinmesi, kavramın, Gramscigil düşüncedeki işlevini anlamakta fayda sağlayacaktır.

Latince *hegemonia* ve Eski Yunanca *egemon* köklerinden gelen hegemonya, sırasıyla, hüküm veya tahakküm sahibi olmak, önder, lider, şef gibi anlamlara karşılık gelmektedir. (Nişanyan, 2018: 326) Hüküm sahibi olan lider veya önder gibi anlamların tasviri için Antik Yunan'dan günümüze değin kullanılan hegemonyanın, modern dönem Siyaset Bilimi literatürü içerisinde birçok durum ve olgunun analizi için kullanıldığı bilinmektedir. Ancak şu da belirtilmelidir ki hegemonya kavramı, Gramsci'ye kadar, kendisine yaygın bir kullanım alanı bulamamıştır. Hatta hegemonyanın, Gramsci icadı bir kavram olduğuna yönelik düşünceler de literatürde hakim bir durumdadır. Nitekim kavramın Gramsci tarafından icat edilmediği bilinmekle beraber, hegemonyanın, Gramsci sayesinde kapsamlı bir kavram haline geldiği vurgulanabilir. Anderson (1988: 29), bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir: "Hegemonya terimi pek öyle yaygın kullanılmış değildir. Öyle ki, Gramsci'nin Hapishane Defterleri'ndeki kavramının tamamen yeni, Gramsci'nin icadı bir kelime olduğu kanısında olan çoktur." Anderson'un bu ifadelerinde dikkate değer husus, Gramsci'nin, hegemonyayı yeni bir perspektiften ele almasına yöneliktir. Bu yeni perspektiflerin neler olduğunun bilinmesi de çalışmanın temel hareket noktalarına işaret etmektedir.

Antonio Gramsci'nin hegemonyasını, tek bir tanıma ya da kavramsallaştırmaya sığdırabilmek mümkün değildir. Onun *Defterleri*'nin her pasajında, hegemonya

kavramına rastlamak mümkündür. Bununla birlikte, kavramın bazen sivil toplum egemenliğine, bazen politik toplumun tahakkümüne ve bazen de sivil toplum ile politik toplumun sentezinden çıkan Tarihsel Blok'un egemenliğine işaret ettiği net bir şekilde görülebilir. Gramscigil hegemonya, bazen Batı'daki burjuva sınıfının iktidardaki yapısının incelenmesi için kullanılan bir kavram konumundayken bazen de Rusya'daki Bolşevik Devrimi'nin iç dinamiklerinin tahlili için başvurulan bir kavram konumunda olmuştur. Bu yönüyle Gramscigil hegemonyanın, oldukça geniş ve önemli alanlara hitap ettiği söylenebilir. Bu noktada Anderson'un şu sözleri dikkate değer görülmüştür: “Gramsci'nin hapisanede emek vererek birleştirdiği bulmacavari mozaik, devlet, sivil toplum, politik toplum, hegemonya, egemenlik veya yönlendirme gibi kelimelerin hepsi devamlı bir kayma gösterir” (Anderson, 1988: 44).

Anderson'un, Gramsci'nin “kayma” eğiliminde olan kavramlarının listesine, hegemonyayı da dahil etmesi ile Gramsci'nin hegemonyayı ele alış biçimi arasında doğrudan bir ilişki kurulabilir. Çünkü Gramsci, hegemonya kavramını, birçok farklı olay, olgu ve durumun tasviri için değişik düzlemlerde ele almıştır. Bu ele alış biçimlerinin başında, hegemonyanın, bir ittifakın varlığına işaret etmesi gelmektedir. Bu ittifak kuşkusuz proletaryanın, diğer sömürülen ve baskı altında olan sınıflar ile kurduğu birliğin tasviri düzleminde. Gramsci'nin bu hususta özellikle altını çizdiği yerin, proletarya ve köylü sınıfının ittifakı olduğu bilinmelidir. Bir başka ifadeyle, “kayma” eğiliminde olan Gramscigil hegemonyanın kavramsal açıdan konumlandığı ilk alan, proletarya ile bütün diğer ezilen, baskı altında olan sınıflar arasındaki ittifakın gerçekleşmesi temelindedir. Dolayısıyla buradan hareketle, ilk hegemonya tanımlamasını, proletarya, sömürülen sınıflar ve köylü sınıfı unsurlarının kuracağı ittifak etrafınca gerçekleştirmek mümkündür. (Anderson, 1988).

Gramscigil düşünce dünyasında hegemonya kavramı, ilk durak olarak proletarya önderliğinde ve diğer bütün sömürülen sınıfların, yanına köylü sınıfını da alarak gerçekleştireceği bir ittifakın anatomisinde konumlanmaktadır. Gramsci bu yönüyle, köylü sınıfının, inşa edilecek olan hegemonya içerisindeki önemine de atıfta bulunmuştur. Onun için köylü yığınlarının kazanılması oldukça önemlidir: “Daima proletarya iktidarının devamı için sürekli işçi köylü birliğinin sağlanması gerektiğini savunmuştu” (Fiori, 1989: 194).

Gramsci'nin hegemonya kavramını bu şekliyle tasvir etmesi ile onun Komintern geleneğinden gelmiş olması arasında doğrudan bir ilişki kurulabilir. Çünkü hegemonya bir kavram olarak 1890'lı yıllardan 1910'lu yıllarına dek, Rus Sosyal-Demokrat siyasi örgütlenmelerinin en önemli politik sloganlarından biri olmuştur. Özellikle Plehanov'un 1833-1834 yılları arasında kaleme almış olduğu metinlerinde, Rus Sosyal-Demokrat örgütlenmeler, hegemonya kavramı etrafınca şekillenmiştir. Plehanov'un hegemonya kavramı çerçevesince bir siyasal oluşumu örgütlenme çabası, kavramın, 1903 yılında Rusya Sosyal Demokratik İşçi Partisi tarafından düzenlenen ikinci kongrenin ana gündem maddelerinden biri olmasını beraberinde getirmiştir. Hegemonyanın ana gündem maddesi olması durumu, kuşkusuz, kavramı, Bolşevikler ve Menşevikler için bir miras kavram olma konumuna yükseltmiştir. (Anderson, 1988).

Hegemonya kavramının, Marksist düşüncede ilkin Plehanov tarafından gündeme getirilmesi ve ardından Bolşevikler ve Menşevikler için ortak bir miras konumuna yükselmesi durumlarının varlığı, Gramsci'nin hegemonya ile karşılaşmasını beraberinde getirmiştir. Çünkü her ne kadar Ekim Devrimi'nden sonra Bolşevikler Partisi'nde hegemonya kullanılamaz bir kavram konumuna düşse de kominternin belgelerinin dışı yönelik dolaşımı, varlığını korumaya devam etmiştir. Gramsci de işte bu noktada, komintern geleneğine müntesip olmasından ve dolaşımda olan komintern belgeleriyle hegemonya kavramına rastlamıştır. Bütün söylemlerin özeti mahiyetinde olacak ifadeleri, Anderson şu şekilde aktarmaktadır:

“Hapishane Defterleri'nde hegemonya terimi çok farklı bağlamlarda geçer. Ama Gramsci'nin kavramın Komintern geleneğinden türettiği belirli sabit çağrışımlarından hareket ettiğinden şüphe yok. Zira terim ilkin proletaryanın sermayenin baskısına karşı ortak mücadelede diğer sömürülen kesimlerle, her şeyden önce de köylülükle sınıf ittifakı anlamında geçer” (Anderson, 1988: 36).

Kominternin dolaşımda olan belgelerinde hegemonya kavramı, proletarya diktatörlüğüne ve devrimciliğin esaslarına işaret etmektedir. Özellikle de Lenin'in bir devrimcinin ancak kendi hegemonyasının bilincine vakıf olduğunda gerçek bir devrimci olabileceğine yönelik söylemleri, hegemonyanın komintern geleneğindeki yerini açıklamaktadır. (Lenin, 1990) Nitekim Gramsci de tam bu aşamada hegemonya kavramının, birleştirme ve ittifak kurma yönleri ekseninde bir kavramsallaştırmaya girişmiştir. Dolayısıyla Gramscigil düşüncede hegemonya kavramına yapılan ilk tanımlama ile Rus Devrimi sürecinde hegemonya kavramına getirilen tanımlama arasında

çok belirgin farklılıklar bulunmamaktadır. Onun hegemonya kavramını yeni bir açıdan ele alması süreci, kültür ve ahlak unsurlarına tanıdığı olduğu ağırlığın derinliğindedir. Kuşkusuz bu durum, Gramsci'nin hegemonya kavramına dair atacağı yeni ve belirgin bir adıma işaret etmektedir.

Antonio Gramsci, Rus Devrimi sürecinde slogan haline getirilen ancak derinlemesine bir inceleme yapılmayan hegemonya kavramını, İtalya'da işçi konseyleri dönemlerinden, hapishanedeki Defterler dönemine kadar sürekli mercek altında tutarak incelemiştir. Gramsci'nin, "her devrimci çalışma, onların (fabrika işçileri ve yoksul köylüler) yaşamlarının ihtiyaçlarına ve kültürünün ihtiyaçlarına dayandığı ölçüde başarı şansına sahiptir. Sosyalist ve proleter hareketlerinin bunu anlaması temel öneme sahiptir" (Gramsci, 1989: 37-37) şeklindeki söylemleri, hegemonya kavramını, önceki kullanımından farklı olarak kültür merkezinde incelediğinin bir göstergesi olarak düşünülebilir. Dolayısıyla Gramsci'nin, işçi sınıfının iktidara gelebilmesi için kendisini zorla da olsa kabul ettirmeli şeklindeki Marksist söylemden uzaklaşarak, iktidarın elde edilmesi yolunun kültürden geçtiğini iddia ettiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda hegemonyanın, Gramsci ile beraber kavramsal bir genişleme yaşadığı söylenebilir.

Gramsci'nin, hegemonyanın bu kavramsal genişleme sürecini kültür unsuru merkezinde başlatması hem hegemonyanın kültür alanında bir önem kazanmasını hem de kültürün hegemonyaya eklemlenmesini sağlamıştır. Gramsci bu yönüyle, hegemonya kavramına sosyo-politik anlamda bir kimlik kazandırmıştır. Çünkü hegemonya onun için artık bir slogandan öteye, üstyapıların karmaşık doğasını, kültür ve onun bileşenleri aracılığıyla tertipleyecek olan bir mekanizma konumundadır. (Gramsci, 2011: 83).

Gramsci'nin hegemonya kavramının içeriğini, kültür unsuruyla birleştirmesi, onun bir kültür yorumcusu ve kültür teorisyeni olarak anılmasını beraberinde getirmiştir. Kültür bir kavram ya da olgu olarak, gündelik yaşam içerisindeki hemen her pratiği kapsamakla beraber, aynı zamanda bu pratiklerin ne şekilde yapıldığıyla ilgilenmektedir. (Eagleton, 2019). Gramsci de işçi sınıfının örgütlenmesinden ziyade, işçi sınıfının ne şekilde örgütlendiği sorusu merkezinde bir irdeleme alanı geliştirmektedir. Onun bu irdelemesi, kültürel olan ile hegemon olan arasında doğrudan bir ilişki kurmasını beraberinde getirmiştir. Çünkü Gramsci için hegemonya ancak kültür alanında bir işlevsellik kazanabilir. Bu ifade, Morton'un şu yorumuyla desteklenebilir: "Hegemonya;

okullar, cadde şekilleri ve isimleri, mimari, aile, işyeri ve kilise gibi çeşitli toplumsal infüleri'ler aracılığıyla organik olarak aktarılan kılcal iktidarlar tarafından yürütülür" (Morton, 2011: 135).

Morton'un hegemonyanın işlevsellik kazanmasını sağlamaya hizmet eden araçlar olarak ifade etmiş olduğu bütün unsurları, kültür kavramının içeriğine dahil etmek mümkündür. Dolayısıyla Gramsci'gel hegemonya, kendisini en çok kültürel alanda inşa etmektedir şeklinde bir söylem geliştirilebilir. Nitekim Santucci'nin de ifade ettiği gibi Gramsci; "yönetilen sınıfların olumlamasının kültürel ve fikrîsel mücadele yoluyla gerçekleştirilebileceğini anlayan ilk kişidir" (Santucci, 2011: 155). Ancak burada temel soru, hegemonyanın hangi kültürel alanda işlevsellik kazanacağına dairdir. Bu soru şu şekilde de sorulabilir: kültürel ve fikrîsel mücadele yolunu, hegemonya konseptine uyarlayan Gramsci, bu uyarlamayı hangi kültürel motifler etrafında gerçekleştirmiştir? Gramsci, Batı'da ve Doğu'da devlet olgusu arasındaki farkı, merkezine yine hegemonyayı alarak bu soruya yanıt aramıştır.

Gramsci bu çözümlenmelerle beraber Batı'da varlığını koruyan sivil toplumun kültürel üstünlüğü sayesinde baskıya karşı rızaya dayalı hegemonik bir sistemin inşa edildiğinden söz eder. Bunun yanında ise Doğu'da sivil toplum unsurunun yetersizliğinden dolayı, devlet baskısının yoğun olduğunu ve bundan dolayı da zora dayalı bir yönetim anlayışının ortaya çıktığını iddia etmektedir. Gramsci'nin karşılaştırmalı olarak yaptığı bu yorumları, Anderson şu şekilde yorumlamıştır:

"Batı'da sivil toplumun devlet karşısındaki üstünlüğü, gelişmiş kapitalizmde burjuvazinin temel iktidar tarzı olarak hegemonyanın baskı karşısındaki üstünlüğüyle bir tutulabilir. Hegemonya sivil topluma özgü olduğu ve sivil toplum da devletten baskın olduğu için kapitalist düzenin istikrarını temelde sağlayan şey yönetici sınıfın kültürel üstünlüğü olmaktadır. Çünkü Gramsci'nin buradaki kullanımında hegemonyadan kasıt, burjuvazinin işçi sınıfını rızası ile yönetmesini mümkün kılan ideolojik tabiyettir" (Anderson, 1988: 46).

Anderson'un bu ifadelerinden, Gramsci'gel hegemonyanın, üstyapılar momenti içerisinde, sivil toplum ve kültür unsurlarıyla ilişkili bir biçimde ortaya çıktığı gözlemlenebilir. Gramsci'gel hegemonya devletin baskıya dayalı bir aracı olarak ortaya çıkmamaktadır. Gramsci'gel hegemonya, sivil toplumda ve sivil toplum içerisindeki kültürel dokunun derinliğinde ortaya çıkmaktadır. Nitekim bu durum, Gramsci'nin üstyapılar alanında yaptığı bir çalışmanın neticesidir. O, üstyapılar alanında, sivil ve politik toplum momentlerine, kültürel birliktelik ve ideolojik aidiyet unsurlarını dahil

ederek hegemonyanın inşasına girişmiştir. Çünkü Gramsci için sivil toplum alanında girişilen mücadele, proletaryayı egemen sınıf haline getirmekle beraber, onu aynı zamanda yönetici sınıf konumuna yükseltecektir: “Proletarya hem egemen sınıf hem de yönetici sınıf olmalıdır. Kapitalist grupları yenmek ve tasfiye edebilmek için egemen olmalı, toplumun ahlaksal ve entelektüel yönetimini ele geçirebilmek, kapitalizme karşı çıkmak durumunda olan bütün toplumsal grupları sosyalizme çekebilmek için yönetici olmalıdır” (Fiori, 1989: 221).

Gramscigil hegemonyanın bir karşılığı olan sivil toplum mücadelesi, yine Gramsci için proletaryayı ideolojik olarak yönetime hazırlayan bir özel organizmalar bütünü olarak varlık gösterir: “Gramsci, yalnızca politik iktidarı ele alabilmek ve en önemlisi elde tutabilmek için esaslı bir ideolojik hazırlığın gerekli olduğu görüşündedir” (Gündüz, 1984: 76). Bu ideolojik hazırlığın ise genelde üstyapılar özelde ise sivil toplum alanındaki kültürel bir bütünlüğün, rıza argümanı merkezinde sağlanabileceği görüşü, Gramscigil hegemonya için son derece önem arz etmektedir: “Hegemonya; eğitim, kilise, politik partiler, sendikalar vb gibi rızanın kaynağını oluşturan özel kurumlara özerklik alanı tanıyan, dayanıklı ve bağımsız sivil topluma dayanmaktadır” (Gramsci, 2013: 10).

Gramscigil hegemonya, “rakibini” iyi gözlemleyen bir satranç oyuncusunun karşılık olarak geliştirdiği bir hamleler bütünü olarak yorumlanabilir. Bu ifadenin daha iyi anlaşılabilmesi için Gramsci’nin hegemonya çalışmalarına bütünsel bir yaklaşımla bakıldığında, kavramı burjuvazi sınıfının yönetme biçiminden ve tutumundan devşirdiği net bir şekilde görülebilir. Daha net bir şekliyle, Gramsci’ye göre kapitalizmin iktidarı elde etmesi, salt olarak siyasi ve ekonomik zor yolunun kullanılmasıyla değil, aynı zamanda burjuvazi sınıfının kültürel değerlerinin ortak bir duyu hale getirilmesine dayanmaktadır. Dolayısıyla onun için uygun olan yol, burjuvazinin stratejisiyle hareket etmesini gerektirmektedir. Bu yolla Gramsci de proletarya iktidarının sağlanmasını, hâkim bir proletarya kültürünün varlığına ve bu kültürün ortak bir duyu haline gelmesine dayandırmaktadır. Nitekim bu sadece proletaryanın iktidarına değil, proletaryanın hegemonyasına, yani Gramscigil hegemonyaya işaret etmektedir. Bu bağlamda, Gramscigil hegemonyanın, üstyapılar alanında girişilen moral, entelektüel ve kültürel bir mücadelenin tezahürü olduğu vurgulanabilir. Ancak belirtilmelidir ki bu mücadelenin ideolojiden bağımsız olması mümkün değildir: proletarya kültürünün ideolojik bir

formasyona dönüşmesi de bu mücadeleye dairdir. O yüzden Gramsci için kültür ve ideoloji hegemonyanın olmazsa olmaz unsurları arasında yer almaktadır.

Gramsci'den önceki Marksist düşünürler (özellikle Lenin) siyasi amaçların sağlanması sürecinde kültür unsurunu bir araç olarak değerlendirmişlerdir. Ancak Gramsci için kültür, bir araç olmaktan öteye, hegemonyanın sağlanması sürecinin temeli konumundadır: Proletaryanın hegemonyasını sağlayacak, sivil toplumla birleşen ve rızaya dayanan bir kültür. Çünkü Gramsci için iktidarın sağlanması ve devamında hegemonik bir sistemin işleyişi ancak entelektüel ve ahlaki temelde rızaya dayalı bir proletarya kültürünün dinamikleriyle sağlanabilir. Nitekim nasıl ki burjuvazi sınıfı, burjuva kültürünün değerlerini toplumsal ve politik alanın rıza gösterdiği ortak bir duyu haline getirip egemenliğini temellendiriyorsa, proletarya da kendi proleter değerlerini önce inşa etmeli ve ardından bu değerleri ortak bir duyu hâline getirmelidir. Gramsci için ancak bu yolu benimseyen biri, gerçek bir devrimci olabilmektedir. Çünkü ancak bu yolun benimsenmesi bir devrimin gerçekleşmesini sağlayabilir: proletarya hegemonyasının devrimi. (Gramsci, 2011).

Kendisini, proletaryanın hegemonyasına temel olabilecek bir kültürün inşasına adanmış Gramsci, yeni bir kültürün yaratıcısı konumundadır (Lambordi, 2000: 14). Bu bağlamda, Gramscigil hegemonyanın, burjuvazi hegemonyasına karşı girişilen kültürel bir mücadelenin tezahürü olduğu vurgulanabilir. Çünkü onun için hegemonik bir sistemin oluşumu, demokratik bir sürecin neticesinden çok, kültür alanında yapılan sınıfsal bir mücadelenin sonucudur. Ancak özellikle belirtilmelidir ki bu sınıfsal mücadele, daha önceki Marksist düşünür ve teorilerden farklı olarak tamamen ideoloji ve kültürel değerler düzleminde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla Gramscigil hegemonya, iktidarın şiddet, zor ve baskı ile yönetimini açıklamak yerine, toplumsal ve siyasal bellekte kodlanan ve rızaya dayanan her türlü kültürel, moral ve entelektüel motiflerin derinliğini açıklamanın uğraşısıdır. Bu yönüyle Gramscigil hegemonyanın, toplumsal yapıların analizi ve dönüşüm süreçlerinin belirlenmesi açısından da önemli bir kavram olduğu vurgulanabilir. (Portelli, 1982).

Bir sınıf, zümre, grup ya da siyasal bir oluşumun toplumsal ve politik düzlemdeki egemenliğinin, yine toplumsal ve politik alandaki kabulü ve onayı, hegemonya kavramının ontolojisini oluşturmaktadır. Gramsci'nin çabası da tam olarak, hegemonyanın ontolojik kabulleri ve proletarya mücadelesi arasındaki bu mesafenin

yakınlaşmasının sağlanması sürecinde ortaya çıkmaktadır. Daha net bir ifadeyle, Gramsci, proletarya sınıfının mücadelesini, hegemonyanın ontolojik çizgisine yakın bir mesafede konumlandırmaya çalışmaktadır. Gramsci bu çabasıyla, proletarya hegemonyasının sağlanmasını amaçlarken, aynı zamanda bunun, toplumun alt kesimlerini temsil eden yığınların eğitilerek bir kitle haline gelmeleriyle mümkün olabileceği görüşündedir. Çünkü ancak eğitilen ve kitle haline dönüşen yığınlar, kendi öz bilinçlerinin farkında oldukları andan itibaren entelektüel, moral ve kültürel bir alanı inşa etme yetkinliğine kavuşabilirler. (Gramsci, 1975).

Gramsci için hegemonya, bir güç ilişkileri ağını kapsamaktadır. Kültürel, moral ve entelektüel alandaki rıza ve onaya dayalı güç ile bunun karşısında konumlanan fiziksel güç ya da zora ve baskıya dayanan güç. Bu iki karşıt güç unsurları, hegemonya için elzem bir konudur. Ancak bu güç unsurlarından, rıza ve onaya dayalı güç unsurunun, toplumsal ve politik alandaki hâkimiyetinin sağlanması, Gramscigil hegemonyanın üzerinde konumlandığı bir alandır. Bir başka ifadeyle, zora, baskıya ve fiziksel güce dayanan bir egemenlik yerine, inandırmaya, ikna etmeye ve rızaya dayanan bir sosyo-politik konsensüs, Gramscigil hegemonyanın temel yapı taşı konumundadır. Bu ifadelerden sonra özellikle belirtmelidir ki; Gramsci hegemonya çalışmasında, zor ve rıza diyalektiğindeki zor kullanma unsurunu göz ardı etmemiştir. Ancak onun temel çalışması, diyalektiğin zor kutbunu kullanmadan, bir yönetimin nasıl mümkün olabileceği sorusunu kapsamaktadır. Zor kullanma durumunun gerçekliğinden uzaklaşmayan Gramsci, onu minimize ve yok etme uğraşı içerisinde olmuştur. Nitekim onun bu uğraşı, Marksist çizgiden keskin çizgilerle ayrılmış olmasının da bir göstergesidir.

Gramscigil hegemonya, kültür alanında yapılan ve rızanın sağlanmasını amaçlayan bir mücadelenin yansımasıdır. Sosyal ve politik alanın, zor kullanma unsuruna başvurmadan kendi değer ve yargılarını yine bu alanlar içerisinde kabul ettirmeleri, Gramsci'nin hegemonyası için bir amaç konumundadır. Onun, zor kullanma unsurunun dışarıda tutularak bir proletarya egemenliğinin sağlanması fikri, Marksist düşünce ve okumaların dışında kalmaktadır. Çünkü ona göre, politik bir iktidarın meşruluğunun dayanağı, sivil toplum alanındaki moral, entelektüel ve kültürel rızanın ve de onayın varlığındadır. Gramsci'nin bu konseptteki hegemonyasının, politik bir yönetimin meşruluğunun analizi sürecinde de önemli olduğu söylenebilir. Bu analizin, ulusal bir düzlemde yapılabildiği kadar, uluslararası alanda da yapılabileceği iddia edilebilir. Çünkü

özellikle modern dönem dünya tasavvuruyla beraber ortaya çıkan meşruluk sorgulamaları, hegemonyanın ya da hegemonyaların sorgulamalarını da beraberinde getirmiştir. Ulusal ya da iç hegemonya kavramının, Gramscigil hegemonya konseptiyle değerlendirildiği bu aşama, yerini uluslararası ya da dış hegemonya kavramına bırakmaktadır. Bu sayede Gramsci'nin öngördüğü ve tasavvur etmiş olduğu hegemonyanın, uluslararası alanda kendisine ne şekilde bir yer edindiğinin anlaşılması da saptanmış olacaktır.

3.2. DIŞ HEGEMONYA KAVRAMI ÜZERİNE BİR İNCELEME: ULUSLARARASI İLİŞKİLERDEKİ HEGEMONYAYI ANLAMAK

Çalışma, Gramsci düşüncesiyle bitişik bir şekilde anılan ve çoğu zaman Gramsci ile eşanlamlı olarak kullanılan hegemonya kavramının çözümlenmesini kapsamaktadır. Bu kapsamdan hareketle gerek Gramsci'ye gerekse Gramscigil hegemonyaya dair birçok analiz ve inceleme yapılmıştır. Daha önce de vurgulandığı gibi, hegemonyanın hem ulusal hem de uluslararası alanda meşruluk analizi için kullanılan bir kavram konumunda olduğu bilinmektedir. Kavramın bu konumda bulunması, onun bu perspektiften incelenmesi gerektiğini de beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla çalışma bu aşamada, uluslararası alanda yaygın bir kullanımı olan hegemonya kavramını mercek altına almıştır.

Uluslararası İlişkiler, bir bilim disiplini olmakla beraber, aynı zamanda devletin, tarihsel süreç içerisinde kazanmış olduğu kimliksel dönüşümlerinin bir yansımasıdır. Tarihsel süreç sosyolojisine bakıldığında, Platon'dan günümüze değin devlet kavramına dair birçok tanımlamaların yapıldığı görülmektedir. Devletin bazen ortadan kaldırılması gerektiğine, bazen mutlak anlamda varlığının korunması gerektiğine, bazen pasif bir varlığının olması gerektiğine, hatta bazen devletin kendisini zora ve şiddete başvuracak şekilde var olması gerektiğine yönelik düşünce ve yaklaşımlar bulunmaktadır. Bütün bu yaklaşım ve düşüncelerin, devlet kavramının tarihsel süreç içerisindeki dönüşümlerinin anahtar kelimeleri olduğu söylenebilir.

Devlet kavramına dair yapılan her yaklaşım girişimlerinin, Siyaset Bilimi açısından öneminin büyük olduğu bilinmektedir. Nitekim literatürde devlet kavramına dair yapılan çalışmalar, bu önemi destekler boyuttadır. Çalışma da bu hususta, devlet kavramının, 1648 yılında Westphalia Barış Antlaşması'yla kazanmış olduğu ulus devlet tanımlaması

ile ilgilenmektedir. Çünkü Uluslararası İlişkiler disiplini, ulus devlet anlayışının varlığına ve hakimiyetine yaslanmaktadır. Ulus ve egemenlik bilinci çerçevesinde şekillenen devletler, uluslararası devletler toplumunu ve bundan hareketle Uluslararası İlişkiler disipliniyi ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla Uluslararası İlişkiler sisteminin ontolojik dayanağını, Westphalia Barış Antlaşması'na yaslamak mümkündür. Nitekim Francis Fukuyama da bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir: “Westphalia sisteminin temel taşları, egemenlik ve ulus-devlettir” (Fukuyama, 2008: 111). Fukuyama'ya paralel olarak, Keyman'ın şu yorumu da Westphalia ve Uluslararası İlişkiler sisteminin doğuşu arasındaki ilişkinin anlaşılmasına fayda sağlayacaktır: “1648 Westphalia (Vesfalya) Barış antlaşmasıyla birlikte devlet egemenliği söylemi temelli, modern anlamda uluslararası ilişkilerin kurulduğunu görüyoruz” (Keyman, 2006: 04).

Keyman ve Fukuyama'nın yukarıda birbirine paralel bir şekilde ifade etmiş olduklarından hareketle, Uluslararası İlişkiler disiplininin veya sisteminin, Westphalia Barış Antlaşması'yla vücut kazandığı, net bir şekilde ifade edilebilir. 1648 yılından günümüz dünyasına kadar somut ve sistematik bir biçimde varlığını idame ettiren Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde, tahmin edilebileceği üzere, hegemonya kavramının önemli bir konumu bulunmaktadır. Hegemonya kavramının bu konumu ile uluslararası ilişkilerin ontolojisinden biri olan egemenlik kavramı arasında doğrudan bir ilişki kurulabilir. Uluslararası İlişkiler sistemi aynı zamanda bir güç ilişkilerinin bütünselliğini temsil etmektedir. Dolayısıyla gücünü hegemon kılmak çabasında olan devletlerin varlığından söz etmek kaçınılmazdır.

Uluslararası İlişkiler sistemindeki hegemonya, Gramscigil hegemonyadan farklı bir düzlemde konumlanmaktadır. Gramscigil hegemonya, daha önce de bahsedildiği gibi, onay ve rıza unsurları etrafında gelişen bir kültürel alan mücadelesine işaret ederken, Uluslararası İlişkiler sistemindeki hegemonya, bir devletin başka bir devlet üzerindeki fiziksel ve askeri güç üstünlüğünün temsiline dayanmaktadır. Çünkü Uluslararası İlişkiler sisteminde merkezi konumda bulunan bir otorite bulunmadığından, devletler, güvenlik ögesi etrafında bütünleşmektedir. Bir başka ifadeyle, uluslararası alandaki devletler, kendisini diğer devletlere karşı korumaya ve güvende tutmaya odaklanmıştır. Bu durum da devletin kendisini fiziksel güç açısından geliştirmesini bir gereklilik olarak ortaya çıkarmıştır. Bu ifade ya da yorumlamaları, Keyman'ın şu tespitleriyle temellendirmek mümkündür:

“Uluslararası ilişkilerde güvenlik temel sorundur. Ulusal toplumlarda ekonomik gelişme, demokratikleşme, kültürel formasyon devlet-toplum ilişkilerinde temel referans noktalarıyken, uluslararası ilişkilerde merkezi otorite olmadığı için güvenlik tüm bu referans noktalarından ayrı, daha önemli ve kurucu öğedir. Devletin ve ulusun iç ve dış güçlere karşı güvenliğinin sağlanması, uluslararası ilişkileri tanımlar ve onu ulusal ilişkilerden ayırır. Devlet egemenliği tartışılmazdır çünkü devlet güçlü olduğu sürece güvenliği sağlayabilir ve bunun için de en önemli unsur devletin askeri olarak güçlü olması ve bu gücün öteki devletler tarafından tanınmasıdır” (Keyman, 2006: 4-5).

Keyman’ın ifade etmiş olduklarından hareketle, uluslararası alandaki egemen olma girişimlerinin dayanağı, fiziksel veya askeri güç merkezinde varlık gösterir şeklinde bir söylem geliştirilebilir. Çünkü Wetphalia ile birlikte ulus önekini alan devlet, ulus-devlet anlayışı çerçevesince, sınır güvenliği ve egemenliği ilkesini önemle uygulama gayretindedir. Bu durum da doğal olarak, egemenliğin kendisini fiziksel açıdan sağlamasını ve korumasını beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla Uluslararası İlişkiler anlayışınca tasavvur edilen hegemonya ile Gramscigil düşüncedeki hegemonyanın, egemenliğin sağlanış biçimleri açısından birbirinden farklı olduğu ifade edilebilir. Ancak şu da belirtilmelidir ki Uluslararası İlişkiler konsepti içerisindeki hegemonyanın, askeri ve fiziksel bir güç üstünlüğünün kabul edilmesinden sonraki aşamada kendini gösterdiği söylenebilir. Bir başka deyişle, Uluslararası İlişkilerde tesis edilen hegemonya, askeri ve fiziksel güç üstünlüğünün bir sonucudur.

Uluslararası İlişkiler disiplini içerisindeki hegemonya kavramı, özellikle yirminci yüzyılın sonlarına kadar askeri güç üstünlüğünün bu dar alanını kapsamaktadır. Hegemonyanın böylesi dar bir tanımlama alanında konumlandırılması, kuşkusuz, Uluslararası İlişkilerde realist düşüncenin Soğuk Savaş dönemine kadar hâkim bir paradigma olmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sürecinde yaşanan milyonlarca insan kaybı, Uluslararası İlişkiler konseptinde realist bir paradigmanın hakimiyetini sağlamıştır. Ayrıca belirtilmelidir ki realist teori, uluslararası ilişkiler alanındaki akademik çalışmaların merkezini temsil etmektedir. Peki nedir bu hegemonyayı dar ve sadece fiziksel güç üstünlüğüyle sınırlayan realist teori?

Fransızca kökenli realizm, gerçeklik ya da gerçekçilik anlamlarının tanımlanması için kullanılan bir terim veya kavramdır. (Tokatlı, 1973: 294) Terimin kullanım alanlarının başında, modern dünyanın, insan aklı önderliğince tasavvur edilmesi gelmektedir. İnsan ve insan aklı aktörlerinin realizm düşüncesi içerisindeki konumu önemlidir. Realizm için dünyayı anlama ve sorgulama sürecinin başat aktörü, insan

akıldır. Bilginin kaynağının tecrübeden değil, akıldan kaynaklandığını öne süren realist düşünce, insan davranışlarının da akıl merkezinde gerçekleşmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Akılla ilgisi olmayan ve geleneklere dayanan her türlü insan davranışı, realist düşüncenin kapsamı dışında kalmaktadır. (Yayla, 2011: 168).

İnsan aklının rasyonel düzlemde bir önder olması ve dünyayı aklın önderliğinde kullanması gerektiği görüşü, realist teorinin konumlandığı zemini temsil etmektedir. Ancak bununla beraber realist teori, insan doğasının ahlaki boyutuna dair kötümser bir yaklaşım içerisindedir. Onun için insan, doğası itibariyle ahlaki normlar çerçevesinde değil, daha çok çıkarları ve kendi gerçekliği esasınca davranmaktadır. Bir başka deyişle, realist teori için insan, doğasında sınırsız bir güç istemi ve güç mücadelesi bulunan bir varlıktır. Dolayısıyla insan, doğasında bulunan bu gerçeklik ile hareket etmektedir. Realist teorinin ontolojik dayanakları bu unsurlar üzerinde temellenmektedir. Ancak burada dikkate değer husus, realist teorinin Uluslararası İlişkiler konsepti içerisinde ne şekilde ifade edildiğiyle ilgilidir.

Uluslararası İlişkiler kuramcıları ve yorumcuları, devletlerin doğasını, insan doğasına uyarlayarak realist teoriyi Uluslararası İlişkiler konsepti içerisine dahil etmiştir. Bu bağlamda, realist teorinin, insan doğası ile devletlerin doğası arasında kurulan bir ilişkinin neticesiyle Uluslararası İlişkiler disiplininde konumlandığı ifade edilebilir. Özellikle Thucydides, Machiavelli ve Hobbes gibi düşünürlerin insan doğası tanımlamaları merkezinde hareket eden realist düşünürler, insan ve devlet arasındaki ilişkiyi, insan doğasının güç istenci ve mücadelesi ekseninde kurmuşlardır. Onlar için insanların, doğası itibariyle kendi çıkarları ve güçleri için bir mücadele içerisinde olmaları kadar, devletler de kendi çıkar ve güç istencini karşılamak durumundadır. Nitekim bu durum insan doğasının, devletin doğasına içkin olma halinin bir temsili konumundadır. (Türköne, 2012: 544-545).

Realist teori merkezince yorumlanan Uluslararası İlişkiler sisteminde devlet, başat aktör olma konumundadır. Kültürel ve ahlaki değerler, ekonomik refah vb. gibi bütün unsur ve değerlerden evvel, devletin varlığı ve sürekliliğinin korunması gerekliliği, realist düşüncenin devleti tanımlama ve yorumlama biçimidir. Yine realistler için uluslararası arenada devletler, ulus ve egemenlik bileşenlerinden dolayı, varlığını bir başka devletin varlığına dayandırmamalıdır. Çünkü realist teoriye göre uluslararası alanda mutlak ve

sabit bir otoritenin yoksunluğundan dolayı, bütün devletler mutlak bir otorite olma çabasıdadır. Bu yüzden de her devletin bizatihi kendi öz varlığına dayanması gerekmektedir. Başka devletlerle gerçekleşen veya gerçekleşecek münasebetler, çıkar ve güç istencinin sağlanabilmesi adına gelişmektedir. Dolayısıyla bu durum, Uluslararası İlişkilerin salt olarak güç ve çıkar ilişkisinin bütünselliğini kapsamaktadır şeklinde bir söylemin ifadesini olanaklı kılmaktadır.

Realist teorinin Uluslararası İlişkiler tasavvurunda hegemonya, devletin salt askeri ve fiziksel gücünün hakimiyetini imgelediğinden, oldukça mekanik bir boyut ve konuma sıkışmıştır. Tahakkümün rıza dışında, zora dayalı bir şekilde gerçekleşmesinin aracı olarak kullanılan hegemonya, bu yönüyle Gramscigil hegemonyadan epey uzakta kalmakta ve maddi unsurlar etrafınca değerlendirilmektedir. Nitekim bu durumun, realist teorinin uluslararası alanda, devlet dışı tüm aktör ve değerleri pasif ve ikinci planda tutmasından kaynaklandığı bilinmelidir. Bu bağlamda Ekren'in şu ifadeleri, yerinde ve kayda değer görülmüştür: "Realist teorinin devlet dışı aktörleri ikinci plana atması ve uluslararası sistemi güç ve çıkar ilişkilerinin maddi boyutuna indirgemesi, hegemonya kavramının da materyal boyutta incelenmesine neden olmuştur" (Ekren, 2022: 153).

Ulus ve egemenlik bilinciyle hareket eden her modern dönem devlet anlayışında, kendi egemenliğini pekiştirmek ve buna paralel olarak bu egemenliği koruma altına alma çabası bulunmaktadır. Bu çabalar ise, uluslararası ilişkiler sisteminin doğuşunu zaruri hale getirmektedir. Bu sistemde en önemli aktör devlet ve onun zora, askeri güce ve fiziksel üstünlüğe dayanan varlığıdır. Hegemonya ise bu sistem içerisinde kendisine oldukça dar ve mekanik bir alan bulabilmektedir. Uluslararası İlişkilerin realist teori merkezinde yorumlanması bu şekilde gerçekleşmiştir. Ancak bu durum, yani hegemonyanın salt olarak askeri gücün üstünlüğünü temsil etmesi süreci, Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle noktalanmıştır. Dolayısıyla Soğuk Savaş döneminin bitmesi ile hegemonyanın dar ve mekanik bir alandan kurtuluşu arasında bir ilişki kurulabilir.

Soğuk Savaş terimi, yaşanan iki büyük dünya savaşlarından sonra, iki blok olarak ortaya çıkan ABD ve SSCB arasındaki ilişkilerin betimlenmesi için kullanılmıştır. Bu kullanım ise ilk kez Bernard Baruch tarafından gerçekleşmiştir. Baruch'un da bu terimi, İngiltere Başbakanı Churchill'dan esinlenerek kullandığı belirtilmelidir. Churchill, büyük savaşlar sonrası dünyanın tasviri için bir konuşmasında: "Baltık'taki Stettin'den

Adriyatik'teki Trieste'ye kadar kıtanın ortasına bir demir perde indi" (Kurt, 2022: 77), şeklindeki ifadeler yer vermiştir. Onun bu konuşmasındaki demir perde tabiri, ABD ve SSCB arasındaki ilişkinin tasviri için kullandığı açıktır.

Realist teorinin Uluslararası İlişkiler sistemi içerisindeki güçlü varlığı ile Soğuk savaş döneminin mevcudiyeti arasında doğrudan bir ilişki kurulabilir. Çünkü Churchill'in de ifade ettiği şekliyle demir bir perdenin varlığı, uluslararası arenadaki devletlerin demirden bir güvenlik prensibiyle hareket etmelerini beraberinde getirmiştir. Bu sebeple devletlerarası ilişkiler, fiziksel güç ve askeri üstünlük gibi unsurlarla şekillenmiştir. Durumun böyle olması, hegemonyanın da bu minvalde konumlandırılmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Ancak 1990 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılması ve bir sonraki yılda, 1991'de SSCB'nin dağılması şeklindeki iki önemli olayın yaşanması, özellikle de SSCB'nin dağılması, demir perdenin ortadan kalkmasını da beraberinde getirmiştir. Çünkü iki bloktan biri, SSCB artık dağılan bir blok konumuna düşmüştür. Yaşanan bu gelişmeler ile beraber Uluslararası İlişkiler sisteminin yeni bir form ve anlayış kazanması da kaçınılmaz olmuştur. (Ekren, 2022).

Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ya da demir perdenin ortadan kalkması durumu, yeni bir dünya tasavvuruyla beraber, yeni bir uluslararası entegrasyon sürecini de başlatmıştır. Bu yeni yaklaşım ve dünyayı algılama biçimleriyle uluslararası alandaki devletler, devletlerarası ilişkileri, çıkar ve fiziksel ya da askeri müdahalelerin çok daha ötesinde bir ilişkiler ağı olarak görmüşlerdir. Bu durum, Keyman'ın da ifade etmiş olduğu gibi: "Ulus-devlet anlayışının soğuk savaş döneminin son bulmasıyla epistemolojik olarak ikinci plana atılmasına işaret etmektedir" (Keyman, 2006: 03). Keyman'ın vurgulamış olduğu ulus-devlet anlayışının epistemolojik kopuşu, egemenliğin, bir ülkede iktidarı elinde bulunduran güce otomatik olarak devredilmesinin de önüne engel olmaktadır. Çünkü: "Soğuk Savaş'ın sonu, iddia edildiği üzere, uluslararası toplum bünyesinde, siyasal meşruiyet ve insan hakları ilkeleri üzerine eskisinden çok daha geniş bir konsensüse sebep oldu" (Fukuyama, 2008: 116).

Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle beraber, Uluslararası İlişkiler sisteminin dönüşmesi kadar, hegemonyanın da hem kavramsal hem de olgusal açıdan bir dönüm noktası yaşadığı ifade edilebilir. Çünkü demir perdenin ortadan kalkmasıyla beraber, global bir dünyanın tasavvuru mümkün hale gelmiştir. Bu tasavvur ile yeni dünya

düzeninde uluslararası ya da devletlerarası ilişkilerden çok, sermayeler arası ilişkiler, kültürler arası ilişkiler, toplumlar arası ilişkiler gibi ilişki dinamikleri ortaya çıkmıştır. Realist teorinin ve Soğuk Savaş'ın kısılcısından kurtulan Uluslararası İlişkiler sistemi ve uluslararası hegemonya kavramı, güvenlik formasyonunu salt olarak fiziksel ve askeri güç üstünlüğüyle temsil etmenin ötesine geçerek, kültürel, toplumsal ve ahlaki unsurlara varana dek geniş bir yelpaze ile yeni bir sistem ve kavram formasyonuna girişmiştir. (Keyman, 2006: 6-7).

Uluslararası İlişkiler sisteminin Rönesans'ı olarak tanımlanabilecek Soğuk Savaş'ın sonu, aynı zamanda hegemonyanın da uluslararası alandaki Rönesans'ı olarak düşünülebilir. Askeri güç ya da fiziksel üstünlük gibi dar bir alan içerisinde mücadele etmesi istenilen kavramın, artık yeni ve geniş bir mücadele alanına kavuştuğu vurgulanabilir. Hegemonyanın bu yeni mücadele alanı, kültürel aidiyetler ve değerler, entelektüel değerler, ahlaki norm ve değerler, ortak duyuların inşası gibi unsurlara varana değin, oldukça genişlemiş ve gelişmiştir. Kavramın bu dönüşüm ve gelişimiyle beraber, Gramscigil hegemonya konseptine yaklaştığı net bir şekilde ifade edilebilir. Bundan hareketle, çalışmanın doğal olarak, uluslararası alanda Gramscigil hegemonya nedir sorusunu ortaya çıkardığı ifade edilebilir. Dolayısıyla çalışmanın bundan sonraki aşaması, uluslararası alanda yaşanan gelişmelerle beraber form değiştirip, Gramscigil düşünceye yaklaşan hegemonya kavramına dair bir incelemenin yapılması olacaktır.

3.3. ULUSLARARASI ALANDA GRAMSCİGİL BİR HEGEMONYA ÜZERİNE TARTIŞMAK

Çalışma bir önceki aşamada, devletin, bir aktör olarak kendi meşru kökenlerini, ulus-devlet ve egemenlik kavramları merkezinde aradığını açıklamaya çalışmıştır. Özellikle realist düşünce yaklaşımı biçimiyle bir meşru iktidar yapısı geliştiren devletler, 17. yüzyılın ortalarından 20. yüzyılın sonlarına değin bu biçimiyle iktidarlarına devam etmişlerdir. İnsan, toplum ve devlet doğası, tarihsel süreç içerisinde yaşanan gelişmeler ve dönüşümlerden pay alan bir bütünselliği kapsamaktadır. Bir başka deyişle, insanın, toplumun ve devletin tarihsel sürece bitişik olan değişken bir yapısı ve tabiatı bulunmaktadır. Gerek toplum, gerek insan ve gerekse devletin, bu dönüşüm süreciyle beraber, Uluslararası İlişkiler disiplinini de etkilediği veya dönüştürdüğü söylenebilir. Çalışmanın kapsamı dâhilinde düşünüldüğünde, bu dönüşümün, uluslararası alandaki

hegemonya kavramına yansımalarının ne şekilde olduğunu incelenmesi önem taşımaktadır. Bu bağlamda, tarihsel sürecin getirmiş olduğu dönüştürme etkisi, güce ve zora dayanan hegemonya kavramının, rızaya ve Gramscigil hegemonyaya dönüşmesi şeklinde gerçekleştiği ifade edilebilir.

Fiziksel üstünlük, askeri veya ekonomik güç gibi unsur ve aktörler etrafınca kodlanan meşru iktidar kökenleri, yerini artık sivil toplum alanındaki aktörlere, kültürel, entelektüel, moral ve ahlaki değerlere bırakmıştır. Bu yer değiştirme olayının, tarihsel sürecin doğal akışının bir gerekliliği ve gerçekliği olduğu tekrar vurgulanabilir. Nitekim insan, Gramsci için tarihsel sürecin bizatihi kendisidir. (Gramsci, 2011: 18-19) Tarihsel sürecin akışı, modernleşmenin kazandırmış olduğu ivme yardımıyla, devlet ve toplumların kendilerini salt olarak ulus ve egemenlik kimlikleri ile tanıtmalarının çok daha ötesine geçmelerini sağlamıştır. Bu hususta Huntington'un ifadeleri oldukça yerinde olacaktır:

“Soğuk Savaş döneminde, birçok ülkenin örnek oluşturduğu gibi, herhangi bir ülke tarafsız olabilir ya da bazı ülkelerin yaptıkları gibi bir kamptan öbürüne geçebilirdi. Bir ülkenin liderleri güvenlik konusunda çıkarlarının nerede yattığını gözeterek, güç dengesi konusunda hesaplar yaparak ve ideolojik tercihlerini ortaya koyarak o ülkenin hangi kampa dahil olacağına karar verebilirdi. Gelgelelim, günümüzün dünyasında bir ülkenin içinde yer aldığı ortaklıkları ve düşmanlıkları biçimlendiren temel etken kültürel kimliktir” (Huntington, 2020: 173).

Huntington bu ifadelerinde, medeniyetler arası çatışmaların form değiştirerek, Soğuk Savaş dönemindeki blokların yerini artık kültür bloklarının aldığını iddia etmektedir. Ancak onun bu ifadelerinde, çalışma için elzem olan durum, kültürel değer ve kimliklerin, artık küresel siyaseti belirleme yetkinliğe kavuştuğunun kabul edilmesine dairdir. Bir başka deyişle, küresel siyasetin belirlenimi artık kültür ve kültürel değerler etrafınca şekillenmektedir. Dolayısıyla küresel siyasetin ya da Uluslararası İlişkiler disiplininin, kültür unsuru çerçevesince politikalar ve stratejiler belirlenmesi durumu, Gramsci'yi ve Gramscigil hegemonya kavramını bu alanın içerisine çekmektedir. Çünkü daha önce de ifade edildiği gibi, Gramsci, iktidarın, politikaların ve stratejilerin onaylanması sürecinde kültürü ve kültürel değerleri bir araç olarak değil, bir amaç olarak ele almaktadır.

Çalışmanın bu aşaması da yeni değişim ve dönüşümlerle beraber şekillenen Uluslararası İlişkiler disiplininin, kültür unsuruyla girmiş olduğu münasebetlerini, Gramsci ve Gramscigil hegemonya merkezinde incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amacın

gerçekleşmesi için ise Gramsci'nin *Mevzi ve Manevra Savaşı* olarak adlandırdığı stratejilerden faydalanılacaktır. Gramsci hegemonya kavramsallaştırmasını, hemen her durum ve düzlemde, bir mücadele konsepti çerçevesince yapmaktadır. Bu mücadeleyi de gerek biçimsel, gerekse niteliksel anlamda, diğer kavram, konu, olgu ve durumlarda olduğu gibi, bir diyalektik ilişkisi kurarak gerçekleştirmektedir. Nitekim Gramsci için diyalektik bir ilişki kurmak, bir çözümleme tekniğidir. Bununla beraber, Gramsci'de hegemonyanın inşası mücadelesi de *Mevzi ve Manevra savaşı* diyalektiğinde birleşmektedir. Gramsci kurmuş olduğu bu diyalektik çözümleme ile ulusal boyutta gerçekleşen Rus Devrimi'nin neden Batı'da bir etki yaratmadığının cevaplarını aramaktadır. Başka bir ifadeyle, Gramsci'nin *Mevzi ve Manevra savaşlarının* diyalektik çözümlemesi, ulusal işçi devriminin, uluslarüstü bir devrime nasıl dönüşebileceğinin dinamiklerini kapsamaktadır. Dolayısıyla çalışma da bu aşamada, uluslararası bir alanı kapsayan *Mevzi Savaşı* çözümlemesi üzerinde konumlanmıştır. (Gramsci, 1975).

Antonio Gramsci, hegemonyanın gerek ulusal gerekse uluslarüstü bir düzlemde ve genişlikte tesis edilmesini, *Mevzi Savaşı* ekseninde çözümlemektedir. Onun için *Manevra Savaşı* stratejisinin başarısızlığı, kendisini, Rusya Devrimi'nde göstermiştir. *Manevra* ya da *Hareket Savaşı*, Gramsci'ye göre, iktidarı elde etmeye çalışan proletaryanın, iktidara direkt olarak ve fiziksel güç kullanma yoluyla saldırmasının bir stratejisi konumundadır. Proletarya sınıfının, bir proletarya hegemonyasını tesis etmek amacıyla giriştiği, keskin, direkt ve açık olan bir savaşın ya da mücadelenin tanımlanması, Gramsci'de *Manevra* veya *Hareketli Savaş* stratejisi olarak vücut bulmaktadır. (Bamberg, 2019: 49-50).

Gramsci'ye göre Rus Devrimi'nin *Manevra Savaşı* stratejisiyle gerçekleşmesi, proletarya egemenliğinin, bir hegemonyaya dönüşmemesine sebep olmakla beraber, aynı zamanda bu egemenliğin dar ve ulusal bir alan içerisinde sıkışmasına sebep olmuştur. Ancak buna rağmen Gramsci, Rus işçi sınıfının bu stratejiden başka bir yolunun olmadığını da belirtmektedir. Çünkü bu stratejinin karşısında konumlanan *Mevzi* ya da *Konum Savaşı* stratejisi, devlet ve sivil toplum arasındaki ilişkiye dayanmaktadır. Bir başka ifadeyle, Gramsci'ye göre, devlet ve sivil toplum arasındaki sıkı ve güçlü ilişkilere dayanan *Mevzi Savaşı* koşulları, Rusya'da bulunmadığından, *Manevra Savaşı*, Rus proletaryası için tek ve açık strateji konumundadır. Çünkü Gramsci için Rusya'da sivil toplum ve devlet ilişkisinin pasifliği, sivil toplumun yoksunluğundan kaynaklanmaktadır. Onun için Çarlık yönetiminin meşruluğu, sivil bir toplumsal güç üzerinde

konumlanmamaktadır. Dolayısıyla bu durum da Mevzi Savaşının gerçekleşeceği alanın yoksunluğuna işaret etmektedir. Nitekim Gramsci için Mevzi Savaşı stratejisi, sivil toplumda ve sivil toplumun üstyapılarında kendisine bir yer bulmaktadır. (Fiori, 1989: 222-223).

Sivil toplum ve sivil toplumun üstyapılarını, Mevzi Savaşı stratejisinde birer siper olarak konumlandıran Gramsci, Mevzi Savaşı'nı, uluslararası bir hegemonyanın tesisinde uygun bir strateji olarak belirlemekle beraber, bu stratejiyi Batı toplumuna karşı kullanılabilir bir strateji olarak da değerlendirmektedir. Çünkü Gramsci için Batı'da sivil toplum, hemen her şey olma niteliğine sahiptir. Gramsci'nin sivil toplumun Batı toplumundaki konumuna yönelik şu söylemleri oldukça önemli görülmüştür:

“Doğu'da devlet her şey olduğundan civile toplum ilkel ve pelteleşmiş bir haldedir; Batı'da ise devletle toplum arasında düzenli bir ilişki olduğu için, sarsılmakta olan bir devletin arkasında sağlam bir civile toplum yapısı görülür. Devlet ileri hattaki bir siperden başka bir şey değildir; arkasında sağlam siperler, kaleler ve kazamatlar zinciri vardır. Şüphesiz bu bazı devletlerde daha güçlü, bazılarında daha zayıftır; ne olursa olsun bunlardaki ulusal niteliği dikkatle anlamaya çalışmak gerekir” (Gramsci, 2011: 301).

Gramsci'nin *Defterler*'deki bu ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, Mevzi Savaşı stratejisi ile sivil toplum ve sivil toplumun üstyapıları arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Bu bağlamda, Manevra Savaşı veya Hareketli Savaş stratejisi, devletin politik iktidarına karşı girişilen açık ve direkt bir mücadele konumundayken, Mevzi veya Konum Savaşı stratejisi ise, “egemen sınıfa karşı doğrudan bir saldırıdan önce, bu sınıfın sivil toplum içindeki destek ağlarının ve pekiştirilmesini sağladıkları fikirlerin uzun bir ideolojik mücadele yoluyla zayıflatılmasına” (Bambery, 2019: 50) işaret etmektedir. Bir başka deyişle, Gramsci için yalnızca ön siper veya savunmanın ön hattı konumunda olan devletin ele geçirilmesinden önce, bu ön hattın arkasında kalan ve büyük yığınların odayaşmasını sağlayan sivil toplum kalesinin ele geçirilme mücadelesi, Mevzi Savaşı stratejisidir.

Gramscigil hegemonyanın sağlanması mücadelesi, Mevzi Savaşı stratejisinde bütünleşmektedir. Çünkü onun için bu strateji, toplumsal örgütlenme dinamikleri ve kültürel etkisi açısından, sivil toplum alanındaki rızanın tesis edilmesini içermektedir. Bu ifadeler, Mayo'nun şu katkılarıyla desteklenebilir: “Toplumsal dönüşüm mücadelesi verenler, Gramsci'nin örneğinde burjuva devletini dönüştürecek proletarya, geniş çaplı toplumsal örgütlenme gerektiren ve kültürel etkisi olan bir süreci ifade eden mevzi

savaşına kalkışmak zorundadır” (Mayo, 2013: 53). Bundan hareketle, Gramsci’de Mevzi Savaşı’nın, hegemonya kavramının bizatihi kendisine tekabül ettiği ileri sürülebilir: “Gramsci politikada mevzi savaşının hegemonya kavramı olduğunu ileri sürer” (Sassoon, 2012: 44).

Antonio Gramsci, Bolşeviklerce gerçekleştirilen Manevra Savaşı stratejisini, Rusya’da bir sivil toplumun noksanlığından dolayı tek strateji olarak değerlendirse de aynı zamanda, Rusya’da gerçekleşen sosyalist devrimin, uygulanan strateji yüzünden uluslararası bir boyut kazanamadığına dikkat çekmektedir. Dolayısıyla Gramsci’nin, hegemonyanın ulusal bir boyuttan uluslarüstü bir boyuta ulaşmasının yolunu, Mevzi Savaşı stratejisinde ileri sürdüğü söylenebilir. Çünkü onun için hegemonyanın sağlamlığı, sivil toplumda sağlanmış bir rızanın derinliğinde yatmaktadır. Ve ancak rızayla donatılmış bir hegemonya sağlam olabilir ve de uluslarüstü bir nitelik kazanabilir.

Gramsci’nin gerek hegemonya konsepti, gerekse Mevzi Savaşı stratejisi çözümlemesi, Uluslararası İlişkiler disiplini içerisindeki hegemonya kavramına uzun bir dönem boyunca uyuşmamıştır. Bunun sebebi, -daha evvel de bahsedildiği gibi- devlet aktörünün tanımlanma biçiminden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, Uluslararası İlişkiler disiplininde devletin, uzun yıllar boyunca Manevra Savaşı stratejisinin koşullarına uygun bir biçimde tanımlandığı söylenebilir. Bununla birlikte, zaman içinde yaşanan sosyo-politik dönüşüm ve değişimlerin, devlet tanımlamasını, Manevra Savaşı’nın koşullarından uzaklaştırarak, Mevzi Savaşı’nın koşullarına yaklaştırdığı da iddia edilebilir. Nitekim bu iddia, Anderson’un şu ifadeleriyle desteklenebilir:

“Artık mevzi savaşı sürekli devrimin yerini almıştır. Doğu/Batı ayrımı manevra savaşının hâlâ geçerli olduğu ‘geri kalmış veya sömürge’ toplumlar ile ‘modern demokrasiler’ arasında bir sınır çizme şeklinde ortaya çıkar. Bağlamdaki bu değişme, ‘devlet’ ile ‘sivil toplum’ arasındaki ilişkilerde değişmeye tekabül eder. 1848’de devlet ‘yeni yetme’ olup ‘sivil toplum’ ondan özerktir. 1870’den sonra devletin iç ve uluslararası örgütlenişi karmaşık ve kitlevî olmuştur. Sivil toplumun kendisi de buna oranla gelişmiştir. Hegemonya kavramı işte burada ortaya çıkar. Zira yeni stratejide ‘sivil hegemonya’ şarttır” (Anderson, 1988: 26).

Anderson’un yukarıda ifade ettiklerinden hareketle, yeni bir stratejinin, yani sivil toplumda meydana gelen bir mücadeleye karşılık gelen Mevzi Savaşı’nın, Uluslararası hegemonyanın sağlanması mücadelesinde önemli bir strateji olduğu net bir şekilde vurgulanabilir. Sivil toplum ve devlet kavramlarının zaman içerisindeki değişim ve dönüşümleriyle beraber, uluslararası alandaki hegemonya kavramını, Gramscigil bir

hegemonya konseptince yorumlayan Cox, “devleti sadece devlet aygıtı ile sınırlandırmayarak, devlet ve sivil toplum kompleksine dair farklı formları, çeşitli ifade biçimlerini ve yeni sınıfları ön plana çıkarmaktadır” (Gürel ve Okur, 2022: 459). Cox’un hegemonyayı bu şekilde yorumlaması, bir başka deyişle, sivil toplum alanı içerisine eklemlenmiş bir hegemonya tasavvuru, kavramın realist bir hegemonya anlayışının ötesinde, Gramscigil hegemonya anlayışına uygun bir biçimde konumlanmasını sağlamaktadır.

Cox’a göre sivil toplum alanı içerisindeki bir mücadelenin sonucu olarak ortaya çıkmış ya da çıkacak hegemonya, devlet ve sivil toplum arasındaki güçlü ve sıkı ilişkiler ağının bütünselliğini temsil etmektedir. Onun için maddi kabiliyetler, askeri ve fiziksel üstünlükler, devletlerarası ilişkiler sisteminde hakim olan bir hegemonyayı inşa etmek yerine, rekabeti, güç çatışmalarını ve karşı hegemonyaların ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Çünkü Gramscigil düşünce çerçevesince hareket eden Cox da hegemonik bir sistemin uygulanabilirliği ile zor kullanma durumu arasında ters orantılı bir ilişki kurmaktadır. Bu ifadelere paralel olarak Okur’un şu söylemlerine yer verilebilir:

“Zora başvurma ile sistemin hegemonyacı niteliği arasında ters orantı vardır. Hegemon, liderlik misyonunu sadece kendi özel çıkarlarının gereği olarak değil, ikincil devlet ve grupların çıkarlarını da gözeterek rızalarını almaya imkan verecek evrensellikte temellendirilebildiğinde, itaati sağlamak için zora başvurma ihtiyacı kalmayacaktır. Her zaman varlığını hissettirse de hegemonyacı ilişkide gücün bilinçlerdeki yeri, rızaya göre çok daha geridedir. Aksi olduğunda, yani güçlü rıza aramaksızın zor kullanarak itaati sağlamaya ve özel çıkarlarını bu yolla kollamaya başladığında iktidar ilişkisi hegemonyacı olma vasfını yitirecektir. İlk durumda liderlik hegemonyacı iken ikinci durum zamanla hegemonun gücünü korumasını sağlamak bir yana, rekabeti teşvik ederek, karşı hegemonyacı kuvvetler zincirini tetikleyeceği için kendine karşılık liderlik olarak tanımlanmaktadır” (Okur, 2015: 145).

Okur’un bu ifadelerindeki, ikincil devlet, tüm grupların çıkarlarının gözetilmesi ve rıza gibi unsurların, hegemonik olanın belirleyicisi olma konumunda bulunmaları, uluslararası alandaki hegemonyanın, Gramscigil düşünce üzerinde temellendiğini göstermektedir. Bir başka biçimde ifade etmek gerekirse, sivil toplumda, ikincil grup ile

ikincil devletlerin çıkarlarında ve rızada birleşen bir devletlerarası hegemonya, doğrudan, Gramscigil hegemonyaya ve Mevzi Savaşı'na içkin bir hale gelmektedir.

Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde realist teori çerçevesinde inşa edilmeye çalışılan hegemonya, devlet aktörünün başat olduğu görüş merkezinde tanımlanmıştır. Devletin bu eşsiz konumu, onun aynı zamanda bir “kale” olduğu düşüncesini de beraberinde getirmektedir. Nirekim Bolşeviklerin düşüncesi de bu yönde olduğundan, hegemonyanın tesisi mücadelesinde Manevra Savaşı bir strateji olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda düşünüldüğünde, Realist Hegemonya, Manevra Savaşı'na işaret ederken, Gramscigil Hegemonyanın ise Mevzi Savaşı'na işaret ettiği şeklinde bir çıkarım yapılabilir. Dolayısıyla Uluslararası İlişkiler disiplininde, bir Manevra Savaşı olarak Realist Hegemonya'nın karşısına, Mevzi Savaşı stratejisiyle hareket eden Gramscigil Hegemonya konumlandırılabilir. Sonuç olarak Gramsci'de uluslararası hegemonyanın daha çok “mevzi savaşı” kavramına işaret ettiği ifade edilebilir.

SONUÇ

Hegemonya kavramı, insanlık tarihi kadar eskidir. Antik Yunan medeniyetinden bugünün dünyası medeniyetlerine değin, üstünlük kurma stratejilerine yönelik birçok tartışma yürütülmüştür. Antik Yunan'dan beri, lider olmak, üstün olmak, baskın olmak vs. gibi anlamlara karşılık gelen hegemonya, günümüz dünyasında da oldukça sık kullanılan bir kavram konumundadır. Ancak belirtmelidir ki hegemonya kurumsal bir kavram olmayı İtalyan düşünür Antonio Gramsci'ye borçludur. Hegemonya bir kavram olarak Antonio Gramsci ve Gramscigil düşünce için son derece büyük bir önem arz etmektedir.

Antonio Gramsci, İtalya'nın en kaotik ve sosyo-politik çalkantıların en yoğun olduğu bir dönemde yaşamıştır. Çocukluk döneminden itibaren gerek ekonomik koşulların yetersizliği, gerekse fiziksel rahatsızlık ve yetersizlikleri, onu ve düşünce dünyasını birçok anlamda etkilemiştir. Gramsci'nin çocukluk döneminin kırılma anları ile yetişkinlik dönemine yansımaları arasında bir ilişki kurulabilir. Kurulmaya çalışılan bu ilişkiden hareketle, omurilik ile ilgili problem yaşayan Gramsci'nin, temel olarak bir denge mekanizmasından yoksun olduğu söylenebilir. Bilindiği üzere omurilik, insan sağlığı ve fizyolojisi açısından düşünüldüğünde, bir dengeleme mekanizmasına karşılık düşmektedir. Gramsci de kendisinde noksan olan bu fizyolojik mekanizmayı, sosyo-politik bir alanda aramaya ve işlemeye çalışmıştır. Bu arayış süreçlerinde birçok kavram, konu, teori, düşünce ve düşünürlere başvuran Gramsci, özellikle Marksizm düşüncesi etrafınca bir hakikat dairesi çizerken aynı zamanda Benedetto Croce ve Niccolo Machiavelli gibi isimlerle, düşünce dünyası açısından yakın bir ilişki kurmuştur. Gramsci'nin, Croce'nin Ruh Felsefesindeki soyut insan tasavvurunun aşırılığına bir reddiye sunması, onun, Croce ile kurmuş olduğu ilişkiye işaret etmektedir.

Karl Marx ile Praksis felsefesinin yeniden yorumlanması düzleminde bir ilişki kuran Gramsci, işçi sınıfı hegemonyasının kurulmasını, Marx'ın Praksis felsefesinin iç dinamiklerinin yeniden yorumlanmasında aramıştır. Nitekim onun için pratik olan ile teorik olan arasındaki ilişki, insanın soyutlanmadan incelenmesi ve Marksizm'in yeniden okunmasına işaret etmektedir. Bununla birlikte Machiavelli ile bir düşünce ilişkisi kuran Gramsci, ona, *Prens* adlı eserinden hareketle yaslanmıştır. Gramsci için Machiavelli'nin *Prens*'i, somut bir insan veya liderden öteye, modern bir ruh ve nitelikler bütünüdür. Bu

ruh ve nitelik etrafınca örgütlenen işçi sınıfı, hegemonyanın inşasında bir nosyon olma durumunu temsil etmektedir.

Gramsci'nin çocukluk dönemi, bu dönemdeki kırılma anları, eğitim yılları, ailesi ve sosyal çevresi ile münasebeti, düşünce açısından ilişki içerisinde olduğu düşünürler, Gramscigil kavramların şekillenmesi sürecine doğrudan etkide bulunmuştur. Bu bağlamda, Gramsci düşüncesinde Tarihsel Blok, Aydın/ lar ve Siyasal Parti gibi kavramlar son derece önemli bir konuma sahiptir. Tarihsel Blok kavramı Gramsci'ye göre her şeyden evvel hegemonyanın inşası için gerekli olan zemini temsil etmektedir. Toplumsal alan içerisindeki her türlü yapılar ile üstyapılar arasındaki organik birlikteliğin varlığına işaret eden Tarihsel Blok, Gramsci için hegemonyanın içinden çıkacağı bir bloklaşmaya ve de birlikteliğe karşılık gelmektedir. Yapı ve üstyapı momentlerini Tarihsel Blok ekseninde değerlendiren Gramsci, ağırlıklı olarak üstyapılar alanı içerisinde çalışmalarda bulunmuştur. Onun üstyapılar alanına dair derinlikli çalışmaları, sivil toplum ve politik toplumun yeniden konsolide edilmesiyle doğrudan ilişkilidir. Bir başka ifadeyle Gramsci, Tarihsel Blok kavramını, sivil toplum ve politik toplum bileşenlerinin ontolojik dayanakları üzerinde temellendirerek, hegemonyanın inşasını üstyapılar momentine dayandırmıştır. Onun için sivil toplum ve politik toplum arasındaki diyalektik ilişkinin birbirine bağımlı bir biçimde gerçekleşmesi süreci, organik bir şekilde ortaya çıkacak olan aydınlar sınıfının varlığına bağlıdır.

Antonio Gramsci için aydın veya aydınlar sınıfı son derece önemli bir konudur. Onun için toplumdaki, siyasetten ve kültürden ayrı bir biçimde varlık inşa eden bir aydından söz etmek mümkün değildir. Nitekim onun için aydın, “göksel katlarda” dolaşan soyut bir imgeden öteye, ayakları sosyo-politik alana basan, halktan, kültürden ve siyasetten bağımsız düşünölmeyecek olan somut bir aktörü temsil etmektedir. Gramsci'ye göre işçi sınıfı egemenliğinin ve devamında kurulacak olan işçi sınıfı hegemonyasının, sosyo-politik alandaki kabulü, organik aydınının kültür alanında kuracağı rızanın ontolojisinde yatmaktadır. Dolayısıyla Gramsci'de aydın, hegemonyanın inşası sürecinde önemli bir görevi temsil etmektedir. Onun aydın kavramına dair tasavvuru, toplumun öz bilincinin farkına varmasının sağlanması, halk yığınlarının eğitilerek bir kitle haline dönüşümünün sağlanması ve bütün ezilen sınıf kültürlerinin ortak bir duyu haline getirilmesinin sağlanması gibi görev ve sorumluluklarında birleşmektedir. Gramscigil düşüncede bu görev ve sorumluluklarla donatılmış olan aydınının, kurumsal

bir örgütlenmesi ise yine Gramsci'ye göre, siyasal bir partinin çatısı altında gerçekleşmektedir.

Antonio Gramsci'nin siyasal parti kavramı, Machiavelli'nin Prens'ine yaslanmış bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Onun için siyasal bir parti, tıpkı Machiavelli'nin öğretilerince hareket eden Prens gibi olmalıdır. Ancak Machiavelli Prens'i somut bir insan ve önder düzleminde ele alırken, Gramsci onu bir ruh ve nitelik olarak değerlendirmektedir. Gramscigil siyasal parti de ancak Prens'in ruhu ve niteliği merkezinde hareket ederse hegemonyanın sağlanması için gerekli olan örgütlenmeyi gerçekleştirmiş olacaktır. Onun için sivil toplum alanında kurulacak olan kültürel rızanın önemi kadar politik alandaki siyasal örgütlenmenin de önemi büyüktür. Nitekim bu durum, Gramsci için hegemonyanın sağlanması konusunda kilit bir duruma işaret etmektedir. Çünkü Gramsci için politik alanda gerçekleşecek olan kolektif iradenin varlığı, örgütlü bir hegemonya inşasının ilk aşaması konumundadır.

Bütünsel bir göz ile bakıldığında, Gramscigil düşüncedeki kavramların aslında, hegemonyanın iç dinamiklerini oluşturduğu net bir şekilde görülebilir. İmgesel bir anlatımla aktarıldığında şunlar ifade edilebilir: Tarihsel Blok kavramı, hegemonya için gerekli olan zemine işaret etmesinden dolayı bir "temel"i temsil etmektedir. Aydınlar kavramı, bu temel üzerine kurulacak olan "evin" yani hegemonyanın "mühendislerini" temsil ederken, siyasal parti kavramı ise "evin" yani hegemonyanın sağlam bir şekilde ayakta kalmasını sağlayacak olan "kolonlar"ını temsil etmektedir. Bu açıdan düşünüldüğünde, Gramscigil düşünce dünyasının kavramları, kolektif bir çalışma neticesinde ortaya yeni bir Gramscigil kavramı, yani Gramscigil hegemonyayı çıkarmıştır.

Hegemonya kavramının, Gramsci için eşanlamlı bir kelime ya da kavram olduğunu söylemek mümkündür. *Hapishane Defterleri* adlı eserinin hemen her pasajında hegemonya kavramına bir gönderme yapan Gramsci, kavramı birçok konu, olgu, olay ve düşüncenin değerlendirilmesi sürecinde bir argüman olarak kullanmıştır. Onun için hegemonya en net haliyle, sivil toplum ve politik toplum alanında, rıza unsuru merkezinde onaylanan bir egemenliğin varlığına işaret etmektedir. Zor kullanmanın ve baskı uygulamanın neticesinde sağlanan egemenliği, hegemonyadan ayrı değerlendiren

Gramsci, özellikle, moral ve kültürel alandaki rızanın sağlanmasıyla ortaya çıkmış olan egemenlik ve üstünlük durumlarını, hegemonyaya içkin bir şekilde düşünmektedir.

Burjuvazi sınıfı hegemonyasının, ontolojik kabulleri üzerine bir inceleme yapan Gramsci, çözümü, sosyo-politik alandaki burjuva değerlerinin ortak bir duyu haline getirilmesinde saptamıştır. Bir başka ifadeyle Gramsci, burjuva sınıfı kültürünün toplumsal ve politik alandaki yaygın kabulünü, burjuva hegemonyasının temel dinamiği olarak gözlemlemiştir. Bu gözlemlerinden hareketle Gramsci, işçi sınıfı hegemonyasının sağlanmasını da bu yöntemle aramaya çalışmıştır. Bu bağlamda, Gramsci'nin aydınlar yardımıyla bir işçi sınıfı kültürünü inşa etmeye çalışarak ve bu kültürün ortak bir duyu haline getirilmesini sağlayarak hegemonyanın inşasına giriştiğini ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla Gramscigil hegemonyanın, sivil toplum alanında girişilen ve işçi sınıfı egemenliğine rıza gösterilen bir kültürün yaratılmasını amaçlayan bir mücadeleye işaret ettiği söylenebilir. Nitekim Gramsci için hegemonya sürekli bir mücadeleyi temsil etmektedir. Ancak günümüz düşünce dünyasında, özellikle de Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde hegemonya kavramına atfedilen anlam, Gramscigil hegemonyadan epey uzakta konumlanmaktadır.

Uluslararası İlişkiler disiplini içerisindeki hegemonya tahayyülü, Gramsci'nin aksine, kültürel formasyonlar ve değerler düzleminden çok, devletlerin egemenlik düşüncesiyle ilişkilendirilmektedir. Özellikle 1648 Westphalia Barış Antlaşması'yla şekillenmeye başlayan ulus-devlet anlayışı, devletlerin ve devletlerarası ilişkilerin egemenlik kavramı merkezinde hareket etmesini beraberinde getirmiştir. Bu anlayış merkezinde hareket eden devletler, kültürel değerlerin ve aidiyetlerin varlığını ikinci planda tutarak, devletin bizzat kendisini ve onun egemenliğini koruma altına almaya çalışmışlardır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları neticesinde iki "blok" olarak ortaya çıkan ABD ve SSCB ve de bu iki blok arasındaki ilişkilerin Soğuk Savaş şeklinde tasvir edilmesi de devletlerarası ilişkilerin, fiziksel güç ve askeri üstünlük gibi baskı araçlarıyla şekillenmesini sağlamıştır. Bu baskı araçlarıyla ulus-egemenlik sınırlarını korumaya çalışan devletler, birbirleriyle olan ilişkilerini de bu düzlemde konsolide etmişlerdir.

SSCB'nin dağılması ve devamında Soğuk Savaş döneminin sona ermesi gibi önemli gelişmeler, devletlerarası ilişkilerin yeni bir form kazanmasına neden olmuştur. Bu yeni formla beraber devletler, fiziksel güç veya askeri üstünlük gibi araçlarla

egemenlik kurmak yerine, kültür alanında yapılan mücadelelerle bir üstünlük kurma çabasında olmaya başlamışlardır. Durumun böyle olması itibariyle, Uluslararası İlişkiler disiplini içerisindeki hegemonya kavramsallaştırmasının, Gramscigil hegemonyaya yaklaştığını saptamak mümkündür.

Gramscigil hegemonyaya yaklaşan Uluslararası İlişkiler kuramlarında hegemonyanın, yine Gramsci'nin üzerinde durmuş olduğu Mevzi Savaşı stratejisi düzleminde tartışılabileceği söylenebilir. Onun için hegemonyanın sağlanması süreci, iki farklı stratejide bütünleşmektedir: Mevzi ve Manevra Savaşı. Bu iki strateji biçiminden Manevra Savaşı'nı, Uluslararası hegemonyaya, Mevzi Savaşı'nı ise Gramscigil hegemonyaya uyarlayarak bir ayırım yapılabilir. Yapılan bu ayırımla beraber, direkt olarak gerçekleşen ve devletin öncül olduğu bir fiziksel mücadelenin anatomisini temsil eden Manevra Savaşı, Soğuk Savaş dönemine kadarki Uluslararası hegemonya anlayışıyla ilişkilendirilebilir. Gramsci'nin, fiziksel ve zora dayanarak gerçekleşen mücadele biçimi olarak tasvir etmiş olduğu Manevra Savaşı stratejisinin, ulus-egemenliği anlayışıyla hareket eden devletlerarası ilişkiler konseptine oldukça uyumlu olduğu söylenebilir.

Soğuk Savaş'ın son bulmasından sonraki süreçte, biçimsel bir değişikliğe uğrayan Uluslararası İlişkiler disiplini, devletin başat aktör olma durumunun yerine, kültürel aidiyetler ve sivil toplumun gücünü konumlandırmıştır. Tam da bu noktada Gramsci'nin Mevzi Savaşı stratejisi devreye girmektedir. Çünkü Gramsci'de Mevzi Savaşı, devletin arkasına mevzilenmiş olan ve bir "kale" olma görevini üstlenen sivil toplumun ve de kültürün, bir üstünlük kurma mücadelesini ifade etmektedir. Dolayısıyla Mevzi Savaşı stratejisinin, sivil toplum alanında girilen ve kültürel değerlerin üstünlüğünü rıza yoluyla kabul ettirilmesinin bir mücadelesi olduğu net bir şekilde söylenebilir. Buradan hareketle, Uluslararası İlişkiler disiplininin, zora, baskıya ve bundan doğan savaflara ve de kaotik bir devletlerarası ilişkiler arenası yerine, baskıdan ve şiddetten uzakta, sivil toplumda ve de kültürel aidiyetler merkezinde bir mücadele içerisinde olması gerektiği söylenebilir.

Devletlerin, ikincil bir diğer devlete karşı üstünlük kurma mücadelesi ve uluslararası alanda hegemon bir güç olma isteği, son derece beklenebilir bir durumdur. Ancak burada üstünde önemle durulması gereken husus, devletlerin hegemonyasını nasıl inşa edeceği ile ilgilidir. Bu soruya, "Manevra Savaşı stratejisiyle bir hegemonya kurmak

yerine Mevzi Savaşı stratejisiyle hegemon bir güç olmaya çalışılmalı!” şeklinde bir cevap verilebilir. Çünkü fiziksel veya askeri güç kullanma yoluyla şekillenen her türlü ilişkiler, farklılıkların birer “öteki” haline dönüşmesini ortaya çıkarmakta ve ötekileştirmeyle beraber yaşanan her gelişme, şiddet unsurunun varlığına işaret etmektedir. Ancak kültür alanında yapılacak olan mücadele, farklılıkların birer “öteki” olarak değerlendirilmesinden çok, birer “zenginlik” olarak görülmesini sağlayabilir.

İtalyan düşünür Antonio Gramsci’ye göre hegemonya, bir sınıf, zümre ya da siyasal bir iktidarın, sivil toplum ve kültür alanlarındaki etkisini yaygınlaştırarak ve de bunu ortak bir duyu haline getirerek, ikincil bir sınıf, zümre ya da siyasal bir iktidarın davranışlarını şekillendirmek ve kontrol altına almaktır. Onun hegemonya tasviri, Marx ve Marksizm ile birleştirilen işçi sınıfı mücadelesinin kültürel boyutuna karşılık gelmektedir. Gramscigil hegemonya, kendisini örtülü bir biçimde sürdürmektedir: Egemen sınıfın, sivil toplum kalesinin içerisinde örgütlenerek, kendi dünya görüşünü ve kültürünü, toplumun tamamınca kabul edilen ortak bir duyu haline gelmesini sağlama mücadelesidir. Dolayısıyla Gramscigil hegemonyada, bir zorlamadan çok, bir inandırma ve ikna söz konusudur.

Onun için zorun, baskının ve fiziksel gücün kullanımıyla sağlanan üstünlük, egemen olmaktan öteye geçememektedir. Ancak rızaya ve ortak duyuya dayanmış bir üstünlük gerçek bir hegemonyaya işaret edebilir. Bu bağlamda Gramscigil hegemonyanın, şiddet unsurundan oldukça uzakta bir konumda olduğunu söylemek mümkündür. Ona göre şiddetten uzakta elde edilmeye çalışılan her üstünlük kurma biçimi, meşru bir üstünlük kurma mücadelesidir. Bununla birlikte Uluslararası İlişkiler disiplini içerisindeki devletlerin, kendilerini üstün bir devlet olarak kabul ettirme çabalarının -özellikle Soğuk Savaş’ın sonuna kadarki süreçte- şiddetten uzak bir yerde geliştiğini söylemek mümkün değildir. Kendi egemenlik sınırlarını, başka devletlerin sınırları içerisinde arayan devletlerin, şiddete başvurduğu söylenebilir. Buradan hareketle, şiddete bulaşmış her türlü üstün olma mücadelesinin, hegemon olmaktan epey uzakta olduğu net bir şekilde ifade edilebilir. Dolayısıyla hegemon olmak isteyen devletler, bu mücadelelerini, şiddetle mesafeli bir biçimde sürdürebilirler. Bunu ise ancak Gramscigil hegemonya kavramında ve Mevzi Savaşı stratejisinde birleşerek gerçekleştirebilirler. Çünkü Gramscigil hegemonya bir “patron” olma mücadelesi değil, bir “lider” olma mücadelesidir.

KAYNAKÇA

- Adler, A. (2017). *Yaşama Sanatı*. Kamuran Şipal (çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Althusser, L. (2018). *Filozof Olmayanlar İçin Felsefeye Giriş*. İsmet Birkan (çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Anderson, P. (1988). *Gramsci Hegemonya Doğu/Batı Sorunu ve Strateji*. Tarık Günersel (çev.). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Bamberg, C. (2019). *Aktivistler için Rehber Gramsci*. Roni Margulies (çev.). İstanbul: Z Yayınları.
- Bank, B. (2015). "Gramsci'nin Devlet ve Hegemonya Kavramlarının Kurumsal Çözümlemesi". *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2.
- Bobbio, N. ve Texier, J. (1992). *Gramsci ve Sivil Toplum*. Arda İpek ve Kenan Somer (çev.). Ankara: Savaş Yayınları.
- Çifci, Y. (2021). *Sokrates'in Sinekleri Siyaset, Adalet ve Devlet*. Ankara: Maarif Mektepleri Yayınevi.
- Eagleton, T. (2019). *Kültür*. Berrak Göçer (çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Ekren, A. (2022). "Antonio Gramsci'nin Hegemonya Kavramının Uluslararası İlişkiler Disiplinine Girişi ve Yorumlanması". *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 14, Sayı 2, 149-158.
- Fiori, G. (1989). *Bir Devrimcinin Yaşamı: A. Gramsci*. Kudret Emiroğlu (çev.). Ankara: Verso Yayınları.
- Fontana, B. (2013). *Hegemonya ve İktidar Gramsci ve Machiavelli Arasındaki İlişki Üzerine*. Onur Gayretli (çev.). İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Fukuyama, F. (2004). *Devletin İnşası 21. Yüzyılda Dünya Düzeni ve Yönetişim*. Devrim Çetinkasap (çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gramsci, A. (1967). *Aydınlar ve Toplum (Denemeler)*. Vedat Günyol, Bertan Onaran ve Ferit Edgü (çev.). İstanbul: Çan Yayınları.
- Gramsci, A. (1975). *Felsefe ve Politika Sorunları*. Adnan Cemgil (çev.). İstanbul: Payel Yayınevi.

- Gramsci, A. (1989). *İtalya'da İşçi Konseyleri Deneyimi*. Yusuf Alp (çev.). İstanbul: Belge Yayınları.
- Gramsci, A. (1998a). *Çocuklarıma Mektuplar*. Meral Erez ve Cemal Erez (çev.). İstanbul: Belge Yayınları.
- Gramsci, A. (1998b). *Komünist Partiye Doğru*. Ceval A. Kanat (çev.). İstanbul: Belge Yayınları.
- Gramsci, A. (2011). *Hapishane Defterleri Felsefe ve Politika Sorunları Seçmeler*. Adnan Cemgil (çev.). İstanbul: Belge Yayınları.
- Gramsci, A. (2013). *Modern Hükümdar*. Hasan Erdem (çev.). İstanbul: Arya Yayıncılık.
- Gündüz, M. (1984). "Gramsci, İdeoloji, İktidar". *Yapıt Dergisi*, Sayı 47-2, 63-82.
- Gürel, S. ve M.A. Okur (2022). "Eleştirel Kuram Bağlamında Yeniden Yorumlanan Hegemonya: Sivil Toplum, İktidar ve Kültür İlişkisi". *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, 454-466.
- Huntington, S.P. (2020). *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*. Mehmet Turhan ve Y.Z. Cem Soydemir (çev.). İstanbul: Okuyan Us Yayınevi.
- Jung, C.G. (2013). *Dört Arketip*. İhsan Kırımlı (çev.). İstanbul: Sayfa Yayınları.
- Kapani, M. (2014). *Politika Bilimine Giriş*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Keyman, F. (2006). "Küreselleşme, Uluslararası İlişkiler ve Hegemonya". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 9, 1-20.
- Kurt, H. (2022). "Soğuk Savaş'ın Sonlanmasında Reykjavik Zirvesi'nin ve Liderlerin Etkileri". *Bilge Strateji Dergisi*, Cilt 13, Sayı 23, 75-102.
- Lenin, V. İ. (1990). *Yaklaşan Felaket ve Kurtulma Çareleri*. Mehmet Korkmaz (çev.). Ankara: Ekim Yayınları.
- Liguori, G. (2013). "Ortak Duyu ve Modern Prens". *Felsefelogos Dergisi*, Sayı 48, 45-55.
- Lombardi, F. (2000). *Antonio Gramsci'nin Marksist Pedagojisi*. Sibel Özbudun ve Başak Ekmen (çev.). Ankara: Ütopya Yayınları.

- Machiavelli, N. (2020). *Hükümdar*. Gaye Demircioğlu ve Ayşe Çavdar (çev.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Marx, K. (2020). *Ekonomi Politîğin Eleştirisine Katkı*. Sevim Belli (çev.). Ankara: Sol Yayınları.
- Mayo, P. (ed.) (2013). *Gramsci ve Eğitsel Düşünce*. Onur Gayretli (çev.). İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Morton, A. D. (2011). *Gramsci'yi Çözümlemek Küresel Politik İktisatta Hegemonya ve Pasif Devrim*. Barış Baysal (çev.). İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Nişanyan, S. (2018). *Nişanyan Sözlük Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*. Hegemonya. İstanbul: Liber Plus Yayınları.
- Okur, M. A. (2015). "Gramsci, Cox ve Hegemonya: Yerelden Küresele, İktidarın Sosyolojisi Üzerine". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*. Cilt 12, Sayı 46, 131-151.
- Portelli, H. (1982). *Gramsci ve Tarihsel Blok*. Kenan Somer (çev.). Ankara: Savaş Yayınları.
- Ransome, P. (2010). *Antonio Gramsci Yeni Bir Giriş*. Ali İhsan Başgöl (çev.). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Said, E. (2018). *Entelektüel Sürgün, Marjinal, Yabancı*. Tuncay Birkan (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Santucci, A. A. (2011). *Gramsci'yi Anlamak*. Selim Sezer (çev.). İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Sassoon, A. S. (2012). *Gramsci'ye Farklı Yaklaşımlar*. Mustafa Kemal Coşkun, Burcu Şentürk, Ozan Kamiloğlu ve Çağla Erdoğan (çev.). Sassoon, A.S. (drl.). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Texier, J. (1985). *Gramsci ve Felsefe*. Kenan Somer (çev.). Ankara: Birey ve Toplum Yayıncılık.
- Tokatlı, A. (1973). *Ansiklopedik Felsefe Sözlüğü*. Realizm. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*. (2010). Ankara: Koza Yayınları.
- Türköne, M. (2012). *Siyaset*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.

Yayla, A. (2011). *Siyasî Düşünce Sözlüğü*. Realizm. Ankara: Adres Yayınları.

